

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Academiejaar 2005-2006

Levensloopanalyse van de Gentse vondelingen uit 1830-1831.

Lien CEÛPPENS

Promotor: Prof. Dr. Devos

Scriptie voorgedragen tot het behalen van de graad van
Licentiaat in de geschiedenis

Inhoudsopgave

I	Inleiding	5
1	Inleidend	5
2	Algemene omkadering	7
2.1	Vondelingen en het volgen van hun levensloop	7
2.2	Gent en de generatie van 1830-31	8
3	Methodologie	12
3.1	Levenslooplanalyse	12
3.1.1	Theoretisch	12
3.1.2	In de praktijk	16
3.2	De gegevensverwerking	18
3.2.1	Werking en structuur	18
3.2.2	Moeilijkheden	20
4	Vraagstelling	21
5	Bronnen	23
5.1	Het vondelingenregister	23
5.1.1	Beknopte geschiedenis en werking	23
5.1.2	Informatie en waarde	25
5.2	De registers van burgerlijke stand	28
5.2.1	Beknopte geschiedenis en werking	28
5.2.2	Informatie en waarde	29
5.3	Het bevolkingsregister	33
5.3.1	Beknopte geschiedenis en werking	33
5.3.2	Informatie en waarde	33
5.4	Bronnen die niet werden gebruikt	36
6	Literatuur	38
7	Beknopte geschiedenis van het vondelingenbeleid 1750-1922	40
7.1	Inleidend	40
7.2	1750-1790	42
7.3	De Franse Tijd, 1790-1815	44
7.4	De Hollandse Tijd en het Koninkrijk België, 1815-1922	48

8	Plaatsing in tijd en ruimte: Gent in de 19de eeuw	51
8.1	Inleiding	51
8.2	Geografisch en administratief	53
8.2.1	Gent geografisch bekeken	53
8.2.2	Een administratieve schets	56
8.3	Politiek in het 19 ^{de} -eeuwse Gent	59
8.4	Sociaal-economisch	62
8.5	cultuur met kleine c in het 19 ^{de} -eeuwse Gent	69
8.6	Gent demografisch belicht	74
8.6.1	Van ondergaan tot controle	74
8.6.2	De evoluties te Gent	76
II	Corpus	82
9	Analyse van de cohorte	82
9.1	De geboorte van de vondelingen	84
9.2	In de vondelingenschuif en de uitbesteding	86
9.2.1	Alle vondelingen uit 1830 en 1831.	86
9.2.2	De onderzoekspopulatie	93
9.3	Het ouderlijk gezin	96
9.3.1	Huwelijk	97
9.3.2	Arbeid	102
9.3.3	Scholingsgraad	111
9.3.4	Sociale netwerken	112
9.3.5	Migratie en woonplaats	113
9.4	Bij een pleeggezin	120
9.5	Het huwelijk van de cohorteleden	122
9.5.1	Leeftijd bij het eerste huwelijk	122
9.5.2	Prenuptialen en onwettigen	124
9.5.3	Definitief celibaat, tweede huwelijk en huwelijken met weduw(en)(naars)125	
9.5.4	Het huwelijk en de (schoon)familiale context.	125
9.5.5	Fertiliteit	127
9.5.6	Sociale endogamie	128
9.5.7	De huwelijksduur	129
9.6	Arbeid, scholingsgraad en sociaal milieu	131
9.6.1	De arbeider als producent	132
9.6.2	De arbeider als consument	133

9.6.3	Sociale netwerken	135
9.6.4	Scholingsgraad en sociaal-intellectuele netwerken	135
9.7	Migratie en woonplaats	137
9.7.1	Moeilijkheden betreffende het onderzoek naar migratie	137
9.7.2	De redenen en de afstand van de migratie	137
9.8	Het overlijden van de cohor-teleden en hun partners	139
10	Algemeen besluit: over het leven van een vonde-ling	141

Dankwoord

Graag wil ik een aantal mensen bedanken voor hun steun en hulp bij het maken van deze eindverhandeling. In de eerste plaats dank ik mijn promotor, Prof. dr. Devos, voor de vele nuttige aanwijzingen en het sturen van mijn onderzoek in de goede richting. Ik dank ook mijn ouders, omdat zij mij de kans gaven om verder te studeren en me daarbij blindelings vertrouwden. Bedankt voor de vele steun die ik van jullie gekregen heb doorheen deze vier (soms moeilijke) jaren. Ook wil ik mijn vriend Laurent bedanken, voor het maken van de databank en zijn altijd luisterende oor. Als laatste wil ik Philippe Debergh, Annie Keverijn en Tania De Roeck bedanken voor hun vriendelijk onthaal in het archief van de Gentse Dienst Bevolking, hun uitleg en gezelschap.

Lien Ceûppens, 29 juli 2006.

Deel I

Inleiding

1 Inleidend

Vondelingen zijn van alle tijden. Mozes, Romulus en Remus, Oliver Twist, mijn bet-overgrootmoeder en de vele anonieme zieltjes daarnaast. Vondelingen zijn ook actueel, maar niet meer zo talrijk als in de vorige eeuwen. Vandaag de dag zijn er veel meer alternatieven bekend (adoptie, pleegzorg, abortus en de vondelingenschuif). Deze hedendaagse opvang en openheid ten opzichte van het thema is in onze streken sluitend, op enkele uitzonderingen na.

Het thema vondelingen verscheen in de wetenschappelijke literatuur op het tijdstip wanneer ook andere vergeten groepen op de voorgrond traden. We denken maar aan het belang van onderdrukte groepen (gender en ethnic studies), vergeten groepen en onzichtbare evoluties. Vanaf het midden van vorige eeuw begon een nieuwe wind te waaien in de sociale en historische wetenschappen. Ook marginale groepen zoals criminelen, prostituees, wezen en vondelingen kwamen aan de beurt. In de jaren 1970, onder invloed van de voortrekker in sociaal - economische geschiedenis prof. Dr. Em. Vandenbroeke, werden een aantal eindverhandelingen gemaakt rond vondelingen aan de Gentse universiteit. Frequent werd hierbij de naamgeving, de wetgeving, analyse van de uitbestedingen bestudeerd. Hun verdere levensloop werd echter nooit onder de loep genomen. Daar probeer ik iets aan te doen.

Kinderen zijn de bouwstenen van het menselijke bestaan. Zonder kinderen is er geen opvolging meer; zie het nu zeer actuele thema van de vergrijzing. Opvoeding, verzorging, de jeugd, opgroeien in een gezin, zonder gezin of in een half gezin, de rol en de plaats van een kind in het gezin en de maatschappij. Dit zijn thema's die een kind vormen en dus ook de volwassene van morgen. Als geschiedkundige in spe ben ik niet enkel geïnteresseerd in de situatie waar kinderen zich vandaag in bevinden, maar ook deze van kinderen in het verleden.

Als pasgeboren kind ergens achtergelaten worden door je moeder of vader, in alle seizoenen. Wachten tot je gevonden wordt. Uiteindelijk aankomen in het vondelingenopvangtehuis. Wachten tot je geplaatst wordt. Ondertussen vechten voor je leven, in de kou of warmte, in een huis waar velen zijn gestorven en nog ziek zijn. Een lange rit naar het

gezin dat je zal opvangen. Misschien teruggebracht worden, misschien opgenomen worden. Bijna 75 % van de Gentse vondelingen was jonger dan 14 dagen. In sommige jaren was de vondelingensterfte 80 % . Dit zijn maar enkele hallucinante cijfers. Het moet niet gemakkelijk geweest zijn in deze omstandigheden op te groeien. Het vondeling zijn moet een grote invloed gehad hebben op hun leven. Welke volwassenen groeiden uit deze verlaten kinderen? Zullen ze andere partners huwen, zal het effect hebben op hun eigen gezin? Kijkt men anders aan tegen het ouderschap? Wat was de sociaal - economische situatie van de gastgezinnen waar men opgroeide? Gaat men zich verbeteren tegenover het ouderlijke gezin? Staat men meer open voor migratie?

Het centrale uitgangspunt van mijn scriptie is de levensloop van de Gentse vondelingen uit 1830-31 uit de stad Gent volgen, analyseren en vergelijken met niet-vondelingen van dezelfde generatie. Ook de levenswandel van de ouders van vele vondelingen staat centraal in deze eindverhandeling.

2 Algemene omkadering

In dit hoofdstuk wil ik mijn keuze om vondelingen te volgen doorheen hun leven en keuzes nader toelichten. Hoe ik het onderwerp heb aangepakt, waarom bepaalde zaken onderzocht zijn en anderen niet zal ik hier uit de doeken doen. Wanneer de tijd gekomen is om een titel en een onderwerp te kiezen is het net alsof je een populair woord “Googled”: een massa aan keuzemogelijkheden en slechts twee jaar om alles tot een goed einde te brengen.

2.1 Vondelingen en het volgen van hun levensloop

De keuze om rond vondelingen te werken werd sterk beïnvloed door mijn interesse en vooral nieuwsgierigheid naar het leven van andere mensen. Vondelingen zijn daarenboven bijzondere mensen, waarbij mensen, bij het horen van de term, een reeks duistere verhalen voor de ogen krijgen. Ook bij mij spraken de verhalen over mijn betovergrootmoeder, gevonden op 23 mei 1859 om kwart over tien 's avonds te Elsene, tot mijn verbeelding. De vondelingen uit 1830 en 1831 werden in de “rolle” of vondelingenschuif achtergelaten door een van de ouders of door iemand die deze verscheurende opdracht op vraag van de ouders verrichtte. Het kind werd in een zaal met andere vondelingen gehuisvest en moest een voedster delen met wel 3 andere kinderen. Wanneer het deze beproeving had doorstaan, wachtte dikwijls een zeer lange tocht, te voet of in het beste geval met paard en kar, naar het pleeggezin die de zorg voor de vondeling op zich nam. Deze traumatische gebeurtenissen kunnen een invloed gehad hebben op de latere keuzes die deze bijzondere kinderen als volwassenen zouden maken.

De keuze om de levensloop van vondelingen te volgen, werd verder versterkt door het lezen van enkele onderzoeken die reeds in Frankrijk werden uitgevoerd. BRUNET en BIDEAU volgden vondelingen in het laat-19de -eeuwse Lyon en vergeleken hun huwelijksgedrag met personen die net voor of net na de vondelingen huwden, maar er uiteraard geen waren.¹ Wanneer een man met een vondelinge huwde, deed hij dat tot 4 jaar later dan de mannen die een niet-vondeling huwden. Mannelijke vondelingen huwden tot 4 jaar later dan de mannen uit de controlegroep. Voor de vrouwelijke vondelingen liep dit cijfer op tot 6 jaar.² Bij het onderzoeken van de Burgerlijke Staat van de personen die een vondeling huwden, verkreeg men eveneens opmerkelijke resultaten. Meer dan een op vijf mannen die een vondelinge huwde, was reeds weduwnaar of gescheiden. Bij vrouwen die een vonde-

¹BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), “Vers une insertion sociale? Le mariage des enfants abandonnés Lyon au XIXe siècle.”, *Annales de démographie historique*, 2002, nr. 2, pg. 161-174.

²BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 165.

ling huwden, werd dit een op drie. Deze cijfers wijzen op een mogelijk zwakkere positie op de huwelijksmarkt.³ Het negatieve sociale stigma dat op deze mensen rustte, kwam eveneens tot uiting in het feit dat bij 43,9 % van de personen die een vondeling huwden, hun vader niet meer in staat was zijn veto in te roepen, wegens reeds overleden.⁴ Vondelingen zouden ook meer samenwonen voor men huwde en daarenboven reeds kinderen gehad hebben.⁵ Vondelingen hadden op huwelijksvlak een volledig andere levenswandel dan niet-vondelingen. Deze bevinding was een grote stimulans om dit soort van onderzoek in België ook te voeren.

2.2 Gent en de generatie van 1830-31

Een volgende stap bestond erin vondelingen van niet-vondelingen te kunnen onderscheiden in de bronnen waarin ik hen zou volgen. Dit werd mij mogelijk gemaakt door de vondelingenregisters. Deze bron bleek te Gent in een uitzonderlijk goede staat te verkeren en was bovendien in zijn volledigheid bewaard. Na een bezoek aan het archief van het Gentse OCMW, bleek een verplaatsing zelfs overbodig te zijn, aangezien de registers gedigitaliseerd en online geplaatst werden.⁶

In een tweede fase bracht ik alle vondelingen die in de registers vermeld stonden per jaar in kaart. Op die manier kreeg ik een overzicht van de jaren die in aanmerking kwamen om te volgen. Onderstaande grafiek maakt duidelijk dat tot 1814 het aantal vondelingen te klein was om als onderzoekspopulatie te dienen. De jaren 1830 en 1831 werden mede gekozen op basis van een tweede criterium, namelijk de staat van de twee andere bronnen die ik voor mijn onderzoek nodig zou hebben. In Gent begon men reeds zeer vroeg met het opstellen van de bevolkingsregisters. Er zijn registers beschikbaar die dateren van de Franse periode, maar de kwaliteit laat het dikwijls afweten.

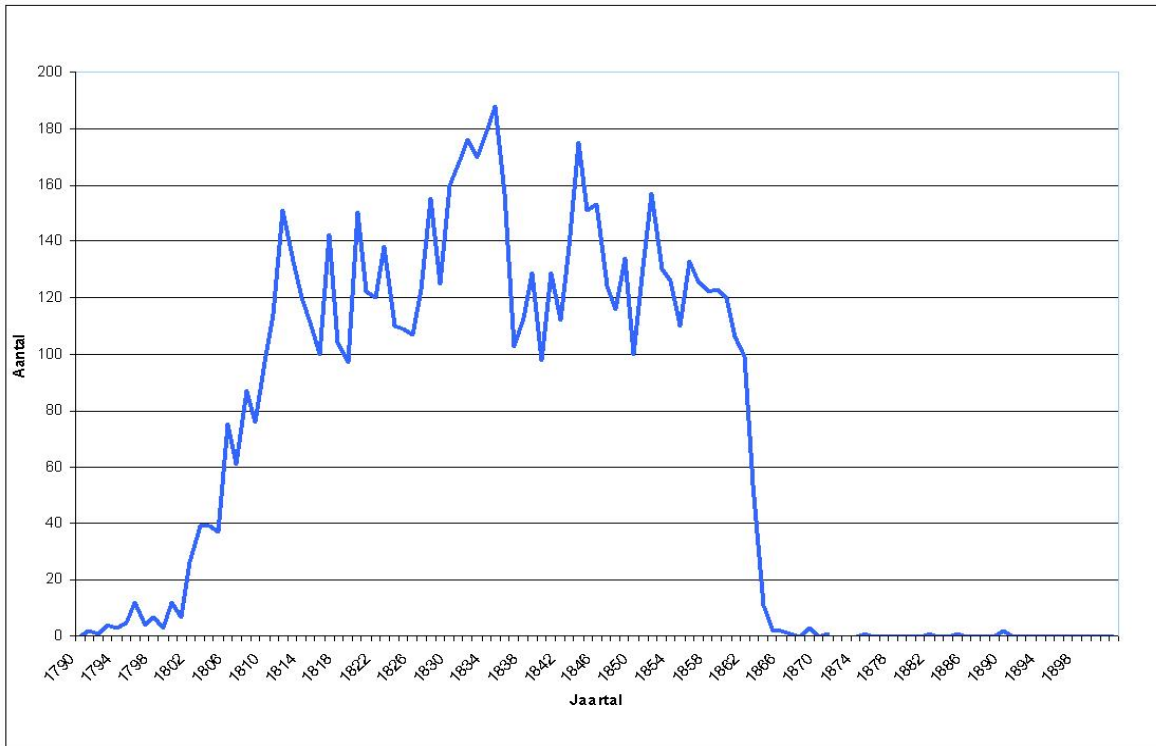
Omdat dit probleem zich minder stelde in 1830 en 1831 werd onder andere voor deze generatie gekozen. De kwaliteit van de bevolkingsregisters bevindt zich pas in de jaren 60 van de 19de eeuw op een aanvaardbaar peil. Een eerste probleem hierbij was, dat het aan-

³*Ibidem*. “In trying to judge how difficult it was to arrange marriages for the female foundlings – that is how severe a social disadvantage they suffered in the marriage market – one indicator is the tendency to marry widowers” uit KERTZER (D.), “The marriage of female foundlings in nineteenth-century Italy”, *Continuity and Change*, 1998, nr. 2, pg. 209.

⁴BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 165. Dit is slechts een van de mogelijke verklaringen. Men huwde zoals eerder vermeld later dan het nationale gemiddelde, waardoor in combinatie met de lage levensverwachting in de 19de eeuw, de kans groot was dat een van beide ouders niet meer leefde op het moment van het huwelijk.

⁵BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 169-170.

⁶<http://www.archief-ocmwgent.be/vondelingen/zoeken.htm>

Figuur 1: Aantal vondelingen per jaar 1790-1900. Bron: Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters 1790-1900.

tal vondelingen drastisch in die periode daalde, door het sluiten van de vondelingenschuif. Een tweede obstakel zou de wet op de privacy geweest zijn, daar velen die in 1860 zijn geboren, pas in de 20ste eeuw zouden overlijden. Door de wet op de privacy en de huidige archiefwet, zou veel tijd en energie verloren gegaan zijn aan administratieve procedures.⁷

De archiefwet stelt de lokaliteiten in staat om bevolkingsregisters te deponeren in het provinciale depot van het rijksarchief. Ze zijn daartoe echter (nog) niet verplicht. De geografische spreiding van de vondelingen maakt duidelijk waar de meesten geplaatst werden. Voor het arrondissement Gent krijgen we volgende gegevens:

⁷Pas in 1955 verscheen in het staatsblad een archiefwet. Deze regelde de verschillende opdrachten van het Algemeen Rijksarchief en het Rijksarchief in de Provinciën. De rijksbesturen, de Raad van State, de provincies en de rechtbanken werden erdoor verplicht archivalia die ouder zijn dan 100 jaar te deponeren. De gemeenten, die nochtans “openbare” instellingen zijn en dus ook verplicht zouden moeten worden, hebben daartoe de mogelijkheid maar zijn jammer genoeg niet verplicht. Voor meer informatie omtrent dit onderwerp zie http://www.vvbad.be/00a_home/frameset.htm?http://www.vvbad.be/00e_instap/InstapVlab.html.

Gemeente	Hoofdgemeente	Arrondissement	Aantal
Gent	Gent	Gent	30
Drongen	Gent	Gent	2
Oostakker	Gent	Gent	2
Ledeberg	Gent	Gent	1
Meulestede	Gent	Gent	1
Evergem	Evergem	Gent	2
Ertvelde	Evergem	Gent	1
Kluizen	Evergem	Gent	2
Astene	Deinze	Gent	2
Meigem	Deinze	Gent	1
Gottem	Deinze	Gent	1
Nevele	Nevele	Gent	1
Landegem	Nevele	Gent	1
Hansbeke	Nevele	Gent	1
Aalter	Aalter	Gent	1
Bellem	Aalter	Gent	3
Lotenhulle	Aalter	Gent	1
Nazareth	Nazareth	Gent	5
Eke	Nazareth	Gent	2
Dikkelvenne	Gavere	Gent	2
Semmerzake	Gavere	Gent	1
Gontrode	Melle	Gent	2
St Martens Latem	St Martens Latem	Gent	2
Zomergem	Zomergem	Gent	2
Destelbergen	Destelbergen	Gent	4
Olsene	Zulte	Gent	1
Oosterzele	Oosterzele	Gent	1
Lemberge	Merelbeke	Gent	1
Ursel	Knesselare	Gent	1

Tabel 1: De geografische spreiding van de vondelingen uit 1830-1831 in het arrondissement Gent.

Eenzelfde mate van spreiding vond ik eveneens terug bij de arrondissementen Aalst en Oudenaarde waar respectievelijk 13 en 16 vondelingen werden geplaatst. Daarenboven werden nog eens 19 vondelingen geplaatst in evenveel gemeenten.⁸ Deze cijfers maken duidelijk dat een keuze moest gemaakt worden. In eerste instantie zou ik de vondelingen die te Gent zelf en deze die in het arrondissement Oudenaarde werden geplaatst met elkaar vergelijken. Maar na onderzoek bleek dat dit praktisch niet haalbaar was. Door de versnippering van de bevolkingsregisters werd ik verplicht om wel acht verschillende gemeenten

⁸Zie bijlage 1.

aan te doen, die elk verschillende openingsuren van hun archief hebben. Daarenboven zijn vele gemeenten zich nog steeds niet bewust van de waarde van deze unieke bronnen. Vaak ontbreken de middelen om een degelijk archiefbeleid uit te bouwen en worden de bronnen blootgesteld aan onaangepaste klimatologische omstandigheden. Ook kreeg het personeel in de meeste gevallen niet de gepaste opleiding inzake behandeling van dergelijke schatten.⁹ Voor de volledigheid moet ik hierbij vermelden dat ik door iedere gemeente zeer vriendelijk werd ontvangen.

Het idee om de keuzes die vondelingen die in de stad opgroeiden maakten, te vergelijken met deze die op het platteland hun jeugd en soms hun leven doorbrachten moest ik dus noodgedwongen verlaten. Ik zou me verder concentreren op de vondelingen die te Gent werden geplaatst tussen het moment van hun aankomst in het vondelingenhuis en hun 12de verjaardag. Nader onderzoek leerde dat deze kinderen in bijna 3/4de van de gevallen door hun ouders werden teruggehaald. Ouders die hun kinderen in de “rolle” achterlieten en het nadien terug wilden, konden dit doen door middel van een herkenningsteken. Een stukje stof, of een helft van een tekening werd meestal met het kind meegegeven. Dit kwam terecht in het dossier van de vondeling. Indien de ouders hun kind wilden teruggeisen, konden ze met eenzelfde stukje stof of de andere helft van de tekening een sluitend bewijs leveren dat men wel degelijk verwant was met de vondeling.¹⁰

⁹Zo lagen in het “archief” van Oudenaarde vele registers rommelig op elkaar, alsof men de boeken op een hoopje had gegoooid. Toen de bediende mij een register wilde tonen, viel deze open op de grond van de stoffige kelder, waardoor enkel bladzijden scheurden. In Kruishoutem bevinden de bevolkingsregisters zich, weliswaar netjes geklasseerd, op de zolder van het administratief centrum. Er bevond zich veel stof in de ruimte en men kan zich de schade die de hoge temperaturen in de zomer en de lage in de winter aanrichten, inbeelden. Ook de vochtigheidsgraad moet bij wijlen veel schade aanrichten. Te Zingem bevonden de registers zich in een kleine kast naast de keuken van het gemeentehuis en waren in zeer slechte staat. Het verbaasde mij ten eerste in een veel kleinere gemeente dan de stad Oudenaarde een goed voorbeeld te vinden, namelijk te Maarkedal. Alle boeken kregen er nieuwe ruggen en stonden in verschuifbare kasten netjes geklasseerd. Een aparte ruimte was gereserveerd voor geschied- en heemkundigen om hun onderzoek te verrichten. Voor meer informatie over de correcte behandeling van 19de-eeuwse documenten zie http://lib1.ugent.be/cmsites/user_docs/cursusB&B05-06deel2.pdf.

¹⁰Voorbeelden van deze herkenningstekens zijn te vinden in Bijlage 2.

3 Methodologie

Geen historisch onderzoek zonder een theoretisch kader. Een methode wijst de onderzoeker een weg maar wijst hem ook op de valkuilen die deze weg rijk is. De door mij gevolgde methodologie is deze van de levensloopenanalyse. In dit deel wens ik kort de theoretische concepten van deze methodologie uit de doeken te doen. Hun toepasbaarheid in de praktijk komen samen met de voor- en nadelen van de levensloopenanalyse aan bod in een tweede onderdeel van dit hoofdstuk. Als laatste wordt de manier waarop ik de verzamelde gegevens verwerkt heb besproken.

3.1 Levensloopenanalyse

3.1.1 Theoretisch

Levensloopenanalyse gaat over “*de opeenvolging van posities die een persoon in de loop van de tijd bekleedt*”¹¹ Het krijgen van kinderen, voor het eerst samenwonen eventueel voorafgegaan door een huwelijk, een job uitoefenen zijn allen voorbeelden van de verschillende posities die iemand in zijn leven inneemt. De verandering van die posities, worden transities of “*events*” geheten.¹² Men volgt een persoon doorheen de veranderingen in posities die hij in zijn leven doormaakt. De levensloopenanalyse heeft daarbij aandacht voor de rol van de bredere maatschappelijke context in iemands leven, de ervaringen die een mens opdoet en de sociale omgeving waarin men opgroeit en leeft.¹³ Deze invloedssferen maken de mens, maar worden evengoed door de mens in een vorm gegoten. Het is een voortdurende wisselwerking waar geen mens vat op heeft omdat er namelijk geen grenzen te vinden zijn. Het leven is een samenspel van micro en macro. Deze opvatting zit ook vervat in de levensloopenanalyse. Men legt de link tussen het niveau van het individu, zijn sociale omgeving en de grote maatschappelijke evoluties. Men vertrekt van individuele gegevens om individueel gedrag te analyseren, terwijl “*macrobenaderingen menen met geaggregeerde*

¹¹LIEFBROER (A.C.), DYKSTRA (P.A.), *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970.*, 2000, 20. Geciteerd in KOK (J.), “Transities en trajecten. De levensloopenbenadering in de sociale geschiedenis.”, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 2000, nr. 3, pg. 310.

¹²KOK (J.), *Ibidem.* MATTHYS (C.), *Ondergaan of ondernemen? Levensloopenonderzoek van de generatie 1830/31 in Assenede.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, (Vakgroep Nieuwste Tijden), Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a. tot 3.c. Ik vermeld bij deze scriptie niet de exacte paginanummers, omdat ik ze geraadpleegde heb op het internet. <http://www.thesis.net>. VERHAEGHE (E.), *Sporen uit hun bestaan. Levensloopenonderzoek toegepast op vrouwen geboren in 1830/31 en 1880/81 te Zwevegem.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden), Deel 1 Methodologie. Ook deze scriptie heb ik op het internet geraadpleegd via www.thesis.net.

¹³MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

gegevens, individueel gedrag te kunnen verklaren.”¹⁴ Deze individuele gegevens zijn veel “zuiverder” en geven daardoor fijnere onderzoeksresultaten.¹⁵ Bovendien gaat de levensloopenanalyse aan het “vakjesdenken” voorbij door de verschillende deeldisciplines die de geschiedkunde rijk is te verenigen. In het leven van een mens verlopen de zaken ook niet volgens gescheiden compartimenten, maar vloeien het economische, demografische, sociale etc. ongemerkt in elkaar. Alles is met elkaar verbonden “en juist de verbindingslijnen zouden centraal moeten staan.”¹⁶

De levensloopenanalyse werd voor het eerst toegepast in de sociologie.¹⁷ Het verschil met de levensloopenanalyse die door geschiedkundigen wordt toegepast is dat deze laatsten hun onderzoekspopulatie niet meer kunnen ondervragen. Een chronologie in de transitie die een persoon doormaakt, veronderstelt soms dat de keuze om deze nieuwe weg in te slaan bewust gebeurde. In deze context passen de begrippen strategie, doelbewust en planmatig.¹⁸ De adder onder het gras is dat de onderzoeker slechts een klein deel van de resultaten van het handelen van de onderzoekspopulatie voor ogen krijgt. Een chronologie van transitie kan een actief handelen veronderstellen, maar echt zeker kunnen we daar nooit van zijn.¹⁹ In oorsprong is de levensloopenanalyse ontstaan als reactie tegen de veel te statische “*Family Economy*” en “*Family Life Cycle*”.²⁰ Een cyclus houdt immers de premisse van een vaststaand patroon in. Niet iedereen treedt eerst in het huwelijk en begint nadien pas aan een kroost. Ook vallen personen die niet in de conventionele gezinsvorm leven uit de boot.²¹ Het gezin als eenheid staat centraal waardoor geen aandacht besteed wordt aan de unieke levenslopen van elk individu die tot dat gezin behoort.²² Daarenboven huist het statische in de krampachtigheid waarmee men de status “*gezin*” wil vastleggen. Een gezin is iets organisch waarbij de zogenaamde grenzen vaak vervagen. Samenwonende zussen en broers, een vondeling die bij zijn pleegouders woont, dienstpersoneel en leerjongens zijn

¹⁴KOK (J.), *Op. Cit.*, pg. 325.

¹⁵*Ibidem.* MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

¹⁶KOK (J.), *Op. Cit.*, pg. 309.

¹⁷VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

¹⁸KNOTTER (A.), *Inleiding* in: KNOTTER (A.), PAPING (R.) en VANHAUTE (E.), *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw.*, Groningen/Wageningen, Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 1999, pg. 1-2.

¹⁹VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie. KOK (J.), *Evaluatie: het onderzoek naar gezinsstrategieën.* in: KNOTTER (A.), PAPING (R.) en VANHAUTE (E.), *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw.*, Groningen/Wageningen, Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 1999, pg. 231.

²⁰VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

²¹Zoals ongehuwde moeders, alleenstaanden, kinderloze paren.

²²*Ibidem.* DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E.), “Working-class girls. The life-course of 33 women cotton workers in Ghent around 1900.”, *Belgische Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 2001, 3-4, pg. 558.

allen voorbeelden die niet echt thuishoren in het kader van hét gezin. Wie hoorde erbij en wie niet? Is dit louter theoretisch vast te leggen? Gezinnen worden kleiner en groter, wanneer de kinderen hun thuis verlaten om er zelf een te stichten, maar dan plots een tante en haar dochter voor een tijd onderdak verschaffen. Aan deze tekortkomingen wilde men een mouw passen, door een meer individualistische benadering in het leven te roepen. Men legde opnieuw de nadruk op de beslissingen die het individu nam, weliswaar in de context van het gezin. Allerlei vormen van samenwonen werden nu ook betrokken bij het onderzoek.²³

In de kern van de levensloopenanalyse vindt men een aantal begrippen waarmee de onderzoeker zich een weg baant doorheen het *informatiemoeras*. Allereerst is de *timing* van groot belang.²⁴ Wanneer deed zich de transitie voor, hoe oud was men toen, in welke levensfase bevond men zich? Het moment waarop een transitie zich voltrok kan ook verbonden worden met de bredere maatschappelijke timing.²⁵ Op die manier brengt men het individuele niveau in contact met de algemene gebeurtenissen. De timing van bepaalde veranderingen in de positie van een persoon beïnvloedt tevens tal van andere keuzes in andere segmenten van het leven. De “*individual time*”, de “*family time*” en de “*historical time*” spelen voortdurend in op elkaar²⁶ De critici spelen handig in op de complexiteit van deze methode. Is het wel mogelijk om de uitwerking van alle invloedssferen in rekenschap te brengen?²⁷ Een antwoord op deze vraag werd gegeven door middel van *Event History Analysis*.²⁸ Dit is “*een statistische benadering waarbij de afhankelijke variabele de tijd is die verstrijkt tot zich een bepaalde transitie voltrekt*”²⁹ De complexiteit van het geheel zou erdoor bewaard blijven en tot op een zeker niveau worden ontrafeld. Een tweede begrip binnen het methodologisch kader is *interactie*. Deze manifesteert zich tussen de verschillende vormen van tijd, tussen individuen en tussen de leden van het gezin, maar ook tussen de verschillende levenslopen van personen.³⁰ Ook transities hebben interactie met elkaar. De interactie tussen de globale gebeurtenissen, de levensfase waarin men zich bevindt en de acties van generatiegenoten hebben een grote invloed op tal van facetten. Zo geeft KOK het voorbeeld van de effecten van een grote geboortecohorte op individuele keuzes.

²³VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

²⁴DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E), *Op. Cit.*, pg. 558-559.

²⁵VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

²⁶MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c. DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E), *Op. Cit.*, pg. 558-559.

²⁷KOK (J.), *Transities en trajecten. Op Cit.*, pg. 316.

²⁸*Ibidem*.

²⁹*Ibidem*.

³⁰Hierbij spreekt men ook van “*Linked Lives*”, zie MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

Wanneer men met veel generatiegenoten in dezelfde arbeidsmarkt vist, geeft dit extra druk die op haar beurt bijvoorbeeld de samenstelling van het gezin of de arbeidsverdeling onder de gezinsleden zal beïnvloeden. Dit is een voorbeeld van de manier waarop mensen enerzijds onbewust gestuurd worden door grote maatschappelijke bewegingen en er anderzijds bewust op anticiperen.³¹ Het derde begrip waarmee de onderzoeker te maken krijgt, is *integratie*. Het heeft betrekking op de invloed die ervaringen en gebeurtenissen uit het verleden hebben op het maken van keuzes naar de toekomst toe.³² Dit aspect valt evenwel moeilijk te onderzoeken, aangezien we het gewicht dat een persoon aan een bepaalde ervaring gaf niet meer kunnen achterhalen. Het plaatsen van de levensloop in tijd en ruimte is een vierde aspect binnen de levenslopanalyse. Slechts door een grondige schets van de leefwereld van de onderzoekspopulatie weer te geven, krijgt men meer inzicht in de keuzes die men toen maakte.³³ Bepaalde opeenvolgingen van transities laten een sterk vermoeden opborrelen dat een individu wel eens zijn eigen leven met beide handen vastgreep en stuurde. Een strategie impliceert zoals reeds vermeld een zekere doelgerichtheid en planmatigheid of ander gezegd “*Human Agency*”.³⁴ De beslissingen die individuen nemen, werden genomen op basis van een persoonlijk streven naar het bereiken van eigen doelen.³⁵ Het blijft de vraag of dit nobele gedachtengoed in de praktijk te toetsen valt. We kunnen immers geen enquêtes meer afnemen van onze proefpersonen om te vragen welke doelen men voor ogen had en hoe men ze trachtte te bereiken.

Naast deze kernbegrippen, maakt men een onderscheid tussen een aantal effecten en invloeden die op de onderzoekspopulatie inwerken. Periode-effecten hebben een invloed op alle personen die in een bepaalde tijd leven, zonder onderscheid naar geboortjaar of leeftijd. Daarnaast onderscheidt men leeftijdseffecten. Zij doen zich voor in alle cohorten maar zijn daarbij gebonden aan een bepaalde levensfase. Als laatste zijn er nog de cohorte-effecten. Personen die eenzelfde leeftijd hebben of in hetzelfde jaar geboren zijn, maken in dezelfde levensfasen dezelfde ervaringen mee. Men deelt met andere woorden gemeenschappelijke ervaringen.³⁶

³¹KOK (J.), *Transities en trajecten. Op. Cit.*, pg. 319-322.

³²MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.. VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie. KOK (J.), *Transities en trajecten. Op. Cit.*, pg. 322-325.

³³VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie. MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

³⁴DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E), *Op. Cit.*, pg. 558-559.

³⁵VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

³⁶VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie. MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

3.1.2 In de praktijk

Bij levensloopenanalyse werkt men met een *cohort*. Dit is in feite de onderzoekspopulatie. Een cohort is “*een op één moment vastgestelde populatie die ingedeeld is naar leeftijd of geboortjaar*.”³⁷ De vondelingen die in 1830 en 1831 in de Gentse schuif gelegd werden, vormen een soort combinatie van de twee, alhoewel de meesten in hetzelfde jaar geboren werden. We kunnen dus van een geboortecohorte spreken, waarbij een aantal vondelingen niet pasgeboren in de “*rolle*” werden achtergelaten.³⁸ De complexiteit van de levensloop wordt grotendeels opgevangen door de statistische technieken van de Event History Analysis. Dit mag dan wel een voordeel zijn voor de grotere onderzoeksteams, de modale geschiedenisstudent is meestal niet zo wiskundig onderbouwd. Daarenboven werkt men met vrij grote onderzoekspopulaties die men verzameld vindt in kant en klare databanken. Deze twee elementen bevinden zich jammer genoeg niet in het bereik van een Belgische studente geschiedenis. In totaal volgde ik zo’n 160 personen. Onder deze mensen bevinden zich de vondelingen, hun ouders, broers en zussen, eventueel andere familieleden die ooit bij hen inwoonden, hun partners, kinderen en soms kleinkinderen.³⁹

“*Levenslopen uitspitten is geen sinecure*”, aldus KOK.⁴⁰ Het volgen van personen in de bevolkingsregisters is inderdaad een vrij arbeidsintensieve en tijdrovende bezigheid. Daar bovenop komt, dat de proefpersonen in die tijd vrij ongestoord (administratief) konden verdwijnen, door het niet aangeven van de verandering van verblijfplaats maar vaak ook door de achteloosheid van de administratieve stadsdiensten. Met grote onderzoekspopulaties werken, is pas mogelijk wanneer grote groepen gegevens gedigitaliseerd worden. Digitaliseringsprojecten bestaan reeds een hele poos in onze buurlanden. In grote delen van België is het nog steeds wachten op een databank die alle bevolkingsgegevens verzamelt.⁴¹

De vrij kleine onderzoekspopulatie waarmee studenten werken, lenen zich niet tot de uitoefening van de volledige levensloopenanalyse. MATTHYS verwoordt deze problematiek

³⁷MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

³⁸4,7 % van alle vondelingen die in 1830 en 1831 in de schuif werden gelegd, waren ouder dan 1 jaar. 1,2 % van het totaal was reeds ouder dan 3 jaar. Voor meer informatie zie Hoofdstuk 9.

³⁹Ik volgde deze personen in functie van de vondeling. Met andere woorden: een persoon komt maar in beeld wanneer deze bij de vondeling inwoont.

⁴⁰KOK (J.), *Transities en trajecten. Op. Cit.*, pg. 309.

⁴¹In Brugge digitaliseerde men alle gegevens uit de burgerlijke stand. Een terechte vraag blijft hoe men het best gegevens uit bevolkingsbronnen digitaal verwerkt. De opbouw van de databank is van zeer groot belang voor de verwerking van de gegevens. Vandaag de dag zijn onderzoekers er nog steeds niet uit, aangezien de studie van databanken een nog vrij jonge discipline is. Deze hinderpaal wordt versterkt door de wettelijke en financiële belemmeringen waarmee historici te maken hebben.

door te stellen dat “*de populatie zo klein [is] dat iedere verdere opdeling naar beroep, inkomen of een ander kenmerk een aanslag zou zijn op de representativiteit.*”⁴² Bij levensloopenanalyse, legt men de nadruk op de keuzes en de levenswandel van het individu. In deze optiek schuilt het gevaar dubbele gegevens te verwerken wanneer binnen een cohorte meerdere leden verwant zijn aan elkaar.⁴³ Een probleem dat ook VERHAEGHE vermeldt, is het verdwijnen van het unieke van elk levensverhaal, doordat alle gegevens per cohorte worden verwerkt.⁴⁴ Het weergeven van elke afzonderlijke levensloop, zoals ik hem stukje voor stukje ontdekte, zou een ware chaos creëren, die voor dit soort onderzoek geen meerwaarde zou betekenen. De moeilijkheden en hindernissen, zorgen voor een gereduceerde analyse van de levensloop. Het dynamische element, dat met de analyse van de afzonderlijke events gedeeltelijk verloren gaat, hoop ik op te vangen door een grondige schets van het lokale milieu en de grotere maatschappelijk evoluties waarmee de cohorteleden geconfronteerd werden.

⁴²MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 1, Hoofdstuk 1, 2.a tot 3.c.

⁴³In mijn onderzoekspopulatie vond ik twee broers (Folionrs. 2737 en 2738) en een broer en zijn zus (Folionrs. 2864 en 2865). Wanneer gegevens met betrekking tot het ouderlijk gezin werden verwerkt, werd hiermee rekening gehouden en werden gegevens slechts eenmaal opgenomen.

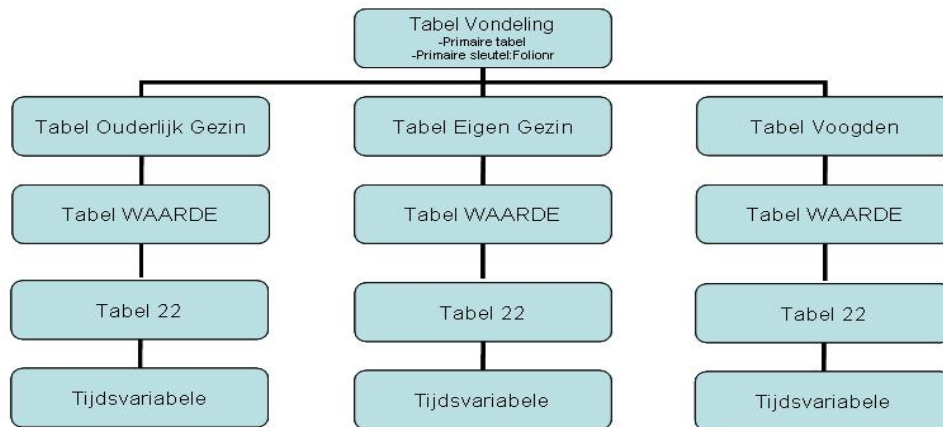
⁴⁴VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 1 Methodologie.

3.2 De gegevensverwerking

De gegevens die ik uit de door mij geraadpleegde bronnen haalde, werden in een speciaal voor deze scriptie ontworpen databank ondergebracht. Het uitgangspunt van de levenslopanalyse, namelijk het individu, moest tot uiting komen in de opmaak en de werking van de databank. De moeilijkheden en mogelijkheden van dit medium worden in dit deel besproken.

3.2.1 Werking en structuur

De software waarbinnen de databank werd aangemaakt is Microsoft Acces. Dit is een programma waarmee gegevens niet enkel kunnen gestockeerd worden, maar ook verwerkt. Met MS Acces maakt men “*relationele databanken*” aan.⁴⁵ Dit wil zeggen dat de gegevens in tabellen worden ondergebracht die verbonden zijn met elkaar. Het aan elkaar koppelen van gegevens aan elkaar zorgt ervoor dat de databank overzichtelijk blijft, door weer te geven welke gegevens bij elkaar horen. De tabel “*Vondeling*” is het vertrekpunt en primaire tabel van de databank. Hierbinnen is het folionummer dat de vondeling meekreeg bij zijn opname in het vondelingenhuis de primaire sleutel. Deze sleutel is het centrale verbindingspunt die alle tabellen met elkaar verbindt.

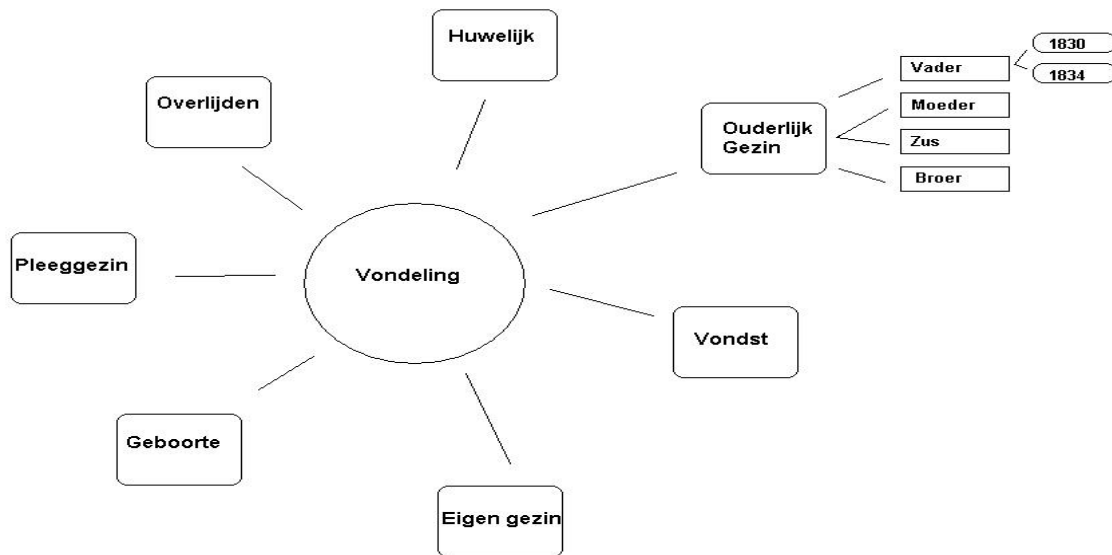

Figuur 2: Structuur van de databank.

Omdat de klemtoon van de databank op het individu moest liggen, was het noodzakelijk ze zo te construeren dat alle parameters waar een individu in contact mee komt en de tijds- en persoonsvariabele erin verwerkt zouden worden, op een overzichtelijke en gebruiksvriendelijke wijze. Een individu heeft te maken met allerlei concepten en gebeurtenissen in zijn

⁴⁵CUYPERS (E.) en VAN DEN BROECK (E.), *MSAccessXP*, Antwerpen, De Boeck, 2004, pg. 17.

leven, die het geheel behoorlijk compliceren. Binnen deze facetten bevinden zich opnieuw individuen, waarbij hun kenmerken veranderen in de tijd.

Figuur 3: Een individu en zijn omgeving in een databank gegoten.

Om deze ingewikkelde structuur om te zetten in een werkbare databank, waren drie soorten tabellen nodig. Enerzijds is er de tabel waarbij het folionummer en de relatie tot de vondeling vermeld zijn. Concreet vinden we hierin over welke personen (binnen een bepaald aspect, vb ouderlijk gezin) gegevens in andere tabellen beschikbaar zijn. Hier zijn enkel codes te vinden waarmee de databank werkt. Deze tabel is verbonden met een tussentabel, namelijk de “WAARDE”-tabel. Deze tabel dient enkel om de query’s zo vlot mogelijk te laten verlopen.⁴⁶ Indien ik alle vaders selecteer met een query maar bij het invullen van de gegevens in het veld “*relatie*” nu eens vader, dan eens Vader schreef, zal dit problemen geven bij het opstellen van een query. De relaties werden daarom gestandaardiseerd via de tabel “WAARDE”. Een derde soort tabel bevat de eigenlijke gegevens over vb. de vader van de vondeling. Deze tabel werd genoemd naar de eerste tabel, maar met suffix -22. Deze tabel kan gezien worden als een soort standaard sjabloon waarvan je meerdere exemplaren kan gebruiken en invullen naargelang de relatie waarover de gegevens gaan. Binnen deze tabel zit eveneens een variabel element vervat, namelijk de tijd. Een persoon veranderde in zijn leven wel eens van beroep, of partner. De tijdsparameter, namelijk via het veld “Jaar”.

⁴⁶“Het uitfilteren van informatie gebeurt via “query’s” (opvragingen)”, CUYPERS (E.) en VAN DEN BROECK (E.), *Op. Cit.*, pg. 83.

Deze ingewikkelde structuur werd grafisch uitgewerkt in een hoofdformulier, waaronder verschillende tabbladen de verscheidene facetten weergeven waarmee een vondeling te maken kreeg.

3.2.2 Moeilijkheden

De informatie die een 19de-eeuwse bron bevat, kan grotendeels in vaste structuren gegoten worden. Maar toch zijn er nog vele uitzonderingen, die de onderzoeker pas tegenkomt wanneer de databank in kwestie reeds geconstrueerd is. Zo werkt de tijdsvariabele per jaar. Een persoon kon uiteraard meerdere keren per jaar verhuizen, maar de databank kan maar een jaar/per persoon/per facet verwerken. Wanneer een eerder ingegeven jaartal in éénzelfde facet bij éénzelfde relatie wordt ingegeven, herkent MS Access deze – eerder ingegeven – informatie en vult deze automatisch aan. Omdat de databank individu-georiënteerd is, worden gegevens over het ouderlijk gezin van vondelingen die broer en zus waren, dubbel ingegeven. Bij elk facet moest een memo-veld worden ingebracht, wegens het niet compatibel zijn van de 19de -eeuwse bronnen en een 21ste -eeuws computerprogramma. Bij vele akten ontbraken de juiste data van geboorte of migratie waardoor enkel een jaar kon ingevuld worden. De databank eist in deze een volle datum, waardoor 1/01/1830 moest worden ingevuld. Voor het berekenen van geboorte-intervallen gaf dit een vertekend beeld. Het berekenen van deze waarden werd daarom vaak met pen, papier en rekenmachine uitgevoerd.

De wetenschap der databanken is een nog jonge discipline. De ideale databank voor het volgen van menselijke levenslopen uit het verleden heeft het licht nog steeds niet gezien. Een databank ontwerpen, vergt veel voorafgaand onderzoek. De structuur van de databank bepaalt immers de werking, de juistheid van de resultaten en de gebruiksvriendelijkheid ervan. Als leek in de computerwetenschappen is het daarenboven zeer moeilijk de structuur, waarde, hiërarchie en aard van de bronnen uit te leggen die bij een historisch onderzoek worden betrokken aan de expert in databanken.

4 Vraagstelling

Vondelingen waren geen gewone mensen. Het vondeling zijn, had duidelijk invloed op het leven van deze bijzondere mensen. Deze stelling kwam naar voor uit het onderzoek van BRUNET en BIDEAU over Franse vondelingen uit de 19de eeuw.⁴⁷ Vondelingen zouden meer onwettige kinderen krijgen, eerst samenwonen en pas nadien huwen, meer huwen met weduwen en weduwnaars en later huwen dan het nationale gemiddelde.⁴⁸ Vondelingen hadden met andere woorden een eigen huwelijkspatroon. Het anders huwen werd misschien vergezeld door het anders werken en leven. In eerste instantie was de centrale vraag in het onderzoek hoe anders de Gentse vondelingen waren ten opzichte van hun generatiegenoten die nooit in de schuif terecht kwamen.

De vragen die men aan het begin van een onderzoek stelt, zijn niet steeds dezelfde die op het einde een antwoord vonden. Vele factoren beïnvloeden het al dan niet slagen van de opzet van de onderzoeker. De geografische spreiding van de geplaatste vondelingen, liet een nieuwe vraag opborrelen. Hoe verhiel het leven van vondelingen die op het platteland werden geplaatst zich tot diegenen die in de stad opgroeiden? De beschikbaarheid en de kwaliteit van de bronnen bepalen voor een groot stuk het verloop van het onderzoek. Oorspronkelijk zou ik de vondelingen die geplaatst werden in het arrondissement Oudenaarde vergelijken met deze die in Gent terechtkwamen. De bronnen beslisten er echter anders over.

Door de geografische spreiding van de bevolkingsregisters, kwam de uiteindelijke klemtoon te liggen op de 39 vondelingen die te Gent werden geplaatst. Een bijzonder gegeven kwam hierbij aan de oppervlakte. De meeste van deze kinderen werden namelijk door hun natuurlijke ouders teruggehaald. Deze vondelingen zijn daarom bijzondere vondelingen. Wat was het profiel van hun ouders? Waarom legden ze hun kind in de vondelingenschuif? In welk gezin groeiden de vondelingen op? Een bijkomend accent werd dus gelegd op het ouderlijk gezin. Hierbij werden alle facetten betreffende het huwelijk, de tewerkstelling en plaatsing in de beroepenclassificatie, migratie, sociale netwerken en scholingsgraad van de ouders onderzocht.

Het huwelijkspatroon en -gedrag van de vondelingen werd naar het Franse voorbeeld ook onderzocht. Huwden vondelingen veel later dan de toenmalige norm? Kreeg men meer onwettige kinderen en woonde men eerst samen vooraleer men in het huwelijksbootje

⁴⁷BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit*, pg. 161-174.

⁴⁸*Ibidem*.

stapte? Ook de stereotype denkbeelden rond vondelingen werden getoetst aan de resultaten van mijn onderzoek. Waren vondelingen (kleine) criminelen? Kwamen zij wel degelijk uit een marginaal milieu? Werden zij mishandeld door de pleeggezinnen? Werd een kind in de schuif gelegd, omdat het gezin te groot werd?

Dé antwoorden op deze vragen zijn vergaan met de stemmen die ze zouden kunnen formuleren. De onderzoekspopulatie is jammer genoeg niet meer in staat zijn persoonlijk verhaal aan de onderzoeker te vertellen. Het vertalen van gegevens uit 19de-eeuwse bronnen naar een *verhaal van de levensloop* is geen gemakkelijke opdracht.

5 Bronnen

Voor mijn onderzoek was het noodzakelijk om een aantal archivalische bronnen te raadplegen. Mijn onderzoeksmethode vergde namelijk een combinatie van literatuurstudie en archiefwerk. Het volgen van een levensloop gaat bij gebrek aan egodocumenten via officiële akten. Voor de studie van de Gentse vondelingen uit 1830 en 1831, maakte ik gebruik van de Gentse vondelingenregisters, de akten van burgerlijke stand, de persoonsfiches en de bevolkingsregisters. Een aantal bronnen bleven buiten beschouwing wegens tijds- en handengebrek. Dit belette niet dat de meerderheid van mijn onderzoeksvragen een antwoord vonden in de geconsulteerde bronnen. In dit hoofdstuk bespreek ik elke bron die ik gebruikte en de belangrijkste die ik niet heb kunnen inkijken. Hierbij geef ik telkens aan hoe de bron in kwestie is ontstaan en werkt, welke informatie men eruit kan halen, de waarde van de bron voor mijn onderzoek en de eventuele nadelen die eraan verbonden zijn.

5.1 Het vondelingenregister

Deze bron vormde het startpunt van mijn onderzoek.⁴⁹ Ik gebruikte ze namelijk om er mijn onderzoekspopulatie uit te filteren. Vondelingenregisters zijn een zeldzaam goed. Niet elke stad heeft er nog in zijn bezit en niet elke stad heeft zo'n mooi geconserveerde exemplaren als Gent. Het is een zeer rijke bron die zowel statische als dynamische gebeurtenissen weergeeft. Een korte bespreking van de geschiedenis en waarde van de registers is hier dus zeker op zijn plaats.

5.1.1 Beknopte geschiedenis en werking

Het vondelingenregister is één van de vele administratieve overblijfselen van de Franse aanwezigheid in onze gewesten in het begin van de 19de eeuw. Geen enkele ziel mocht verloren gaan, want elk kind is er een van “*la patrie*” en elke ziel is er een die men in het leger kon inzetten. Dus gebod men onder andere om de zorg en de registratie van vondelingen op zich te nemen. De Burgerlijke Godshuizen werden verplicht om vondelingenregisters bij te houden. Deze maatregel moest ervoor zorgen dat de reeds bestaande maar gebrekkige administratie kwalitatief verbeterd en geüniformiseerd werd. Deze administratie kon pas volledig werken wanneer ook alle vondelingen gecentraliseerd werden. Om dit doel te bereiken installeerde men een vondelingenschuif, of zoals men het in de volksmond noemde de “rolle”. De Gentse schuif bevond zich in de St-Jan-in-d'Olie wijk.⁵⁰ De St Janswijk

⁴⁹ Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters, jaren 1830-1831, folionrs. 2649-2971.

⁵⁰ VERMEULEN (L.), VAN WASSENHOVE (A.) en DE SMET (R.), “Het historisch archief van het OCMW-Gent. Collectie vondelingenregisters.”, *OCMW Visies*, 18, nr. 4, 2003, pg. 56.

werd jammer genoeg bij de grootse saneringswerken op het einde van de 19de eeuw bijna volledig met de grond gelijk gemaakt.

Figuur 4: De vondelingenschuif of “de rolle”. Bron: VERMEULEN (L.), VAN WASSENHOVE (A.) en DE SMET (R.), *Op. Cit.*, pg. 56.

Wanneer men een vondeling in de schuif plaatste, was er aan de andere kant steeds een beambte van het vondelingenhuis aanwezig. Eens het kindje aan de andere kant van de schuif was, maakte deze een nieuw dossier op in het vondelingenregister.⁵¹ Eerst werd de naam van het kind genoteerd. In vele gevallen stak er bij het kind een briefje waarop de moeder een aantal wensen uitdrukte. Meestal vroeg men het kind een bepaalde naam te geven of wilde men dat het kind gedoopt werd.⁵² Nadien noteerde men wanneer het kind

⁵¹VERMEULEN (L.), VAN WASSENHOVE (A.) en DE SMET (R.), *Op. Cit.*, pg. 57.

⁵²Dit deed men waarschijnlijk enerzijds opdat men het kind als het hunne zou kunnen identificeren wanneer ze het terug wilden en anderzijds omdat een vondeling zonder enige aanwijzing van een naam een nieuwe naam kreeg waarbij de min in kwestie een naam verzoon of uit het woordenboek haalde. Zo'n naam viel meteen op en stigmatiseerde de vondeling voor de rest van zijn of haar leven.

in de schuif gelegd werd, schatte men hoe oud het kind was en beschreef men de klederdacht van de vondeling. Men verzamelde alle bezittingen van het kind in een bundel en maakte er een nummer aan vast. De vondeling kreeg hetzelfde nummer in de vorm van een tinnen oorplaatje.⁵³ Wanneer het kind de leeftijd van zes jaar bereikte, werd dit oorplaatje verwijderd.⁵⁴

De kinderen werden in het vondelingenhuis verzorgd tot men een voogd voor ze gevonden had. Ze werden allen samen in een zaal gehuisvest en verzorgd door twee tot drie voedsters die permanent aanwezig waren.⁵⁵ Deze factoren zorgden ervoor dat de verspreiding van ziektekiemen zeer gemakkelijk gebeurde. Deze omstandigheden lagen aan de basis van een zeer hoge zuigelingsterfte onder de vondelingen.⁵⁶ Na een kort verblijf in het vondelingenhuis werden de kinderen besteed aan een gezin dat zich als kandidaat-voogd had voorgesteld. In de overgrote meerderheid van de gevallen werden de kinderen op het platteland uitbesteed en dit – voor de stad Gent – over heel Oost-Vlaanderen. De vrouw des huizes deed dienst als voedster en het gezin werd dan ook vergoed voor de bewezen diensten. Wanneer de vondeling zes jaar werd, plaatste men hem in de leer bij een landbouwersgezin of ambachtslui en dit tot het twaalf jaar werd. Het dossier van de Burgerlijke Godshuizen werd op dat moment afgesloten. Wat er met de vondelingen nadien gebeurde, moeten we zoeken in andere bronnen, namelijk de bevolkingsregisters en de registers van burgerlijke stand.

5.1.2 Informatie en waarde

De vondelingenregisters zijn volledig gedigitaliseerd en online geplaatst.⁵⁷ Het is op die manier niet meer nodig om naar het OCMW-archief te gaan en er de registers zelf te raadplegen, je kan op elk moment van de dag een “record” opvragen. Het is mogelijk om op zowel folionummer, op voornaam als familienaam en op periode te zoeken in de databank.⁵⁸ Een eenvoudige zoekinterface zorgt ervoor dat het aantal vondelingen dat tussen 1/1/1830 en 31/12/1831 in de schuif gelegd waren, door het eenvoudig invullen van deze data op het scherm verschijnen. Elke vondeling heeft zijn eigen dossier in het register. Dat kan één pagina zijn, maar in een aantal gevallen, waar de kinderen veel geplaatst werden, zijn het er meerdere. De registers bieden ons een schat aan informatie. Zo komen we de naam

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ Zie punt 9.1 en 9.2 voor meer informatie betreffende dit onderwerp.

⁵⁷ Zie hiervoor <http://www.archief-ocmwgent.be/vondelingen/zoeken.htm>

⁵⁸ Het folionummer is het nummer dat de vondeling met zich meekreeg op het tinnen oorplaatje.

van de vondeling te weten,⁵⁹ de datum en het uur waarop de vondeling in de schuif werd gelegd, de vermoedelijke leeftijd, de bezittingen van het kind, waar, bij wie en over welke tijdsspanne het kind geplaatst werd, hoeveel de vergoeding bedroeg die men kreeg en voor welke reden, of het eventueel teruggegeven werd aan de ouders.⁶⁰ Bij de meeste dossiers zitten bijlagen. Deze bestaan uit de nota van de pastoor van de gemeente waar de vondeling zich rond zijn twaalf jaar bevond met de melding dat het kind zijn plechtige communie gedaan had, of briefwisseling tussen de Burgerlijke Godshuizen en de burgemeester van de gemeente waar de vondeling geplaatst was met eventuele klachten over de houding van het kind. Ook bijzonderheden zoals de gezondheidstoestand van de vondeling werd nu en dan meegedeeld.⁶¹ Met een beetje geluk is er zelfs een proces-verbaal van de Gentse politie bijgevoegd waarop staat dat het kind is teruggegeven aan zijn ouders, met bijhorende inlichtingen over de leeftijd, de woonplaats en het beroep van de ouders. In sommige gevallen zijn er duidelijke sporen van actieve opsporing van de ouders door de overheid te vinden. In dat geval voegde men uittreksels van de registers van burgerlijke stand bij het dossier waarbij de naam, adres en leeftijd van een of beide ouders werd meegedeeld aan het bestuur der Burgerlijke Godshuizen. Niet lang daarna werd de vondeling aan zijn ouders teruggegeven.

Maar er zijn ook nadelen aan de registers. Zo werd de leeftijd van de vondelingen geschat door een – weliswaar ervaren – min. Wanneer men een indicatie had van de leeftijd, meegegeven met de vondeling in een briefje, nam men deze gegevens over. Of deze manier van werken wel accurate gegevens tot stand bracht, valt te betwijfelen, maar het is wel de enige manier om de eventuele periode waarbinnen de vondeling geboren werd, te weten te komen. Wanneer een vondeling bij een weduwe verbleef, werd enkel de naam van haar overleden man vermeld, waardoor de onderzoeker in de problemen komt wanneer men in de bevolkingsregisters moet zoeken. Doordat haar meisjesnaam niet gekend is, is het onmogelijk haar op te sporen. We beschikken immers enkel over de naam van haar man en niet over haar adres. We moeten in deze een omweg maken via vorige indexen en naar haar man zoeken, het bevolkingsregister waarnaar men verwijst raadplegen en via

⁵⁹Indien er een briefje bij de vondeling zat met zijn of haar naam erop of via een proces verbaal van de politie waarbij duidelijk wordt dat men de ouders van het kind heeft opgespoord om het te kunnen weergeven. In dat geval weten we ook de verblijfplaats van het ouderlijk gezin en kan de zoektocht in de bevolkingsregisters vlotter van start gaan.

⁶⁰Aan de hand van de vermoedelijke leeftijd kunnen we in de geboorteaktes van de burgerlijke stand de echte geboorteakte van de vondeling in kwestie opzoeken. Dit is van belang omdat meestal het adres van de moeder of de ouders erin te vinden is. Onder de bezittingen van de vondeling verstaan we zowel de kledij van het kind, als eventuele herkenningstekens zoals een briefje, een halve speelkaart, een stukje stof.

⁶¹Wanneer het kind aan een aandoening leed, vroeg men meer onderhoudsgeld. Ook moest de vondelingen op bepaalde tijdstippen aan het Burgerlijk Godshuis worden getoond als bewijs dat men niet fraudeerde.

adresverwijzingen de weduwe volgen tot op het moment dat ze de vondeling opving. Een meer specifieke beschrijving van de locatie waar de vondeling terecht kwam, zou eveneens welkom zijn aangezien de vermelding “Gent” een te ruim gegeven is. Het is namelijk onmogelijk om met een naam alleen alle bevolkingsregisters te doorzoeken, daar er pas kwaliteitsvolle indexen bestaan, vanaf de jaren 1860. Een omweg langs de registers van burgerlijke stand is daarom nodig. Indien de voogden niet in Gent gehuwd zijn en ook geen kinderen gekregen hebben in Gent, is het onmogelijk om de vondeling via deze weg terug te vinden. Een bijkomend probleem is dat vondelingen die een lange plaatsingsgeschiedenis doorliepen, een hoog “verdwijningsgehalte” hebben.

Aan deze schat aan informatie kunnen vele onderzoeksvragen gekoppeld worden. Op welke uren van de dag werden de vondelingen in de schuif gelegd? Was er een voorkeur voor het donkere deel van de dag, of maakte het niet uit dat men gezien kon worden? Hoeveel kinderen waren gedoopt en hoeveel ouders vragen hun kind te dopen wanneer dat nog niet gebeurd is? Hoeveel tijd zat er tussen de geboorte en het achtergelaten worden? Hoelang verbleef men in het vondelingenhuis en wat was de gemiddelde duur van het verblijf bij een voogd? Wat was de verplaatsingsfrequentie? Hoeveel vondelingen werden door hun ouders opgeëist? Hoe verhield de zuigelingsterfte onder vondelingen zich tot de algemene trend?⁶² Werden er meer jongens dan meisjes in de “rolle” gelegd en was dit gebonden aan bepaalde tijdstippen? Wat was het verspreidingsgebied waarbinnen de vondelingen geplaatst werden? Vele vragen kunnen dus gesteld en beantwoord worden aan de hand van het vondelingenregister. Maar de bron vormt ook een opstapje naar anderen, zoals de registers van burgerlijke stand.

⁶²De zuigelingsterfte is de sterfte gedurende het eerste levensjaar. Men spreekt van kindersterfte, bij een overlijden tussen het eerste jaar en de 15de verjaardag. Zie ook BACKS (J.), *Mortaliteit in Gent (1830-1950)*, Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, Gent, Deel XXIX, 2003, pg. 61.

5.2 De registers van burgerlijke stand

5.2.1 Beknopte geschiedenis en werking

Ook de akten van burgerlijke stand hebben we aan de Franse wetten te danken.⁶³ Het decreet van 20-25 september 1792 werd na de Franse annexatie van de Zuidelijke Nederlanden ook bij ons van kracht.⁶⁴ Dit maakte een einde aan de registratie die de parochiepastoor tot dan toe verricht had. Althans dat was de bedoeling. In werkelijkheid bleef de geestelijkheid de geboortes, huwelijken en overlijdens registreren, maar het was de gemeentelijke overheid die langzaam de belangrijkste registrator werd. Enkel de seculiere registratie werd als legaal en officieel beschouwd. Sommige auteurs zien in de installatie van deze akten een “*uiting van het zoeken naar een grotere doeltreffendheid in de machtsuitoefening*”, kaderend in de visie van de burgerij die de toenmalige staat zag als een te managen bedrijf.⁶⁵ Door de woelige jaren die volgden op de Revolutie, werd op vele plaatsen de nieuwe wetgeving niet of onvoldoende toegepast. Ook stond de bevolking wantrouwig ten opzichte van de ijver van de staat om het volk te laten registreren. Pas vanaf 1796 werden registers gebruikt die voldeden aan de officiële normen. Tijdens de Hollandse periode bleven de registers bestaan. Ook na de Belgische onafhankelijkheid behielden ze hun functie, maar werd de wetgeving inzake het beheer van de akten verfijnd.

De akten werden opgesteld door een daartoe aangestelde ambtenaar, in tweevoud. Een exemplaar voor de gemeente en het andere voor de griffie van de rechtbank van eerste aanleg. Deze maatregel moest de kans op verdwijning minimaliseren.⁶⁶ Ze bestaan in een vijftal verschijningsvormen. Zo zijn er de geboorteakten, huwelijksafkondigingen, huwelijksakten, nationaliteitsakten en overlijdensakten. De registers van burgerlijke stand vormen een uitstekende aanvulling op de bevolkingsregisters. Zo kunnen data met betrekking tot geboorte, huwelijk en overlijden worden geverifieerd. Ook beroepsomschrijvingen kunnen worden getoetst wanneer men in de verschillende akten verschijnt; bij de geboorte van een kind, bij een huwelijk, bij een overlijden, of als getuige in één van de vorige akten. De ene akte voert ons naar de andere, waarbij de onderzoeker in kwestie als een ware spoorzoeker te werk gaat.

⁶³ Archief Dienst Bevolking Stad Gent, Geboorteakten en tienjaarlijkse tafels 1830-1900; Huwelijksakten en tienjaarlijkse tafels 1850-1900; Overlijdensakten en tienjaarlijkse tafels 1830-1930.

⁶⁴ VANHAUTE (E.), *Bevolking, arbeid, inkomen*, in: ART (J.) en VANHAUTE (E.), *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent, Mens en Cultuur Uitgevers Gent, 2003, pg. 143.

⁶⁵ VERMEULEN (A.-M.), “De huwelijksakten van de burgerlijke stand als bron voor sociaal-economische geschiedschrijving. Beroepsoriëntatie en sociale homogamie in het 19de -eeuwse Gent.”, *Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde Gent*, 1985, pp. 203-222.

⁶⁶ VANHAUTE (E.), *Op. Cit.*, pg. 143.

Bij de geboorteakten van vondelingen gebeurde de aangifte door de vinder. In het Gentse geval gaat het om het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen, die verplicht was het met kleren en eventueel andere voorwerpen bij het kind gevonden aan de ambtenaar te vertonen en te vermelden waar, wanneer en hoe het kind gevonden was. Dit zorgt ervoor dat de gegevens die te vinden zijn in deze tweede geboorteakte ook terug te vinden zijn in het dossier van de vondeling in het vondelingenregister. Waar er in dit laatste register slechts staat “*Dit kind is wedergegeven aen zijne moeder*” legde de ambtenaar van de burgerlijke stand dikwijls de link met de andere registers zoals de huwelijksakten. Wanneer de ouders van een vondeling huwden en vermeldde dat zij “*van hun beiden een kind, geboren op*” hadden, dan schreef hij deze informatie in de kantlijn van de geboorte en/of vondelingenakte van de burgerlijke stand.

5.2.2 Informatie en waarde

Geboorteakten De vondelingenregisters vormden een opstapje naar de registers van burgerlijke stand. Indien de naam en/of de – al dan niet geschatte – leeftijd van het kind vermeld waren, kon ik in de geboorteregisters de echte geboorteakte van de vondeling opsporen. Een vondeling werd namelijk altijd in het geboorteregister van de stad ingeschreven. Wanneer het kind niet “nieuwgeboren” werd afgestaan, is de kans groot dat het eerder door de ouders werd ingeschreven als nieuwe Gentenaar. Zo is de meerderheid van de vondelingen tweemaal vermeld in de geboorteregisters van de stad Gent.⁶⁷ Het vinden van de eerste geboorteakte is een must om het onderzoek te vervolgen. De bevolkingsregisters zijn namelijk geïnventariseerd op straatnaam. Indexen op naam zijn (bijna) niet voorhanden voor de beginjaren. De overgebleven indexen zijn of beschadigd of beginnen slechts vanaf het derde kwart van de 19de eeuw. Kennis van de straatnaam waar men woonde, is dus een cruciaal gegeven. Dit vinden we terug in de eerste geboorteakte van de vondeling. Verder vinden we er nog het beroep, de leeftijd en de alfabetiseringsgraad van beide ouders, wie de geboorte is komen aangeven, het geslacht van het kind, waar het werd geboren, of het – indien het onwettig geboren was – gewettigd werd en of deze actie gepaard ging met een huwelijk. De naam, de alfabetiseringsgraad, het adres en beroep van de getuigen worden ook vermeld. Vaak zien we in de kantlijn bijkomende informatie over de pasgeborene. Zo stond meermaals de huwelijksdatum, de huwelijkspartner en de overlijdensdatum vermeld in de kantlijn. Dit vergemakkelijkte mijn onderzoek, daar ik op die manier niet alle tienjaarlijkse tafels moest doorzoeken.

⁶⁷Ruim 65 % of 25 van de 39 gevolgd vondelingen werden tweemaal aangegeven in de geboorteregisters. De eerste keer als kind en de tweede keer als vondeling.

Huwelijksakten In het bijzonder de huwelijksakten zijn een interessante bron om “*sociografische krachtlijnen*” uit te halen.⁶⁸ Zo kan de *sociale homogamie*, die de sociale mobiliteit markeert, evenals de *beroepsoriëntatie* van de kinderen, die de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van de beroepen weergeeft, uit de akten gehaald worden.⁶⁹ In combinatie met de andere bronnen kunnen we een massa aan gegevens te weten komen. Wat was de gemiddelde huwelijksleeftijd van mannen en vrouwen? Waren er voorkinderen? Hebben vondelingen meer onwettige kinderen dan niet-vondelingen? Wettigde men alle of slechts een paar onwettige kinderen? Welk effect heeft het huwelijk op de beroepsstatus van de vrouw? Valt er een evolutie op te merken in de alfabetiseringsgraad van beide ouders tussen het huwelijk en elke geboorte? Wat was de gemiddelde huwelijksduur? Leefde de vader van de niet-vondeling nog op het moment dat men met een vondeling huwde? Hebben we te maken met structuur of strategie inzake beroepskeuze? Woonde men samen voor het huwelijk?

Overlijdensakten De laatste soort akten van burgerlijke stand die ik gebruikte waren de overlijdensakten. Ze vormden net als de geboorte - en huwelijksakten een opstapje naar de bevolkingsregisters. Het adres van de overledene staat er namelijk in vermeld. Verder kunnen we er de burgerlijke staat van de overledene uit afleiden. Was deze reeds weduw(e)(naar) en/of echtgeno(o)t(e) of was men nooit gehuwd? Ook de plaats waar men overleed is van belang. Indien men niet thuis maar in een hospitaal overleed, bestaat het vermoeden dat men overleed na een periode van ziekte en niet zozeer onverwacht. De naam, beroep, het adres, de verwantschap tot de overledene en eventueel de handtekening van de personen die het overlijden kwamen aangeven vinden we er ook op terug. Wanneer de overledene ongehuwd was, is ook informatie weergegeven over diens ouders.

De fiches van burgerlijke stand Vanaf de jaren 1880 werkte men met persoonsfiches, bovenop alle andere akten en registers. Elke Gentenaar, ouder dan 15 in 1887, kreeg zijn eigen fiche. Daarop noteerde men de basisgegevens, zoals naam, geboortedatum, echtgen(o)ot(e), huwelijksdatum, eventuele echtscheiding, overlijdensdatum en migraties. Via deze fiches kon men sneller en efficiënter de bevolkingsregisters raadplegen. Naast elk adres staat namelijk het folionummer van het desbetreffende bevolkingsregister vermeld. De fiches zijn alfabetisch gerangschikt. Gelukkig maar want ze zijn met zo’n 1 miljoen. Men werkte op een fiche met bepaalde lettercodes om veranderingen in de burgerlijke staat weer te geven.⁷⁰ Vele vondelingen waren reeds overleden toen men begon met deze regis-

⁶⁸VERMEULEN (A.M.), *Op. Cit.*, p. 205.

⁶⁹*Ibidem*.

⁷⁰“E” betekent épou(x)(se), “D” komt van divorcé, “S” is séparé(e) en de V is de eerste letter van veu(f)(ve). Uit DHONT (M.), *Opgroeien in een beluik. Levenslooplanalyse van de generatie geboren in 1867*

tratie. In een aantal gevallen boden ze toch een uitweg wanneer ik geen kant meer op kon. In de bevolkingsregisters vergat men wel eens de volgende verblijfplaats van een persoon te noteren en indien men nog leefde in 1880, kon ik deze personen meestal terugvinden in deze fiches. Het voordeel is dat naast het adres in vele gevallen ook het folionummer van het bevolkingsregister vermeld stond. Wanneer de fiches niet voorhanden waren, werd ik verplicht de indexen van de bevolkingsregisters te raadplegen. Deze zijn wel per letter en geslacht gerangschikt, maar binnen deze verzameling niet alfabetisch. Het is dus een zeer tijdrovende bezigheid om een zekere “De Smet” of “Vandeveld” te vinden. Ook zijn vele indexen beschadigd en ben je bijgevolg helemaal niet zeker of de door jou gezochte persoon wel degelijk in de index te vinden zal zijn. Voorzichtigheid is evenwel geboden bij het overnemen van de gegevens die op de fiches te vinden zijn. Want een fiche is “*geen officieel document*” waardoor “*het trekken van conclusies ... op basis van deze bron alleen, voorbarig is*”.⁷¹

Ik besluit met de nadelen van de registers van burgerlijke stand. Vooreerst is er het leeftijdsprobleem. Men kan zich de vraag stellen naar de exactheid van de gegevens inzake leeftijd in de akten, omdat ze door de bevolking zelf werden verstrekt. Een bijkomstige moeilijkheid voor vondelingen was, dat men vaak zijn exacte geboortedatum niet kende. Bijgevolg had men nog meer dan bij niet-vondelingen de lichte voorkeur om zijn of haar leeftijd af te ronden.

Een tweede probleem stelt zich opnieuw op het niveau van de woonplaats. In zowel de geboorte-, huwelijks- als overlijdensakten staan slechts de straatnamen van de ouders, bruid, bruidegom (en hun ouders) en de overledene vermeld. Wanneer het om relatief korte straten gaat, is dit geen moeilijke opdracht. Maar tal van vondelingen en hun familieleden woonden langs de rand van de stad, in wijken die buiten de poorten van de stad werden opgetrokken, zonder structuur. Ook deinde de stad zodanig rap uit dat op de duur “Voorstad Brugse Poort” een grote verzamelnaam bleek te zijn van tientallen straten. Ook straatnamen als “Kortrijkschepoort” en “Kortrijkschestraet” overlappen elkaar en beslaan twee tot drie bevolkingsregisters. Wanneer in beide gevallen enkel “Voorstad Brugse Poort” en “Kortrijkschestraet” vermeld staan in de akten van burgerlijke stand, is de vorser verplicht alle desbetreffende bevolkingsregisters blad per blad te *screenen* op de naam van de persoon. Over de woonplaats van de getuigen op de akten zijn we nog minder gedocumenteerd. Hier staat meestal slechts de naam van de stad of gemeente waar

en 1868 in de *Gentse Bataviawijk*., UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2004, (Vakgroep Nieuwste Geschiedenis), pg. 34.

⁷¹DHONT (M.), *Op. Cit.*, pg. 35.

men woonachtig was. Op die manier wordt het onderzoek naar het sociale netwerk van de actoren bemoeilijkt.⁷²

Ten derde moeten we de kwaliteit van de informatie in vraag durven stellen. Zo is het mogelijk dat personen met meerdere beroepen enkel datgene vermeldden met het meeste sociale aanzien.⁷³ Dat de aanwezigen hun handtekening onder de akten plaatsten, wil zeker niet zeggen dat zij ook in het dagelijks leven konden schrijven. We kunnen stellen dat een beverige handtekening vaak het resultaat was van enerzijds het schrijven verleerd te zijn of anderzijds het dagenlang oefenen van de handtekening ter voorbereiding van de geboorteaangifte of huwelijksluiting.

VERMEULEN duidt nog op een vierde probleem.⁷⁴ De moeilijkheid bestaat erin een methode te vinden om de vele informatie die de bron rijk is op een zo coherent mogelijke manier te verwerken “*met de bedoeling de bron maximaal te laten renderen*”.⁷⁵

⁷²We kunnen niet nagaan of de getuigen in dezelfde buurt woonden, of men (ook) in een beluik woonde, etc. Wel kunnen we afgaan op de beroepen van de getuigen. Dat is dan ook het enige element dat we nog kunnen aangrijpen om het sociaal netwerk van de onderzoeksgroep te ontrafelen.

⁷³Dat vele vrouwen “huisvrouw” waren, betekent niet dat zij geen beroep uitoefenden. Het stond namelijk beter om te kunnen zeggen dat er maar één persoon moest uit werken om het gezin te onderhouden, naar het voorbeeld van de burgerij. Uit DHONT (M.), *Op. Cit.*, pg. 94.

⁷⁴VERMEULEN (A.M), *Op. cit.*, p. 204.

⁷⁵*Ibidem*.

5.3 Het bevolkingsregister

5.3.1 Beknopte geschiedenis en werking

Het bevolkingsregister dankt zijn ontstaan aan vele factoren.⁷⁶ Zo worden de wetten, van kracht onder het Napoleontische Keizerrijk, de opkomst van de statistiek – onder sterke impuls van L.A.J. QUETELET – en de introductie van het positivistische liberale gedachtengoed als hoofdrolspelers aangeduid. De bevolkingsregistratie diende in de eerste plaats de staat. Zo werden al in de 16de en de 17de eeuw regelmatige – en strikt geheimgehouden – enquêtes gehouden om het absolutistisch regime te dienen. Men ontwikkelde in de 19de eeuw het inzicht dat het bevolkingsregister een specifieke rol kon spelen in de sociale beheersing. Normen, waarden en wetten beïnvloedden elk op zich bewust of onbewust het ontstaan van een dynamisch evenwicht in de samenleving. Zo werden de registers een prima medium om te voorzien in een adequate controle van bovenaf. Volkstellingen, haardtellingen, graantellingen, lijsten met weerbare mannen, etc. zijn allerlei vormen van deze poging tot overheidscontrole. Het bevolkingsregister past ook in dit rijtje, al is het een medium van andere aard. Statistici zagen het als een immens voordeel dat de registers een dynamisch beeld van de bevolking zouden weergeven. Waar een volkstelling de staat van de bevolking op een bepaald moment weergeeft, zien we bij het bevolkingsregister de evolutie van de bevolking in een periode van 10 jaar. Voor levenslooponderzoek, zijn de bevolkingsregisters onontbeerlijk.⁷⁷

Voorzichtigheid is echter wel geboden. De relatie tussen de ware toedracht van de *feiten* en de registratie ervan blijft een moeilijk punt. De registers dienden namelijk op een directe wijze de bestuurlijke belangen. De verzamelde gegevens vormen geen neutrale entiteit, maar zijn gedeeltelijk beïnvloed door de wijze waarop men toen over de bevolking en bevolkingsregistratie dacht.

5.3.2 Informatie en waarde

Theoretisch moest iedere minder – en meerderjarige, aanwezig of tijdelijk afwezig, die in een bepaalde gemeente gehuisvest was, worden opgenomen in het register. Deze registratie gebeurde in het kader van het gezin of het huishouden waartoe men behoorde. Per gezin, of beter, per huisnummer werd een folio gereserveerd. Deze folio bestaat uit een aantal onderverdelingen. Ten eerste staan de naam van de wijk, het gehucht of de straat

⁷⁶Archief Dienst Bevolking Stad Gent, Bevolkingsregisters 1828/29-1900/10. Zie RANDERAAD (N.), “De negentiende-eeuwse bevolkingsregisters als statistische bron en als middel tot sociale beheersing”, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1995, 3, pp. 319-342.

⁷⁷VANHAUTE (E.), *Op. Cit.*, pg. 140-141.

en het huisnummer vermeld. Een tweede deel bestaat uit een reeks kolommen. Deze vermelden familienaam, naam, geboorteplaats en - datum, de verwantschapsgraad tussen de vermelde personen of de plaats die de persoon inneemt als er geen verwantschap is (zoals dienstpersoneel of leerlingen in een ambacht), burgerlijke staat, nationaliteit, of men in de woonst ook werkelijk woont, of er gewoon verblijft, vorige woonst met adres en datum van uittreding, datum van intreding in de nieuwe woonst (of de huidige gemeente/stad), overlijdensdatum, veranderingen in de burgerlijke staat met vermelding van de datum, eventuele aanrakingen met het gerecht, informatie over de dienstplichtvervulling en soms ook over de religieuze overtuiging van de vermelde personen. Het bevolkingsregister is een dynamische bron. Ze stellen ons in staat de evolutie binnen een gezin na te gaan inzake beroep, gezinsplanning, migratiestrategieën, etc. De Gentse bevolkingsregisters zijn bij gebrek aan volledige indexen, tot grote vreugde van de onderzoeker volledig geïnventariseerd op straatnaam. Er is zelfs een gids aanwezig die Franse straatnamen omzet naar hun Nederlands equivalent en omgekeerd. Zo weten we meteen dat de “Rue du vélin” niet de Velijnstraat is maar wel de Wellinckstraat. Ook zijn alle registers zeer goed en in hun volledigheid bewaard gebleven.

Er zijn natuurlijk niet enkel voordelen aan het bevolkingsregister gekoppeld maar ook nadelen. Zo is de registratie van de gegevens door een aantal factoren in negatieve zin beïnvloed. In eerste instantie zien we een grote nalatigheid van de ambtenaren die het register aanvulden. Zo werden namen verkeerd geschreven, kinderen vergeten maar vooral de volgende en vorige verblijfplaats van de bewoner in kwestie werd dikwijls niet genoteerd. Zo raakte ik vele malen het spoor bijster en vond ik het pas terug wanneer een akte van burgerlijke stand van latere datum voorhanden was.⁷⁸

In tweede instantie was er de onachtzaamheid van de Gentse bevolking die verzaakte aan haar plicht om elke migratie te melden aan de administratie. Een aantal gegevens werden pas zeer laat consequent genoteerd. Zo werden doodsoorzaak en criminele daden pas vanaf het derde kwart van de 19de eeuw in hun volledigheid genoteerd.⁷⁹ Voorheen vermeldde men slechts sporadisch welke de oorzaak was van het overlijden of noteerde men een verwijzing naar het feit dat men een veroordeling had opgelopen maar geen concretere informatie.

Een derde probleem dat zich voordoet bij het gebruik van de bevolkingsregisters is dat

⁷⁸Want hierin vond ik opnieuw een adressaanwijzing.

⁷⁹We zouden kunnen stellen dat de kwaliteit en volledigheid van de gegevens in de registers steeg in evenredigheid met de tijd.

men bij het noteren van de gegevens vaak uitging van de toenmalige kennis. Zo wist men vroeger dat wanneer iemand “Achter den Appel” woonde, dat in de buurt van de Brugse Poort was. Vandaag de dag bestaan deze buurten niet meer of zijn de namen ervan niet meer gekend.

Een vierde nadeel is dat de gegevens pas aangepast werden wanneer een nieuw register werd begonnen of wanneer men verhuisde.⁸⁰ Zo kan het zijn dat de registers aangeven dat een persoon voor een periode van tien jaar, steeds hetzelfde beroep heeft uitgeoefend. Dit is een mogelijkheid, maar dat was het meestal en hoogstwaarschijnlijk niet. Op die manier kan een persoon ook voor een tijdje of in het slechtste geval definitief spoorloos zijn, tenzij men opnieuw van zich liet horen in de akten van burgerlijke stand.

Ook werden niet alle kinderen in de registers genoteerd. Doodgeboren kinderen, kinderen die kort na de geboorte overleden,⁸¹ kinderen die bij een voedster geplaatst waren of kinderen die bij iemand in de leer of in dienst waren, werden niet vermeld bij het ouderlijk gezin.⁸² Dit geeft op zich al een vertekend beeld van de gezinssituatie wanneer men enkel op de bevolkingsregisters zou afgaan.

Een laatste nadeel is het feit dat men inzake criminaliteit niet consequent en zelden volledig is. In sommige gevallen staat “C.J.”⁸³ met een zeer korte samenvatting van de aard van het delict en eventueel de straf die men ervoor kreeg. Maar dit was lang niet het voor alle personen die een misdrijf pleegden.

⁸⁰Wanneer bij het openen van een nieuw register bleek dat een persoon niet meer in Gent verbleef, werd deze gewoonweg geschrapt.

⁸¹Ouders moesten de geboorte van een kind binnen de drie dagen aangeven. Wanneer het kind stierf binnen die periode, gaf men de geboorte in vele gevallen niet aan.

⁸²Meestal werd het kind ook niet ingeschreven waar de voedster woonachtig was. In dat geval is het kind een soort van “*administratieve geest*”.

⁸³Dit staat voor “*casier judiciaire*” of het strafregister.

5.4 Bronnen die niet werden gebruikt

Een aantal bronnen die het onderzoek naar de levensloop van mijn cohorte zouden versterkt hebben heb ik wegens tijds- en handengebrek helaas niet kunnen raadplegen. Het volgen van de vondelingen in de door mij geraadpleegde bronnen, nam op zich al 5 maanden in beslag. Daarbij moet men rekening houden met de openingsuren van de Dienst Bevolking van de stad Gent en er stond geen “*team*” van medewerkers klaar om me te helpen.

Militielijsten Deze bronnen zouden een waardevolle aanvulling geweest zijn, daar ze een glimp van de vondeling als mens zouden hebben weergegeven. Naast een persoonsbeschrijving zijn ook naam, geboortedatum en - plaats, woonplaats, beroep en ook dat van de ouders of voogd in deze bron te vinden. Verder kan men er de motieven voor een eventuele vrijstelling en de uitslag van de trekking uit aflezen. Deze bron zou me in staat gesteld hebben de kenmerken van vondelingen te vergelijken met deze van niet-vondelingen zoals gemiddelde lichaamslengte, beroepsoriëntatie, afvalligheid, etc.

Strafregister Vondelingen werden vroeger vaak geassocieerd met criminaliteit. Deze opvatting werd lang niet bevestigd door het gedane onderzoek maar af en toe kwam ik wel eens de bovengenoemde vermelding “C.J.” tegen in de bevolkingsregisters. Soms noteerde men daarbij een zeer korte samenvatting van wat het misdrijf inhield en welke straf men daarvoor opgelegd kreeg. Maar zoals Marlies Dhont ook aangeeft, vermelden eerdere bevolkingsregisters deze gegevens niet.⁸⁴ Het zou bijzonder boeiend geweest zijn, aan de hand van de gerechtelijke archieven, dossiers van elke vondeling samen te stellen. Welke aard hadden de misdrijven? Waren vondelingen grotere recidivisten dan niet-vondelingen en welke factoren speelden daarbij een rol?⁸⁵ Vele vragen kunnen gesteld worden en wachten nog steeds op een gemotiveerde onderzoeker om beantwoord te worden.

Doopakten Deze bron zou oorspronkelijk geraadpleegd worden, daar ze zelfs in mijn databank met bijhorend tabblad aanwezig is.⁸⁶ Maar ook hier gooide tijds- en handengebrek roet in het eten. De kans bestond dat deze akten nieuwe informatie aan het licht zouden gebracht hebben. Het was namelijk, sinds het edict van 6 augustus 1778, verboden om de naam van de vader van een onwettig kind in de akte te vermelden, behalve wanneer deze aanwezig was bij het inschrijven van de doopakte en ermee instemde de akte te ondertekenen.⁸⁷ In het geval het om een vondeling ging, moest de pastoor de plaats en datum

⁸⁴DHONT (M.), *Op. cit.*, pg. 38.

⁸⁵Hierbij denk ik aan bijvoorbeeld het samenwonen met andere “criminelen”.

⁸⁶Rijksarchief Beveren-Waas, Parochieregisters Gent, Doopakten 1830-1831

⁸⁷Dit moet gezien worden als een soort van wettiging.

van de vondst noteren. Het is mogelijk dat hij ook bijkomende informatie opschreef.⁸⁸

⁸⁸Bijlage in DEMOOR (M.), *Oefeningen Nieuwe tijden*, Gent, UGent, (onuitgegeven licentiaatscursus), 2003.

6 Literatuur

Gegevens uit bronnen krijgen maar betekenis, wanneer ze in een breder kader worden geplaatst. Een studie van de bestaande literatuur over de behandelde onderwerpen neemt deze taak op zich. Voor elk onderdeel van deze scriptie gebruikte ik een aantal boeken, waarop ik mijn notities baseerde. Geschiedenis is de wetenschap die intertekstualiteit in - en uitademt. Teksten zijn verbonden met andere teksten.

Voor de opbouw en de inhoud van deze scriptie, waren vooral de eindverhandelingen van Crista Matthys en Elke Verhaeghe een grote hulp.⁸⁹ Deze scripties zijn zeer kwaliteitsvolle voorbeelden van de opbouw, structuur en inhoud van een goede eindverhandeling.

Voor het deel “Methodologie” baseerde ik me op de ervaringen van deze studenten, die eveneens de levenslopanalyse toepasten, en de werken van KOK, VANHAUTE en KNOTTER.⁹⁰ Voor het zeer heterogene deel over het 19de -eeuwse Gent, kwamen vooral de werken van DUMONT, BALTHAZAR, ART, VERMEULEN en BACKS van pas.⁹¹

Bij de informatie over de geraadpleegde archiefbronnen, was vooral het boek *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw* een grote hulp.⁹² Voor het deel over de geschiedenis van het vondelingenbeleid baseerde ik me op een aantal eindverhandelingen die het vondelingenthema onderzochten.⁹³ Ook de notities van de heer DUCPÉTIAUX gaven

⁸⁹MATTHYS (C.), *Ondergaan of ondernemen? Levensloponderzoek van de generatie 1830/31 in As-senede.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, (Vakgroep Nieuwste Tijden). VERHAEGHE (E.), *Sporen uit hun bestaan. Levensloponderzoek toegepast op vrouwen geboren in 1830/31 en 1880/81 te Zwevegem.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden).

⁹⁰KOK (J.), *Transities en trajecten. Op. Cit.*, pg. 309-329. DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E.), *Op. Cit.*, pg. 557-578. KOK (J.), KNOTTER (A.), PAPING (R.) en VANHAUTE (E.), *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw.*, Groningen/Wageningen, Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 1999, pg. 257.

⁹¹DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel I Tekst, Gent, RUG, 1951, pg. 164. BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, *Op. cit.*, pg. 124. DECAVELE (J.) e.a., *Gent, apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pg. 446. VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 248-257. DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 310. ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914).*, Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 304. MATTHIJS (K.), *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering.*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, pg. 296. BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 298.

⁹²ART (J.) en VANHAUTE (E.), *Op. Cit.*, pg. 409.

⁹³DICKS (J.) *Kinderen van de rekening: de zorg voor wezen, verlaten kinderen en vondelingen in het Brugse (1796 - 1925).*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, (Vakgroep Nieuw-

een duidelijk beeld over de organisatie van de Gentse vondelingenopvang.⁹⁴ De onderzoeken van BIDEAU, BRUNET, BARDET en KERTZER werden betrokken bij het schrijven van het “Corpus”.⁹⁵

ste Geschiedenis), Deel 1, punt II: Concepten en definities. Deze scriptie raadpleegde ik eveneens via http://www.thesis.net/brugge_vondeling/brugge_vondeling_inhoud.htm MAES (S.), *Het leven van een vondeling. Over de opvang, onderhoud en de opvoeding van vondelingen*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg. 47-150. VERBEURGT (G.), *Onwettigen en vondelingen te Gent in de 17de en 18de eeuw*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1987, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg.298.

⁹⁴DUCPÉTIAUX (E.), *Du sort des enfants trouvés et abandonnés.*, Bruxelles, s.n., n.d., pg. 64.

⁹⁵BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 161-174. BARDET (J-P.), “Le Mort des enfants trouvés, un drame en deux actes”, *Annales de démographie historique*, 1994, pg. 135-150. BIDEAU (A.) en BRUNET (G.), “Mortalité différentielle des enfants indigènes et des enfants en nourrice. L'exemple de Druillat (Ain) au XVIIIe siècle”, *Annales de démographie historique*, 1994, pg. 150-168. KERTZER (D), *Op. Cit.*, pg. 201-220.

7 Beknopte geschiedenis van het vondelingenbeleid 1750-1922

7.1 Inleidend

De manier waarop men met vondelingen omging, is meermaals veranderd in de loop van de 18de en 19de eeuw. Dit is niet verwonderlijk daar er in onze gewesten nogal veel regimewisselingen plaatsgevonden hebben. Elk regime voerde haar eigen beleid inzake armenzorg en dit had telkens een grote invloed op het functioneren van de verschillende liefdadigheidsinstellingen. Deze politieke instabiliteit werd aangevuld met een economische achteruitgang en een zware sociale crisis.⁹⁶ Het aantal vondelingen steeg dan ook op het einde van de 18de eeuw. Met de komst van de Fransen, werd de hele maatschappij onder handen genomen, om na een bezetting van 20 jaar het bestuur in handen van Den Haag over te laten. Amper 15 jaar later zien we alweer een omwenteling met de komst van de Belgische Revolutie die te Gent bijzonder woelige tijden inluidde. Al deze gebeurtenissen zorgden telkens op hun beurt voor veranderingen inzake vondelingenbeleid.

De Franse wetgever voerde de bepaling in die het bestuur van grote steden verplichtte vondelingenregisters bij te houden. In 1820 kwam er te Gent, zoals in andere steden, een vondelingenschuif. De installatie van deze schuif werd vaak aan Napoleon toegeschreven, terwijl ze in volle Hollandse Tijd werd geplaatst. Het aantal vondelingen en de bijhorende financiële last, steeg zodanig dat beslist werd in 1863 het “rolleke” te sluiten.⁹⁷ Het aantal vondelingen was in 1861 reeds gedaald tot 106 en daalde nog verder: in 1863 waren er nog slechts 54 nieuwe vondelingen ingeschreven. Na het sluiten van de schuif zien we het aantal vondelingen dat geregistreerd werd, drastisch daalde tot 0,6 vondelingen per jaar.⁹⁸ Het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen registreerde vondelingen die in Gent gevonden werden maar het valt te betwijfelen of dit de enige kinderen waren die ergens te vondeling gelegd werden.⁹⁹ Het verdwijnen van de schuif kan er onmogelijk voor gezorgd hebben dat mensen bijna geen kinderen meer te vondeling legden. Een actievere opsporing van de ouders en de bijhorende strafbepalingen zullen anderzijds wel geholpen hebben het cijfer te drukken.

⁹⁶BLOM-VERLINDEN (M.), “Vondelingen en bestede kinderen te Gent en Antwerpen, 1750-1815.” in: *Annalen van de Belgische vereniging voor hospitaalgeschiedenis*, X, 1972, pg. 93.

⁹⁷VERMEULEN (L.), VAN WASSENHOVE (A.) en DE SMET (R.), *Op. Cit.*, pg. 56.

⁹⁸Tussen 1964 en 1900 werden slechts 25 vondelingen ingeschreven.

⁹⁹Door het verdwijnen van de vondelingenschuif, legden de mensen kinderen voortaan weer in portalen en andere plaatsen waar het kind makkelijk gevonden kon worden. Kinderen die reeds gestorven waren op het moment dat men ze vond, werden niet geregistreerd in de registers. Het werkelijke aantal zal dus – zeker voor de komst van de schuif – een stuk hoger hebben gelegen.

In dit hoofdstuk tracht ik de werking en evolutie van het vondelingenbeleid doorheen deze verschillende regimewisselingen weer te geven. De wetgeving betreffende vondelingen blijkt een ware puzzel te zijn waarbij de verschillende deeltjes zowat overal te vinden zijn. De Fransen introduceerden een hele wetgeving omtrent de vondelingenproblematiek. Deze kinderen stonden volledig ter beschikking van de Staat zoals de term “*enfants de la Patrie*” aanduidt.

7.2 1750-1790

Vondelingen werden door hun ouders op een publieke plaats achtergelaten met het doel dat anderen het kind zouden vinden. De persoon die het kind vond, bracht het naar de deken van de regio waar het kind gevonden was. Deze schreef de verklaring van de vinder neer en voegde hier de doopbrief van de pastoor van het dorp waar het kind gevonden was aan toe. Een tweede stap was de vondeling naar de Armen Kamer brengen. Een klerk van de Kamer schreef alle gegevens in verband met de vondst en het kind in het register, waaronder de naam van de pleegouders. Dezen kregen met het kind ook de primaire identificatiegegevens van het kind mee zoals de naam en het nummer.¹⁰⁰

De Armen Kamer controleerde de pleegouders op geregelde tijdstippen of het kind goed behandeld werd en het nog in leven was om eventuele fraude te voorkomen. Om de drie maanden moesten de pleegouders namelijk hun vergoeding voor de opvoeding van het kind ophalen te Gent.¹⁰¹ Bij die gelegenheid moest ook het kind getoond worden. Wanneer het door ziekte of andere omstandigheden niet aanwezig kon zijn op deze keuring, moest men een brief van de pastoor kunnen voorleggen waarin deze verklaarde dat het kind nog leefde.¹⁰² Deze kattenbelletjes verhinderden evenwel niet dat vondelingen een vlekkeloos leven leidden bij hun pleeggezinnen. De Armen Kamer zelf was blijkbaar over de opvoeding die de vondelingen kregen in sommige landbouwersgezinnen niet te spreken: “*alwaer de selve seer dickwils geene de minste educatie en bekomen, ende tot hunne jaeren gekomen zijnde hun onbequam bevinden om door d'exercitie van het een ofte ander handtgedaedt op een erelijcke wijze te kunnen subsisteren*”.¹⁰³

Niet alle vondelingen werden door de Armen Kamer opgenomen, daar er tussen 1750 en 1797 geen enkel kind werd geregistreerd dat reeds overleden was bij de vondst.¹⁰⁴ Ook bestond er geen verplichting om een gevonden kind aan te geven.¹⁰⁵ In het Ancien Régime werden er op die manier zelden meer dan 10 vondelingen per jaar geregistreerd door de Kamer. Dit cijfer begon tijdens het bewind van Jozef II stilaan de hoogte in te gaan.¹⁰⁶ Slechts 39% van de Gentse vondelingen, gevonden tussen 1750 en 1790, werd 12 jaar.¹⁰⁷ Van de kinderen die overleden, stierven er 73% voor ze hun eerste verjaardag bereikten.¹⁰⁸

¹⁰⁰BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 84-85.

¹⁰¹BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 82-83.

¹⁰²*Ibidem*.

¹⁰³Geciteerd in: BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 80.

¹⁰⁴BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 84.

¹⁰⁵BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 85.

¹⁰⁶BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 86.

¹⁰⁷BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 86-87.

¹⁰⁸61% van het totaal aantal vondelingen overleed voor het 12de levensjaar. Cijfers uit BLOM-VERLINDEN

Een vondeling had slechts 56% kans om 1 jaar te worden.¹⁰⁹ Dit cijfer was in de realiteit nog bedroevender daar doodgevonden kinderen niet in de registers werden opgenomen.

(M.), *Op. Cit.*, pg. 86-87.

¹⁰⁹*Ibidem.*

7.3 De Franse Tijd, 1790-1815

In 1792, versloegen de Fransen de Oostenrijkers bij Jemappes, maar spoedig zien we het kwalijke gevolg van de aanwezigheid van vele soldaten, daar de komst van het Franse leger een stijging veroorzaakte in het aantal nieuw geregistreerde vondelingen.¹¹⁰ De ellende die deze woelige jaren met zich meebrachten, bleek het grootst te zijn in de stad, want het aantal vondelingen dat er aangetroffen werd, nam in grote mate toe. Dit in tegenstelling tot het aantal kinderen dat buiten Gent gevonden werd.¹¹¹ Amper een jaar later werden we heroverd door de Oostenrijkers. In 1794 volgde dan de slag bij Fleurus die dan weer door de Fransen gewonnen werd. De Franse overheersing zou van dan af een iets definitievere vorm aannemen, daar ze voor zo'n 20 jaar over onze gewesten heersten. Deze keer werden we zelfs bij het Franse grondgebied gevoegd. Dit had tot gevolg dat de Franse wetgeving en instellingen bij ons met een tamelijk groot succes hun ingang vonden.

De hulpbehoevenden werden in een aantal categorieën opgedeeld.¹¹² Zieken en bejaarden moesten voortaan in afzonderlijke instellingen opgevangen worden. Ook volstond het volgens de Franse wetgever dat er slechts één instelling per arrondissement aanwezig was. Deze maatregel was een onderdeel van het saneringsplan inzake liefdadigheidsinstellingen. Wezen mochten niet meer in de stadsgasthuizen geplaatst worden maar uitbesteed aan personen op het platteland. De Burelen van Weldadigheid stonden dan weer in voor de steun aan behoeftigen in de kleinere gemeenschappen. De valide behoeftigen werden door deze maatregelen uit het liefdadigheidssysteem gehaald. Aan hen werd de raad gegeven te werken voor hun loon.

In september 1797 werd de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen operationeel. Men deelde de Commissie op in drie bureaus die elk een deel van het grote takenpakket op zich namen. Een van deze bureaus was bevoegd voor de organisatie van en zorg voor vondelingen en verlaten kinderen.¹¹³ Het keizerlijk decreet van 19 januari 1811 geeft een exacte definitie van wat men onder vondelingen verstond. Artikel 2 van het decreet bepaalt

¹¹⁰BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 86.

¹¹¹BLOM-VERLINDEN duidt er evenwel op dat mensen uit de omringende regio hun kinderen in de stad te vondeling legden, omdat de stad meer anonimiteit verzekerde. BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 93.

¹¹²Zo waren er de wezen, de zieken, de bejaarden en de valide behoeftigen aldus DICKX (J.) *Op. Cit.*, Deel 1, punt II, 1.2. Oprichting, samenstelling en bevoegdheden van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen en van het Bureel van Weldadigheid.

¹¹³COOLENS (E.), "Armenzorg in het negentiende-eeuwse Gent. Analyse van de jaarrekeningen van de Gentse Burgerlijke Godshuizen (1820-1925). in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Deel LII, Gent, 1998, pg. 65.

dat “*enfants trouvés*” kinderen waren die, afkomstig van onbekende ouders, gevonden werden op een willekeurige plaats of naar het vondelingenhuis werden gebracht. Zoals reeds eerder vermeld, voerden de Fransen de verplichting in een vondelingenregistratie op te starten. Een tweede bron werd gevormd door de politiecommissaris van de wijk waar het kind gevonden werd, die een proces-verbaal opmaakte. Het kind werd in het register ingeschreven en kreeg nieuwe kledij.¹¹⁴

Er bestond volgens BLOM-VERLINDEN geen instelling die de zorg van de vondelingen tijdelijk op zich nam, tot wanneer deze onderdak vond bij een pleeggezin.¹¹⁵ De kinderen werden dus meteen uitbesteed. DUCPÉTIAUX meent dat vanaf het jaar VII de zorg over vondelingen inderdaad in handen van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen is gekomen, maar dat naast het bureau dat de opvang en uitbesteding van vondelingen organiseerde, ook ruimtes werden ingericht waar de eerste zorgen aan de kinderen werden gegeven en waar zelfs plaats was voor het herbergen van een aantal vroedvrouwen.¹¹⁶ Het bureau was elke dag open van 9 uur tot 17 uur. Van 12 uur tot 14 uur, werd de dienstverlening gestaakt. Ook op zon - en feestdagen werd er niet gewerkt. Nadat men kandidaat-ouders gevonden had, werd het kind bij hen uitbesteed. Dit pleeggezin kreeg ook nu een vergoeding voor de onkosten die het opvoeden met zich meebracht. Eenzelfde systeem als in de vorige periode, werd gehanteerd om eventuele fraude en misbruiken tegen te gaan. Men moest eveneens om de drie maanden een attest kunnen voorleggen, maar deze keer was het de burgemeester die borg stond dat het kind goed behandeld werd. Het verzekeren van een goede omgang met de vondeling, gebeurde op basis van een beloningssysteem. De voedster kreeg een speciale vergoeding van 18 Fr voor het voeden van de vondeling in de eerste negen maanden.¹¹⁷ Ook de pleegouders kregen een financiële beloning (50 Fr) wanneer bleek dat zij de vondeling tot zijn 12 jaar behoorlijk hadden behandeld en opgevoed.¹¹⁸ Wanneer het kind 12 jaar geworden was, sloot men het dossier af en stopte het bureau met het uitkeren van de vergoeding. Het pleeggezin kon ervoor kiezen het kind bij een ambachtsman een stiel te laten leren, het verder op te voeden of er afstand van te doen. In het laatste geval nam het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen de taak op zich een ambachtsman te zoeken met hetzelfde doel voor ogen.¹¹⁹ De vondelingen waren tevens meer dan welkom zich te voegen bij het leger. Wanneer de ouders van een vondeling het kind terug wilden, kon dit, mits het betalen van de kosten die de Commissie gemaakt

¹¹⁴Deze kledij werd vervaardigd in de armenescholen en weeshuizen van de stad.

¹¹⁵BLOM-VERLINDEN, *Op. cit.*, pg. 100.

¹¹⁶DUCPÉTIAUX (E.), *Op. Cit.*, pg. 5.

¹¹⁷Dit bedrag werd over drie termijnen gespreid. De eerste drie uitbetalingen werden vermeerderd met 6 Fr. Zie hiervoor BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. cit.*, pg. 96.

¹¹⁸*Ibidem.*

¹¹⁹*Ibidem.*

had. Opmerkelijk was dat wanneer men een nieuwe vondeling registreerde, men niet actief op zoek ging naar de ouders.

Door een wet uit het jaar XIII, kreeg het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen de volledige voogdij over de vondelingen die met uitbesteedde. Dit betekende dat men over de “*vaderlijke macht*” en al de bijhorende rechten beschikte, wat inhield dat men het recht op bestraffing, toezicht had maar ook de plicht om het kind te verzorgen en te voorzien in het onderhoud en de opvoeding van de vondeling.¹²⁰ De pleegouders kregen dus geen voogdijschap over de vondeling. De Commissie besliste of een kind al dan niet in een instelling moest blijven, opgesloten worden of verplaatst naar een andere instelling. Het te vondeling leggen van je kind betekende in deze zin ook een tijdelijk afstaan van de rechten die men als ouder had. Wanneer men het kind opeiste, kreeg men het volledige voogdijschap terug.¹²¹

De opvoeding van de kinderen werd eveneens beschreven in het decreet van 1811. De baby's werden bij aankomst doorverwezen naar een min en nadien bij een pleeggezin geplaatst. De vergoeding die de opvoeding van het kind moest bekostigen, verminderde elk jaar tot de vondeling 12 jaar werd. De kinderen werden op die leeftijd rijp geacht voor de arbeidsmarkt. De bedoeling was dat men in de leer ging bij een ambachtsmeester en in ruil voor kost en inwonen voor deze persoon werkte. Aan de meisjes werd de kunst van het huishouden aangeleerd of een beroep in de textielnijverheid zoals naaien. Het leercontract verliep voor de jongens meestal rond de tijd dat men aan de legerdienst begon. Men wilde met deze maatregelen de kinderen zo goed mogelijk voorbereiden op een normaal leven in de maatschappij.¹²²

Hetzelfde decreet van 1811 noemde het voor het te vondeling leggen van een kind een strafbaar feit maar in de praktijk werden mensen voor dit misdrijf zelden vervolgd. De getroffen maatregelen waren een antwoord op het gestegen aantal vondelingen op het einde van de 18de eeuw. De sancties verschilden naargelang de plaats waar het kind achtergelaten werd. Hierbij hield men rekening met de grootte van het risico dat de vondeling onderging op die locatie. Wanneer men het kind achterliet op afgelegen plaatsen, werd men strenger bestraft dan wanneer men het kind vb. aan de ingang van de kerk neerlegde.¹²³

¹²⁰DICKX (J.) in “*Op. Cit.*”, Deel 1, punt II, 1.2. Oprichting, samenstelling en bevoegdheden van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen en van het Bureel van Weldadigheid.

¹²¹*Ibidem.*

¹²²*Ibidem.*

¹²³*Ibidem.*

De overlevingskansen van vondelingen tijdens de Franse Tijd waren praktisch dezelfde als deze in het Ancien Régime. Van alle vondelingen die overleden, stierf 54 % binnen de eerste 6 maanden van hun leven, waar dit 52 % was in de vorige periode. Een kleine verbetering is waar te nemen in de zuigelingsterfte, want de 73 % die in het Ancien Régime zijn eerste verjaardag niet haalde, daalde nu naar 70 %. Deze minimale verschuiving werd dan weer ingehaald door de sterfte op latere leeftijd: waar in de vorige periode 26 % stierf in de leeftijdscategorie 1-12 jaar, stierven er nu 29% van het totaal. Dit had vooral te maken met de verhoogde sterfte in de categorie 3-12 jaar die van 3 % naar 6 % steeg.¹²⁴

¹²⁴Cijfers uitgedrukt in procent, uit BLOM-VERLINDEN (M.), *Op. Cit.*, pg. 94.

7.4 De Hollandse Tijd en het Koninkrijk België, 1815-1922

In 1820 werd te Gent een vondelingenschuif geplaatst.¹²⁵ De uitverkozen instelling die in de tijdelijke opvang van de kinderen moest voorzien was het St-Janshospitaal, ook wel St-Jan-ten-Dulle of St-Jan-in-d'Olie genoemd. De 'vondelingenschuif' werd er geïnstalleerd aan de kant van de Oude Schaapsmarkt.¹²⁶ Elk kind dat in de schuif gelegd werd,¹²⁷ kreeg een eigen dossier. Hierin werd eerst en vooral de kledij van het kind en eventuele herkenningstekens beschreven. Deze informatie werd samen met het kind naar het stadhuis gestuurd, waar men deze in de akten van burgerlijke stand inschreef. In het St-Janshospitaal, waren voortdurend drie voedsters aanwezig. Hun aantal werd verhoogd indien bleek dat ook het aantal vondelingen steeg. Elke min verzorgde twee tot drie vondelingen tot deze uitbesteed werden op het platteland. Te Gent waren er geen speciale inspecteurs aan het werk die de goede bedoelingen van de pleegouders ook daadwerkelijk gingen controleren. Het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen, correspondeerde met de burgemeester en de pastoor van het dorp waar de vondeling geplaatst werd en vroeg hen toezicht te houden. Zoals in het Ancien Régime en in de Franse periode, gebruikte men ook nu het systeem van de driemaandelijksse betaling van de vergoeding, om zich op de hoogte te stellen van de toestand waarin het kind verkeerde. Men moest namelijk een certificaat van de burgemeester kunnen voorleggen dat de vondeling prima werd verzorgd en opgevoed.

De schuif bleek een succes te zijn want het jaar 1820 veroorzaakte een stijging van 50% ten opzichte van het jaar 1819. Het aantal vondelingen begon vanaf 1811 te stijgen tot boven de 100 per jaar. In een aantal periodes werden jaarlijks een zeer hoog aantal vondelingen geregistreerd. Zo is de periode 1828-1836 de absolute koploper met gemiddeld 164 vondelingen per jaar, gevolgd door de periode 1844-1849, waarin gemiddeld 142 vondelingen per jaar werden ingeschreven.¹²⁸ Rond het einde van de jaren '20 en de beginjaren van het Belgische Koninkrijk, was er inderdaad een economische crisis. De afzetgebieden vielen samen met de afscheiding van het Noorden weg en samen met hen vele jobs. In de traditionele vlasnijverheid heerste een algemene malaise en het zou dus best kunnen dat de

¹²⁵Gent was de voorlaatste in rij om een vondelingenschuif te plaatsen. Brussel installeerde er een reeds in 1809, Bergen (1811) en Antwerpen (1812) deden hetzelfde, ingegeven door het decreet van 1811. In 1820 volgde Gent en in 1823 kreeg ook Leuven een "rolle".

¹²⁶De kapel van St-Jan-in-d'Olie staat nu bekend als de kapel van "Saint John" tussen de Steendam en de Vlasmakkt bij St-Jacobs.

¹²⁷In de meerderheid van de gevallen, was het een behoeftige die in opdracht (van één) van de ouders het kind in de schuif legde. Dit gebeurde uiteraard tegen betaling, omdat het te vondeling leggen van je kind een strafbaar feit was.

¹²⁸Andere periodes waarin gemiddeld meer dan 120 vondelingen per jaar werden ingeschreven zijn de periodes 1851-1860 en 1817-1823 met respectievelijk 128 en 125 vondelingen per jaar.

heersende armoede ten gevolge van deze economische recessie vele gezinnen ertoe aanzette de kinderlast te verlichten. Ook in de periode 1844-1849, had men te Gent met slechte economisch tijden te maken. Een tweede mogelijke verklaring voor de vele vondelingen is het restrictieve huwelijkspatroon. De gemiddelde huwelijksleeftijd te Gent in de 19de eeuw lag zeer hoog.¹²⁹ Tot 1850 bleef de huwelijksleeftijd relatief hoog. Pas na 1860-1870 begon men jonger en veelvuldiger te huwen. De hoge huwelijksleeftijd bracht een aantal spanningen met zich mee. Het percentage celibatairen lag immers enorm hoog en dit betekende voor velen een sombere toekomst.¹³⁰ VERMEULEN heeft het zelfs over een “*morele crisis van de 19de eeuw*”, die zich uitte in “*een stijging van het aantal prenuptialen, vondelingen en onwettige geboorten*”.¹³¹

Dat Gent zoveel vondelingen te verwerken kreeg, heeft gedeeltelijk te maken met de aanwezige medische faciliteiten. Het Burgerlijk Hospitaal van de Bijloke, de Provinciale Vroedkundige School en tal van andere materniteiten trokken vele vrouwen vanuit de omliggende regio naar Gent om er in de stad te bevallen. Dit bleek een ideale gelegenheid om een (vaak ongewenst) kind achter te laten en te verdwijnen in de anonimiteit.¹³² Het aantal vondelingen steeg evenredig met de kosten van de stad Gent voor de opvang en organisatie van de uitbestedingen. De stad besloot dan ook over te gaan tot het toemetsen van de schuif in de maand juni van het jaar 1863. Deze maatregel ging gepaard met een actiever opsporingsbeleid. Voorheen, bestonden er ook straffen op het te vondeling leggen van kinderen, maar in de officiële gerechtsbronnen is (bijna) geen veroordeling terzake te vinden.¹³³ Ouders die hun kinderen terughaalden, of gevonden werden door de beambten van de Burgerlijke Godshuizen, werden verplicht de kosten te betalen, die men gemaakt had voor het voeden en plaatsen van het kind. In 1835 had men reeds vanuit het nationale niveau een rondzendbrief opgesteld die de procureurs-generaal erop wees dat het “*noodzakelijk was om de ouders op te sporen*”.¹³⁴ In 1867 werden daar bovenop nog eens duidelijke strafbepalingen bijgevoegd. Deze bepalingen schrokken mogelijk ouders van “kandidaat-

¹²⁹Voor mannen 30 jaar en voor vrouwen 28 jaar. Cijfers uit VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. Cit.*, pg. 256-157.

¹³⁰Tot 70%. VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 257.

¹³¹*Ibidem.*

¹³²Ook DUCPÉTIAUX, *Op. cit.*, pg. 29; is deze mening toegedaan, wanneer hij stelt dat er tussen 1834 en 1838 wel 132 gevonden kinderen in de Provinciale Vroedkundige School geboren waren. Hetzelfde effect hadden de hospitalen te Brussel betreffende de aantrekkingskracht van de stad op vondelingen.

¹³³“*Si l'on consulte les comptes officiels de l'administration de la justice criminelle en Belgique, on n'y trouve mentionnée aucune poursuite ni condamnation du chef d'expositions ou d'abandons, bien que ces expositions et ces abandons aient été assez fréquents.*” uit: DUCPÉTIAUX (E.), *Op. cit.*, pg. 30-31.

¹³⁴DICKX (J.), *Op. cit.*, Deel 1, punt II, 2.4 Penaliteit voor het verlaten of te vondeling leggen van een kind.

vondelingen” af, hun kinderen werkelijk ergens achter te laten. Dit verklaart misschien waarom het aantal vondelingen na 1863 zo gering gebleven is. De levensstandaard van de 19de -eeuwse Gentenaar zou pas verbeteren vanaf het laatste kwart van diezelfde eeuw. Ook de sociale maatregelen die men in de 20de eeuw introduceerde, maakten het te vondeling leggen van een kind een overbodige zaak. De laatste vondeling die men te Gent in de registers noteerde werd op 30 december 1922 gevonden.

8 Gent in de 19de eeuw

8.1 Inleiding

Het volgen van een leven, krijgt alleen maar betekenis wanneer dat leven in een bredere geschiedenis geplaatst wordt. De kleine man wordt nog steeds beïnvloed in het maken van keuzes door de algemene evolutie van de maatschappij. Maar evengoed, krijgt die maatschappij maar vorm, wanneer de kleine man zijn keuzes maakt. Het is een mysterieuze wisselwerking die reeds veel inkt heeft laten vloeien. Het belang van het 19de -eeuwse Gent te beschrijven zit hem daar in, dat men de vorm en de evolutie van die “wereld-op-zich” leert ontdekken en zo een stapje dichterbij komt bij het ontrafelen van de levenslopen die ik onderzocht. De echte redenen waarom men verhuisde of huwde met een jongen uit Brussel zullen altijd blijven zweven in het niets van het verleden. Maar de historica in mij is te gedreven om dat niets te laten waar het is.

In dit hoofdstuk bespreek ik de geografische ligging en de administratieve evolutie van Gent en hun invloed op tal van facetten in de toenmalige maatschappij. Het vele groen binnen de stadsmuren, de talrijke eilandjes, het knooppunt van wegen, de gebiedsuitbreidingen en tal van andere elementen hadden hun weerslag op het economisch, bestuurlijk en sociale leven in de stad. Vervolgens is het de beurt aan de politieke geschiedenis in het 19de-eeuwse Gent. Een historie waarin de burgerij het van de oude adel overnam, via een Franse overgangsperiode tussen oud en nieuw. Twee grote politieke fracties ontstaan en strijden om de macht over de stad. Liberalen en katholieken hebben het met deze strijd zo druk, dat ze de opkomst van een derde partij uit het oog verloren. De angst onder de heersende klasse voor de groter wordende dreiging die de arbeiders uitstraalden steeg evenredig met de tijd. Pas op het einde van de eeuw, zouden ook de minderbedeelden een stem kunnen uitbrengen. Het derde facet van de toenmalige maatschappij dat hier belicht wordt, is het sociaal-economische. De Gentse economie heeft een uitermate grote rol gespeeld in het leven van de 19de -eeuwse Gentenaar. Het sociale en het economische zijn met elkaar verweven en hebben elkaar in grote mate wederzijds beïnvloed. De eerste mechanische machines in de textielnijverheid door het toedoen van de bijna mythische figuur van Lieven Bauwens, de evolutie van Gent tot katoenkoning, de (reeds zeer vroeg begonnen) bouw van industriële woongelegenheden, de (eveneens reeds zeer vroege) ontwikkeling van de arbeidersbeweging, etc., maken van Gent een uniek (19de eeuws) gegeven. Het leven van een textielarbeider in die tijd, uitgedrukt in werkomstandigheden, loon, arbeidersbudgetten, etc., komt in dit deel eveneens aan bod.

Lange tijd werd in de historische literatuur, wanneer men het had over cultuur, enkel

gesproken over woord - en beeldende kunsten.¹³⁵ In deze tijd, heeft men “de cultuur van het volk” wel leren appreciëren, en onderzoekers kregen met dit nieuwe inzicht een nieuwe kluif om zich in vast te bijten. Het arbeidersleven is niet altijd kommer en kwel geweest. De lange werkdagen gaven zeker niet de impuls zich te gaan vermaken, na de werkuren, in de Gentse opera. In de vrijetijdsbeleving van de toenmalige arbeiders, speelt zowel de socialistische, als de katholieke arbeidersbeweging een grote rol. Tot slot bespreek ik het demografische luik van het 19de -eeuwse Gent. Dit facet bleef voor de mens van toen onzichtbaar. De vele doden bij een epidemie, of dat mensen al in de 30 waren toen ze huwden, zal men wel zijn bijgebleven. Maar de beweging van de bevolking over een periode van wel 100 jaar is enkel zichtbaar voor de erfgenamen van de auteurs van die evolutie. In het echte leven zijn deze facetten met elkaar versmolten en helemaal niet gerangschikt. De mens heeft altijd al de neiging gehad de chaos van de natuur in een ordelijke cultuur om te zetten. Zo werkt het uiteraard niet in het echt, maar het is de enige manier die ik ken, om een beeld te krijgen van de leefwereld van “*mijn*” vondelingen.

¹³⁵Die uiteraard alleen geproduceerd en geconsumeerd werden door de crème en de “*happy few*” van de maatschappij.

8.2 Geografisch en administratief

8.2.1 Gent geografisch bekeken

*Om de hele levensloop van een stad als Gent te kunnen vatten, ligt het voor de hand na te gaan welke uitzonderlijke geomorfische situatie te grondslag ligt van haar ontstaan, ontwikkeling en bloei.*¹³⁶

“Elk lokaal of regionaal onderzoek moet stoelen op een voldoende kennis van de grenzen, de geografie en de infrastructuur”¹³⁷ De geografische ligging van Gent beschrijven heeft enkel nut wanneer we deze specifieke aardrijkskundige factoren verbinden met de rol die ze gespeeld hebben bij de ontwikkeling en evolutie van de stad. Gent bevindt zich in de Noordelijke laagvlakte van België. Deze vlakte is gekenmerkt door zachte golvingen die nergens de 50 m overstijgen. Op die manier vormt het landschap geen hinderpaal voor het verkeer. Verder maakt deze laagvlakte deel uit van een veel groter geheel, namelijk de Noord-Europese laagvlakte, die zich van Oeral tot Pyreneeën uitstrekt. Vlaanderen bevindt zich in dit geheel op een uitzonderlijk goede plaats of zoals DUMONT het verwoord is het “*gelegen aan het snijpunt of convergentiepunt van twee richtingen in deze uitgestrekte vlakte, nl. de Oost-Westelijke en de Noord-Zuidelijke.*”¹³⁸ Het is namelijk zo dat deze assen zich uitstekend leenden tot transport en communicatie. En zoals algemeen geweten ontstonden steden daar waar belangrijke wegen elkaar kruisten.¹³⁹

De zandige bodem zorgde er tevens voor dat het verkeer minder dan bij kleigrond het geval is, gehinderd werd. Er waren mogelijkheden genoeg om wegen aan te leggen buiten het overstromingsgebied van de rivieren, dankzij het glooiende landschap. Diezelfde bodem speelde in nog een ander opzicht een belangrijke rol in het ontstaan van de stad. De vruchtbaarheid van de “*lichte zandgronden,*” was er de oorzaak van dat “*het landelijk bevolkingssurplus vaak in de steden een nieuw bestaan gaat zoeken.*”¹⁴⁰ Anderzijds schonk de bodem leven aan de stad door haar te voeden, ook al bevond zich binnen de muren van Gent een relatief grote oppervlakte grond dat bestemd was voor de voedselproductie.

Een derde element dat een grote rol gespeeld heeft in de geschiedenis van de stad Gent is het water. De Noord-Europese laagvlakte bestaat uit een groot aantal water-

¹³⁶LALEMAN (M.C.) en THOEN (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Gent, apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pg. 17.

¹³⁷VANHAUTE (E.), *Op. Cit.*, pg. 119.

¹³⁸DUMONT (M.E.), *Op. Cit.*, pg. 4.

¹³⁹Gent lag op de weg van Brugge naar Keulen, die een belangrijke handelsas was, ontstaan in de middeleeuwen.

¹⁴⁰DUMONT (M.E.), *Op. Cit.*, pg. 5.

wegen. De belangrijkste monden in de Noordzee uit. In dit gebied ontstonden daarom ook de belangrijkste havens. De Noordzee ligt enerzijds op de handelsweg van het Noorden naar de Middellandse Zee en anderzijds op de weg van het Europese platteland naar het Amerikaanse. Mede dankzij het uitstekende klimaat¹⁴¹ bleven onze havens steeds ijsvrij. Twee rivieren in het Noord-Europese waternetwerk liggen mede aan de basis van het ontstaan van de stad. De Schelde komt vanuit het zuiden Gent binnengekronkeld en is niet alleen door haar verbinding met de Noordzee van belang, maar ook vanwege die met de monding van Maas en Rijn. Via deze laatste stond Gent zelfs in contact met het verre Oost-Europa. Naar het zuiden toe werd de Schelde zelfs verbonden met de Somme en de Seine, die op hun beurt aansluiting zochten met de Loire, Rijn, Saône en de Rhône. Waterwegen fungeerden als de belangrijkste transportkanalen in de middeleeuwen. Zo ontstond op de samenvloeiing van “*de belangrijkste Belgische stroom met één zijner voornaamste bijrivieren*”¹⁴² een handelsnederzetting, die later uitgroeide tot een ware stad: Gent. Gent zou tevens afgeleid zijn van het Keltische “*Ganda*”, wat *samenvloeiing* zou betekenen,¹⁴³ deze van de Schelde en de Leie.

Het aantal personen dat niet van de landbouw leefde groeide aan en de gemeenschap kon niet meer in voldoende levensmiddelen voorzien. Het zuiden van Vlaanderen en Henegouwen worden traditioneel beschouwd als grootste graanleveranciers van de stad. Hierbij speelde vooral de Leie een grote rol. Gent klampte zich stevig vast aan deze graanhandel, daar elke uitvoer van graan uit Vlaanderen, Gent op zijn route moest hebben. Het werd mede dankzij haar uitstekende ligging de belangrijkste regionale graanstapelplaats.¹⁴⁴ Deze waterwegen verloren zeker niet aan belang naarmate de tijd vorderde. Men kanaliseerde de Schelde reeds in 17de en 18de eeuw. In de 19de eeuw (1832-1881) deed men hetzelfde met de Leie. Ook werden talrijke meanders van de Schelde afgesneden waardoor de afstand tot de Franse grens met zo’n 24 km verkort werd. Deze zaken zijn van belang omdat men in het Noorden van Frankrijk reeds in 1720 een steenkoolbekken ontdekte. Mede door het graven van kanalen in de 19de eeuw stond men ook in verbinding met het Waalse steenkoolbekken. Deze inspanningen liggen mede aan de basis van het grootse industriële verleden dat Gent rijk is.

De wortels van de samenwerking tussen de textielnijverheid en het water gaan tot in

¹⁴¹ “*De optima t voor de physische en intellectuele werkzaamheid van de mens zou [...] schommelen tussen 5 graden C. en 20 graden C.*” Wat overeenstemt met onze gewesten. Zie DUMONT, *Op. cit.*, pg. 9

¹⁴² DUMONT, *Op. cit.*, pg. 13

¹⁴³ LALEMAN (M.C.) en THOEN (H.), *Op. cit.*, pg. 17.

¹⁴⁴ Men belette zelfs de Bruggelingen een kanaal te graven dat Brugge met de Leie zou verbinden, opdat deze de graanhandel niet zouden kunnen “*aftappen*”.

de 12de eeuw en vroeger.¹⁴⁵ Drie soorten textiel zouden dé stimulerende factor geweest zijn om telkens weer een nieuwe verbinding met de zee te bekomen. In de 12de eeuw zien we dat de Gentse lakenhandel - en productie te groot werd voor de plaatselijke grondstoffenproductie. Men voerde deze dus aan vanuit verder gelegen gebieden. Ook moest een groter afzetgebied worden gevonden. De verbinding met de zee bleek in deze een onmisbare schakel in een ontluikende internationale handel. Zo is het dat de aanvoer van wol achter het graven van de eerste verbinding met de zee, de Lieve, zat.¹⁴⁶ De Lieve zou weldra verzanden, maar niet als andere steden, bleef Gent een zekere welvaart kennen. Dit had ze mede te danken aan haar zoals eerder vermeld uitstekende ligging en stapelplaatsfunctie. Een tweede factor in het behoud van de welvaart bleek de vlasnijverheid. Deze werd van groot belang door de grote export naar Spanje en Amerika in de 16de eeuw. Gent bevond zich in het centrum van de verschillende vlasregio's die via de verschillende rivieren Gent langs alle kanten konden bereiken. Om het centrum van de linnennijverheid te worden moest een nieuwe verbinding met de zee tot stand gebracht worden: de Sassevaart. Dit kanaal heeft vele hindernissen gekend en is uiteindelijk ook verzand. Het was wachten op de komst van de katoennijverheid, die deze keer een verbinding met de zee zou teweeg brengen. De komst van de "*Mule Jenny*" en stoom als aandrijvingskracht, zette Gent onder druk opnieuw een weg naar de zee te graven. Door de steunmaatregelen van Den Haag, kreeg Gent waar het om vroeg: het kanaal Gent-Terneuzen. Dat Gent evolueerde naar een "*Manchester van het platteland*," is mede te danken aan deze nieuwe zeeweg.

Met de komst van het industriële tijdperk te Gent en omstreken, kreeg men tevens de behoefte het voornamelijk middeleeuwse en tamelijk primitieve wegennet te verbeteren. Gent werd zo voorzien van een collectie (meestal rechte) steenwegen, die vaak evenwijdig met de bestaande waterwegen liepen. Deze verwezenlijking gebeurde tijdens de 18de eeuw. De eeuw die daarop volgde voegde daar nog eens een spoorwegnet aan toe. In 1837 zien we de eerste treinverbinding ontstaan: Gent-Mechelen. Niet lang daarna werd Gent het kruispunt van verschillende assen, namelijk deze, die van het westen naar het oosten van het land liep en de verbinding met Frankrijk. Reeds in 1860 was het net dat we vandaag de dag nog kennen, voltooid. Ook de komst van de buurtspoorwegen was van grote betekenis, daar deze innovatie een halt toebracht aan de immigratie die Gent de hele 19de eeuw gekend had. Men spreekt zelfs van een kleine uittocht uit Gent naar de randgemeenten toe. Deze verbeterde transportmogelijkheden zorgden ervoor dat men kon blijven wonen op het platteland – waar de lucht, de hygiëne en de woonomstandigheden beter waren dan

¹⁴⁵Over de Germaanse textielproductie zijn we niet zo goed geïnformeerd.

¹⁴⁶"Zonder de Lieve zou het Middeleeuwse Gent zich wellicht nooit ontwikkeld hebben tot een agglomeratie van minstens 56.000 inwoners", aldus DUMONT, *Op. cit.*, pg. 28

in de stad – en dit gecombineerd met een job in de stad. Zo zien we het fenomeen van de “*pendelarbeid*” ontstaan.

8.2.2 Een administratieve schets

De hoofdplaats van het gelijknamige arrondissement en de provincie Oost-Vlaanderen, heeft vandaag de dag een oppervlakte van wel 15 632 ha waarop zo’n 231 671 mensen wonen.¹⁴⁷ Dit is het resultaat van een uitbreidingspolitiek die zich grotendeels in de 19de eeuw afspeelde, alhoewel de grootste toevoeging zich voordeed in 1977. Op het einde van de 18de eeuw zien we de gronden van zowel de St-Baafs als de St-Pietersabdij door het Franse gezag aan het Gentse grondgebied toegevoegd worden. Men zag haar oppervlakte groeien tot zo’n 2 300 ha. Men deelde ze op in een aantal wijken. Elke wijk werd naar een ander ideaal van de Franse Revolutie genoemd.¹⁴⁸ Naast de zes wijken die zich binnen de stadsmuren bevonden, waren er ook nog enkele stadsgronden “*extra muros*”. De revolutionaire benamingen werden spoedig vervangen door de meer neutralere en alledaagse verwijzingen als “*Middenwijk, Westwijk, enz.*”¹⁴⁹ De wijkindeling onder het Franse bewind zag er als volgt uit. Wijk I kunnen we het best omschrijven als de oude kern van de stad. Het bestaat uit het centrum van Gent, ook wel de “*Kuip*” genaamd.¹⁵⁰ De tweede wijk strekte zich uit ten westen van de eerste wijk van het Burgerlijk Hospitaal aan de Bijloke, over Onderbergen, het Prinsenhof, de Begijnhoflaan en de huidige Martelaarslaan. Zowel Casino als de beide gevangenissen bevonden zich in deze wijk. Wijk III belichaamde het noor-delijk deel van Gent en werd gekenmerkt door een zeer volks en industrieel karakter. Zo bevonden zich onder andere metaalbewerkers Carels, vlasspinnerij La Lieve, Parmentier-Van Hoegaerden, La Gantoise, Texas, spinnerij Saint-Sauveur en het Chartreuseklooster in deze wijk.¹⁵¹ De vele beluiken die er tevens aanwezig waren geven een beeld van de sociale geaardheid van de wijk. Wijk IV werd gevormd door het Zuidoostelijk deel van Gent. Deze wijk had net als de derde een uitgesproken volks karakter en situeerde zich rond

¹⁴⁷Gegevens van 1/7/2005 te vinden op <http://statbel.fgov.be/downloads/pop200507com.xls>.

¹⁴⁸Réunion, Liberté, Fraternité, Droits de l’Homme, Egalité en Champs.

¹⁴⁹DEVRIEZE (L.), “Van Section de l’Egalité tot 4de politiewijk. Stedelijke administratieve indeling van het Gentse grondgebied in de 19de en 20ste eeuw.”, (onuitgegeven artikel) in: *Gandavum*, Gent, 2006, XI nr. 3.

¹⁵⁰VRIELINCK (S.), *De territoriale indeling van België (1795-1963)*, Leuven, 2000, pg. 717.

¹⁵¹Dat de wijk zo’n volks karakter had, valt niet te verbazen wanneer we het aantal arbeiders dat tewerkgesteld was in deze bedrijven weergeven. La Lieve (1400), La Gantoise (2099). De hulpwijk van wijk III, die later wijk VI zou worden, bevatte daarenboven katoenspinnerij La Nouvelle Orléans, La Louisianne (550) en spinnerij La Lys (2450). De cijfers zijn afkomstig uit DEWEERDT (D.), *De Gentse textielbewerkers en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881: bijdrage tot de sociale geschiedenis van Gent.*, Leuven, Nauwelaerts, 1959, pg. 13. Het was onder andere in dit klooster dat Lieven Bauwens een van zijn eerste ondernemingen inrichtte.

het zuidstation en het Klein Begijnhof. De laatste wijk die men onder het Franse gezag benoemde bevond zich in het Zuid en Zuidwesten van de stad, “*tussen de Opperschelde en de Leie*.”¹⁵² Wijk V beslaat het gebied tussen de Blandijn, St-Pietersabdij en de parochies van St-Coleta en St-Pieters-Aalst.

In de loop van de 19de eeuw verdriedubbelde de Gentse bevolking zich. Daarbij zou vooral de migratie van het platteland naar de stad een rol gespeeld hebben, daar de pushfactoren van het platteland groter waren dan de pullfactoren van de stad.¹⁵³ Omdat de oppervlakte van de stad niet evenredig met de bevolking groeide, raakte de bebouwde oppervlakte uiteindelijk volzet. Ook palmde talrijke industriële activiteiten de nog vrije gronden in. Er bleek geen ruimte meer te zijn voor de aanleg van het spoorwegnet en de bouw en uitbreiding van de haven. In eerste instantie werden de bestaande wijken uitgebreid en met het verdwijnen van de stadsmuren - en poorten, werden de gebieden die voorheen als “*extra muros*” omschreven werden, nu volwaardige wijken. In 1866 werd de zodanig groot geworden hulpwijk van wijk II een nieuwe wijk op zich. De buurt rond Rooigem en de Brugse Poort zien we vanaf dan omschreven staan als wijk VI. Een kleine 15 jaar later gebeurde net hetzelfde met wijk IV, die door de jaren heen een tamelijk grote hulpwijk naast zich kreeg. Deze werd in 1880 benoemd tot de zevende wijk van de stad. De migranten uit het omringende platteland die zich vooral na 1830 in Gent kwamen vestigen, belandden voornamelijk in wijken V, VI en VII. Deze buurten hadden voordien reeds een uitgesproken volks karakter, maar werden na 1830 minder autochtoon van karakter.¹⁵⁴

Nieuwe hectaren vond men daarenboven bij de buurgemeenten die Gent omringden, namelijk Gentbrugge, Ledeberg, Zwijnaarde, Oostakker, St-Amandsberg, St-Denijs-Westrem, Drongen, Mariakerke, Wondelgem en Afsnee. Vooral de gemeenten Wondelgem, Oostakker en St-Amandsberg gaven veel terrein prijs. In 1876 lijfde men 30 ha in dat behoorde tot St-Amandsberg voor de aanleg van de ringspoorweg. De aanleg en uitbreiding van de haven, vergde in 1885 7 ha (Wondelgem), in 1900 321 ha (Wondelgem, St-Amandsberg en Oostakker), in 1920 322 ha (Wondelgem, Evergem en Oostakker) en in 1927 858 ha bestaande uit beide stroken langs het kanaal Gent-Terneuzen en de haven. Ook Maria-kerke stond een deel van zijn grondgebied af aan Gent (15 ha 7 a) voor de uitbreiding van het kerkhof. De bedoeling van deze nieuwe aanwinsten was de aanleg van het spoorwegnet en de haven te kunnen organiseren met totale zelfbeschikking. Op die manier vermeed men dat het bouwproces bemoeilijkt of vertraagd werd door eventuele inmenging van de

¹⁵²DEVRIESE (L.), *Op. cit.*.

¹⁵³Hierover meer in het hoofdstuk over de Gentse demografie

¹⁵⁴VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 254-255.

lokale besturen van de desbetreffende gemeenten. Op 24 april 1911¹⁵⁵ kwamen er te Gent op slag vier wijken bij de reeds bestaande zeven. Eenzelfde evolutie als wat in 1866 en 1880 het ontstaan van wijken VI en VII tot stand had gebracht deed nu ook zijn werk. De hulpwijken van wijken II, III, V en VI werden ook nu volwaardige stadsdelen op zich.

In de jaren '60 van de 20ste eeuw, kwam een tweede uitbreidingsgolf op gang. De wet van 31 december 1964 voegde de “*gemeenten Desteldonk, Mendonk, St Kruis-Winkel en delen van Oostakker, Wachtebeke, Zaffelaere en Zelzate*”¹⁵⁶ toe. Zo kwam de kanaalzone tot de grens op het Gentse territorium te liggen. Verder werden in 1969 ook nog lappen grond van Mariakerke en Drongen toegevoegd. In 1971 verlengde men de Eenheidswet van 1961 als voorbereiding op een “*grootschalige gemeentelijke herindeling*”¹⁵⁷ die in 1977 zou volgen. Met het fusioneren van de gemeenten wilde men een oplossing bieden voor de slechte financiële toestand waarin vele gemeenten verkeerde. Via een fusie – met een rijkere en grotere gemeente – werd onder andere de schuldenlast gedeeld en kon men het gemeentepersoneel herstructureren. De 2 739 gemeentes die België rijk was in 1831, slonken tot 596. Ook Gent nam deel aan de fusiebeweging. Zo werden Afsnee, Gentbrugge, St-Amandsberg, Ledeborg, Wondelgem, St-Denijs-Westrem, Zwijnaarde en de nog niet eerder toegevoegde delen van Mariakerke, Drongen en Oostakker met Gent gefusioneerd. Gent werd zo een stedelijke agglomeratie die in oppervlakte groeide van 1 347 ha¹⁵⁸ tot 15 632 ha.¹⁵⁹

¹⁵⁵VRIELINCK (S.), *Op. cit.*, pg. 717.

¹⁵⁶HASQUIN (H.), *Gemeenten van België: geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. Deel I Vlaanderen*, Brussel, La Renaissance du livre, 1980, pg. 282.

¹⁵⁷http://nl.wikipedia.org/wiki/Fusie_van_Belgische_gemeenten_%77%29.

¹⁵⁸Dit is de Gentse oppervlakte net voor de onderwerping van de abdijgronden door de Fransen.

¹⁵⁹Dit is een vermeerdering ten opzichte van 1794 met 1161%.

8.3 Politiek in het 19de -eeuwse Gent: als twee honden vechten om een been...

De Franse overheersing, die zo'n 20 jaar duurde, zorgde ervoor dat Gent onder de Franse administratieve indeling viel, namelijk het Schelvedepartement. Aan het hoofd ervan stond een commissaris met zeer uitgebreide bevoegdheden. Niemand voelde zich geroepen om in deze omstandigheden het bestuur van de stad op zich te nemen omdat de personen die de regering van de stad de eerste maal (in 1792) op zich hadden genomen er zwaar bedot uitkwamen. Een kleine groep die geen steun genoot zette haar schouders, bij gebrek aan andere, onder dit wankel project. De Gentse commissaris, Grégoire Du Bosch, drukte stevig zijn stempel op het beleid. Hij ambieerde een harde aanpak in tegenstelling tot wat men in Parijs had voorgeschreven. Vooral zijn beleidsdaden op fiscaal vlak konden de Gentenaars niet bekoren. De man was niet te verlegen een tienvoud van wat de Conventie eiste, op te halen. Hij liet zelfs enkele Gentenaars gijzelen “*tot de vereiste sommen waren betaald (januari 1795)*”.¹⁶⁰ Ook stuurde hij naar goeddunken gedeeltelijke en volledige gemeenteraden de laan uit om ze telkens door – volgens hem – geschikte kandidaten te vervangen. Als een waar dictator geloofde hij zelfs in complottheorieën tegen hem en de Republiek. Deze visie werd nog versterkt toen bij de verkiezingen van 1797 de door hem geselecteerde personen het niet haalden. De personen die werden verkozen droegen allen het etiket der “*vernieuwde burgerij*”. Degenen die hij “*les ennemis les plus acharnés du gouvernement républicain*” noemde zouden hem zelfs zijn baan als commissaris kosten.¹⁶¹ In 1799 kwam de Gentse advocaat Van Wambeke in het zadel, een soortgenoot van Van Hulthem en De Graeve, die in 1797 reeds verkozen waren. Op 9 maart 1800 benoemde men Charles Faipoult als hoofd van het Schelvedepartement.

Met het Verdrag van Parijs werd op 30 mei 1814 het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden opgericht. Gent belichaamde zoals steeds weer een speciale positie. De oude adel had het bestuur weer op zich genomen en keerde zich tegen het protestants noordelijk bestuur. Om deze visie extra in de verf te zetten, organiseerde men een groot feest ter ere van de terugkerende bisschop de Broglie. De grote ideologische en politieke versplintering maakte het samenstellen en functioneren van nieuwe instellingen bijzonder moeilijk. De reactie van Den Haag had een dubbele bodem en was bijwijlen even autoritair en centralistisch als Napoleons bewind. Dit veroorzaakte spanningen die een uitweg vonden in het ontstaan van democratische en liberale bewegingen. Men nam op cruciale momenten de verkeerde

¹⁶⁰FRANÇOIS (L.), “De politieke evolutie onder het Directoire (1795-1799) en de impact op de Gentse situatie.” in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Deel LI, Gent, 1997, pg. 225.

¹⁶¹BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 156.

beslissingen. De fiscale - en taal-onderwijspolitiek en de religieuze overtuiging van Den Haag zorgde voor het tot stand komen van het unionisme: allen keerden zich tegen Willem I. Maar dit was buiten een meerderheid binnen de burgerij gerekend die absoluut geen heil zag in een afscheiding. Deze situatie leidde tot woelige tijden na de Omwenteling van 1830.¹⁶²

Enerzijds was Gent het hoofdkwartier van de trouw aan Oranje, anderzijds vond men er het nest van de “*meest radicaal democratische richting bij de Belgische patriotten*.”¹⁶³ Ondertussen liet ook de grote massa van zich horen, daar zij zich door beide partijen aangesproken voelde in tijden van economische onzekerheid. De chaos bleek compleet wanneer ook de burgerwacht uit beide kampen rekruteerde. Deze woelingen kostten in oktober van 1830 zelfs het leven aan enkele mensen nadat ze beschoten werden op het St-Pietersplein. Op bestuurlijk vlak was men evenzeer het noorden kwijt. De verkiezingen voor de gemeenteraad en het Nationaal Congres werden gewonnen door het orangistische kamp. De uitslag werd grondig betwist en ook de nieuwe verkiezingen werden door hen gewonnen. Een orangistische putch, gevolgd door een dictatoriaal bewind onder radicaal democratische vlag belichaamden het voorjaar van 1831. Tegen de zomer van dat jaar bleken de woelingen hun beste tijd gehad te hebben, daar de eerste koning der Belgen een bezoek bracht aan de “*gehavende*” stad.¹⁶⁴

De rest van de 19de eeuw, werd Gent bestuurd door een liberaal college. De “*haute bourgeoisie*” werd zo’n halve eeuw vertegenwoordigd in het bestuur van de stad, belichaamd door de heren Charles de Kerckhove de Denterghem en zijn schoonzoon Hyppolite Lippens. Deze laatste werd opgevolgd door een vertegenwoordiger van een bredere burgerij: Emile Braun. Doorheen de jaren van regeren kregen de beleidsmakers ook – en vooral zeker – in Gent, te kampen met de grote vraagstukken van die tijd: de klerikale - en arbeiderskwestie. Gent zou opnieuw een speciale positie terzake innemen. Vanaf 1857 ontwikkelde zich onder voorman Edward Anseele een gestructureerde arbeidersbeweging die goed op weg was een socialistisch discours te volgen. Ondertussen gingen Kerk en liberalen met elkaar in de clinch, zonder het reilen en zeilen van de grote massa in het oog te houden. De komst van vele nieuwe parochies (St-Jan-Baptist, St-Jozef, St-Pieters-Buiten, St-Coleta, St-Paulus, St-Macharius en St-Antonius) konden niet verhinderen dat de snel aangegroeide arbeidersklasse meer en meer vervreemdden van het katholieke geloof. Ook het conservatieve ideeëngoed van bisschop Bracq hielp de bestaande tegenstellingen tussen

¹⁶²BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 156-164.

¹⁶³BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 164.

¹⁶⁴BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 164-170.

klerikalen en anti-klerikalen zeker niet de wereld uit.¹⁶⁵

De liberale gezagsdragers reageerden op deze evolutie met een plan van François Laurent dat twee vliegen in één klap zou vangen. Met “*moralisering*” als therapie genas men de arbeiders van hun armoedekwaal door hen meer en beter volksonderwijs te verschaffen en een resem educatieve volksmaatschappijen op te richten. Op die manier dacht men deze patiënten van het socialisme weg te houden en bovendien het onderwijs aan het beheer van de geestelijkheid te onttrekken. Dit laatste bleek een succesvolle onderneming. Maar de arbeiders gaven een ander antwoord op de eerste kwestie: men nam het roer in eigen handen en richtten zelf “*in vallen en opstaan hun eigen organisatie, eigen periodieken, eigen bibliotheken*” op.¹⁶⁶ Aan het begin van de grote recessie en de landbouwcrisis ontstond in 1874 met succes de Bakkerij Vooruit. Men had daarenboven ook nog eigen kledingwinkels, kruideniers, apotheken, steenkoolmagazijnen, etc.

Hun succes bleek bij de eerste verkiezingen na het Algemeen Stemrecht vertaald in een socialistische meerderheid. Dit verplichtte liberalen en katholieken voor het eerst samen te werken en betekende het ontstaan van het woord “coalitie” in de politieke wereld. Een aantal sociale maatregelen haalden het toch ondanks het feit dat de socialisten vanuit de oppositie de strijd moesten aangaan. Zo kwam er in 1898 het Werklozenfonds en in 1904 de Gentsche Maatschappij der Werkerswoningen.

¹⁶⁵BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 170-174.

¹⁶⁶BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 175.

8.4 Sociaal-economisch

De Franse isolatie op politiek vlak, betekende geenszins een verstoring van de economische ontwikkelingen. Het liberalisme floreerde en Gent greep deze gelegenheid aan om mee op de kar van de commerciële vernieuwingen te springen. Op sociaal en politiek vlak heerste er ongenoegen maar de economische wereld sloot de Franse bezetter toch in haar armen en omgekeerd.¹⁶⁷ De prefect van het Scheldepartement Charles Faipoult benoemde Lieven Bauwens in 1800 zelfs tot burgemeester van de stad. Het is diezelfde Bauwens die symbool staat voor het “*stormachtig*” van start gaan van de Industriële Revolutie te Gent.¹⁶⁸ Hij schreef in een “*Mémoire*” voor een wedstrijd “*Je crée un second Manchester*”.¹⁶⁹ De katoensector nam het voortouw en vernieuwde zich op technologisch vlak. Een reeks gebeurtenissen en maatregelen zorgden ervoor dat Gent zich spoedig “*King Cotton*” mocht noemen.¹⁷⁰ Zo was er – door toedoen van Bauwens – de komst van de “*Mule Jenny*”, in 1805 de introductie van de stoommachine en één jaar later voerde men een verbod in op de invoer van Indisch geweven katoen. Toen daar ook nog eens de continentale blokkade bijkwam, bleek het zaakje voor de Gentse industriëlen helemaal beklonken. Men moet er evenwel rekening mee houden dat niet alles van een leien dakje liep. De mechanisering van het weven verliep veel trager dan die van het spinnen enkele jaren eerder. Het handgeweven katoen bleef een geduchte concurrent voor zijn mechanische tegenhanger tot 1830. Door diezelfde blokkade, bereikten grondstoffen moeilijker de Gentse fabricanten. Ook raakten de afzetgebieden stilaan verzadigd. De Fransen zorgden met hun verkoop van “*Zwarte Goederen*” dat men als starter de nodige infrastructuur kon aanschaffen voor een scherpe prijs. Goedkope werkkrachten bleken te Gent in voldoende mate aanwezig; men rekruteerde onder de sterk verarmde volksmassa maar ook geschoolde ambachtslui kwamen voor de job in aanmerking. De aangroei van de bevolking had Gent eerder aan de migratie dan aan de natuurlijke beweging te danken. Zeker tot 1830 kwamen de arbeidskrachten uit Gent zelf. Men haalde ze “*uit een aanwezig verpauperd reserveleger dat op dat ogenblik niet regelmatig ingeschakeld was geweest in het economisch proces.*”¹⁷¹ De werkgelegenheid in de ontluikende industrie was dus geen pullfactor voor de plattelandsbevolking. De grote winstmarges die het ondernemen opleverde, hadden ook een minder rooskleurige kant: het bleef een risicovolle onderneming.

Anders dan op politiek vlak, liep het tamelijk gesmeerd tussen Den Haag en de Gentse

¹⁶⁷Vooraf het fiscale beleid van de Fransen, bedoeld om de schatkist te spijzen, viel niet in goede aarde bij de Gentenaars.

¹⁶⁸BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 157.

¹⁶⁹*Ibidem*.

¹⁷⁰VANDENBROEKE (C.), in: ART (J.) e.a., *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?*, pg. 116.

¹⁷¹VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 251.

industriëlen. Een reeks van steunmaatregelen moesten het herstel garanderen van de ontregelde economie. Vanaf 1813 ging het met het Franse bestuur en leger bergaf en dit veroorzaakte spanningen en onrusten. Ook de overgangsjaren waren tijden van sociale beroering. De Franse afzetmarkt viel samen met de bezetting weg en ook Engeland kwam opnieuw ten tonele. Om deze tegenslagen te boven te komen, kocht de regering delen van de katoenproductie op, stelde een protectionistisch beleid op, organiseerde in 1820 een industrietoonstelling te Gent en richtte organisaties op ter financiering van de technische innovatie in de nijverheid. De firma Voortman beet de spits af in het afstoppen van de Engelse overmacht. Met de komst van constructiebedrijf Phoenix zette ook de metaalnijverheid in Gent voet aan wal. De verbinding met de zee kwam tot stand na het verlengen en verdiepen van de aloude Sassevaart in 1822. Dit zette op zijn beurt de bouw van handelsdokken in gang. Gent werd op die manier dankzij dit uitgesproken economisch beleid en de enorme afzetmarkt die de eenmaking met het Noorden met zich meebracht een ware nijverheidspool met katoen als spitssector.¹⁷²

Op politiek maar ook op sociaal vlak bleef men echter op zijn honger zitten. In Gent vormden zich tijdens de Omwenteling zoals eerder vermeld twee extremen. Beide kampen spraken de ontevreden volksmassa aan in tijden van economische crisis. De vrees voor woelingen bleek gegrond en het feit dat de burgerwacht uit beide kampen rekruteerde, hielp de chaos de wereld niet uit. Dit leidde na beschietingen op de aanwezige volksmassa op het St-Pietersplein, tot de eerste doden. Het was pas tegen de zomer van 1831, na het politiek getouwtrek tussen orangisten en patriotten, de orangistische putsch en het radicaal democratisch dictatoriaal regime, dat de gemoederen enigszins wat bekoeld waren. Ook op economisch vlak bleek de Omwenteling een woelige periode. De afscheiding van het Noorden zorgde ervoor dat de afzetgebieden voor ondernemers uit het zuiden wegvielen. De verstoring van de communicatie door de troebelen bemoeilijkte bovendien de handel. Daarenboven heerste er een malaise in de Vlaamse traditionele vlasindustrie waardoor ook de Gentse linnenproductie beïnvloed werd. Om de teloorgang van de huisnijverheid op het platteland op te vangen, investeerde men in het mechaniseren van de bestaande vlasnijverheid te Gent. Op die manier ontstonden in 1838 onder andere NV La Lys en NV La Linière Gantoise. Men trachtte eveneens de verloren afzet en stijgende concurrentie te lijf te gaan met grootse investeringen in technologische innovatie.¹⁷³

In 1843 kwam er een tweede immigratiegolf op gang, te wijten aan de crisis in de landbouw die enkele jaren standhield. Door een octrooi uit 1816, die de onbebouwde

¹⁷²Via de Hollandse overzeese gebieden. BALTHAZAR (H.), *Op. cit.*, pg. 157-175.

¹⁷³BALTHAZAR (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Op. Cit.*, pg. 157-175.

oppervlakte van de stad beschermde, was men verplicht deze migranten onderdak te verstrekken in de reeds bebouwde delen.¹⁷⁴ Het opdelen van huizen in woongelegenheden voor meerdere gezinnen bleek slechts van kortstondige aard. Een duurzamer maar minder humane oplossing kwam er met de bouw van de “*beluiken*”. Vooral de middenstand en de kleine burgerij bouwden hun domeinen vol met deze zeer kleine huizen. Door de grote vraag en het kleine aanbod, raakten de huisjes zeer makkelijk verhuurd.¹⁷⁵ Een bijkomend voordeel – voor de eigenaars althans – was dat men enkel een bouwvergunning nodig had voor het huis dat grensde aan de straat. Zo onttrok men zich aan elke regulering en bouwde men huizen die allesbehalve menswaardig waren. Uit het verslag dat de dokters Heyman en Mareska in 1843 maakten, vinden we dat “*op 1.000 arbeiders er 744 verklaarden in stegen of kleine straatjes te wonen.*”¹⁷⁶ Wel 1/3^e van de Gentse bevolking leefde samengehokt op 1/300ste van de totale oppervlakte van de stad. Deze bevolking leefde in vochtige, donkere huizen, stegen en kelders, met een gebrek aan voeding en moesten lange, onregelmatige werkuren trotseren. Het duurde dan ook niet lang eer er epidemieën de kop opstaken. De eerste cholera-epidemie bood zich reeds aan in 1832 en er zouden er nog meer volgen. In 1849, 1854, 1859, 1865 en 1866 slonk de bevolking door het toedoen van deze infectieziekte. Deze reeks werd aangevuld met de mazelen (1838-1840), voedselgebrek (1846-1847), typhus (1847 en 1871) en de pokken (1871).¹⁷⁷ Deze kommer en kwel ging in 1849 gepaard met een geduchte stakingsgolf van zowel de arbeiders actief in de katoen als in de vlasnijverheid. Parijse toestanden werden vermeden doordat enerzijds radicale figuren het land uitgezet werden en anderzijds omdat men een aantal maatregelen afkondigde.

Met de turbulente jaren 1840 achter de rug, voelde de burgerij zich zelfs optimistisch. Wel tien jaar zou men een kommerloos bestaan leiden. Hier kwam een einde aan met de komst der crisisjaren 1861-1865. Het was de Amerikaanse burgeroorlog die roet in het eten van de katoenbaronnen gooide. De transatlantische bevoorrading van katoen werd danig verstoord, evenals de prijs ervan. Dit had tot gevolg dat men vele arbeidskrachten moest ontslaan, de lonen gingen de dieperik in en katoen verloor zijn rol als spitssector aan de vlasindustrie. De sociale gevolgen waren ronduit verschrikkelijk. Deze “*famine de coton*” werd gevolgd door de cholera-epidemieën van 1865 en 1866. Hierbij moet vermeld worden dat de epidemieën het lelijkst huishielden daar waar velen in onhygiënische omstandighe-

¹⁷⁴DHONT (M.), *Op. Cit.*, pg. 70-90.

¹⁷⁵DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *De beluiken binnen de stad Gent. Verslag over het onderzoek, gedaan ten jare 1904, door de Heeren De Rycke Ign., Van Renterghem J. en De Buck P.*, St-Amandsberg, Beschermingskomiteit der Werkmanswoningen van het arrondissement Gent, 1904, pg. 12-14. BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken.*, *Op. Cit.*, pg. 4.

¹⁷⁶BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken.*, *Op. Cit.*, pg. 5.

¹⁷⁷DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel 2 Atlas, Gent, RUG, 1951, Figuur 21 “Evolutie van geboorten en sterften te Gent van 1830 tot 1948”.

den bij elkaar woonden: in de beluiken.

Dat het water een grote rol gespeeld heeft in het Gentse succesverhaal, valt niet te betwijfelen. Maar de aanwezigheid van talloze grachten, kanalen, riviervertakkingen, meersen en “*brielen*” hadden een andere betekenis voor de stadsbewoner dan hun betekenis voor de geschiedenis van de stad Gent. Oude stadsplannen van Gent tonen ons een stad, verdeeld in tientallen eilandjes. Het is een verzameling kronkelende vertakkingen van de twee hoofdrivieren. De vele opsplitsingen en de talrijke meanders vertraagden de afvoer van het water. Wanneer het vloed was, zorgde dit voor desastreuze gevolgen. De vele eilandjes hadden bijna elk jaar te kampen met overstromingen. Vooral het noorden en noordoosten van de stad leed onder deze omstandigheden, namelijk wijk III, het oosten van wijk I en het noorden van wijken IV en VII. Wijken III en IV waren typische industriële wijken, en wijk V had een uitgesproken volks karakter.¹⁷⁸ Daarbij was het zo dat de beluiken, als slechtst mogelijke wooninfrastructuur, vaak onder het niveau van de straat gebouwd werden. Dat dit alles epidemieën veroorzaakte valt niet te verwonderen. Vooral wijken III en IV werden het zwaarst getroffen bij de cholera-epidemie van 1849: “*Ook werd die wijk door de schrikkelijke cholera-epidemie erg beproefd ... vergde die plaag daar 449 dodelijke offers*” over wijk III en “*Evenals de derde, en met deze, had de vierde wijk de treurige faam van de ongezondste der stad te zijn ... want tijdens de cholera ... telde men in deze, de minst uitgestrekte wijk der stad, het grootste getal dodelijke offers: 707.*”¹⁷⁹

De angst voor de arbeidersmeute en nieuwe epidemieën zorgden ervoor dat er iets aan de ellendige woonsituatie van de Gentse arbeiders werd gedaan. Een ware saneringsgolf kwam op gang na de zware epidemie van 1866. Hele buurten gingen tegen de vlakte en maakten plaats voor grootschalige projecten die de stad een nieuw (lees arbeidersvrij) elan gaf. Voor het bouwen van vervangingswoningen schoot de stad evenwel tekort. De woningen die de afgebroken beluiken vervingen werden burgerwoningen en bijgevolg onbetaalbaar voor de ex-beluikbewoners. De stad was van mening dat de bouw van arbeiderswoningen volledig in de handen van het privé-initiatief moest liggen. Slechts een minderheid van de beluikbewoners die hun huis verloren, verlieten de stad. De meesten vestigden zich in de andere volkswijken aan de rand van de stad, waardoor in deze buurten de bevolkingsdruk vergroot werd. Op die manier verschoof men het probleem van het centrum naar de rand. Het liefdadigheidsbureau van de stad bouwde slechts 26 woningen. En ook al bleek het verhuuren van deze “*sociale woningen*” een winstgevende zaak te zijn, men hield het bij deze kleine

¹⁷⁸VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 255.

¹⁷⁹DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. Cit.*, pg. 44 en 49.

groep huizen die de 463 verdwenen woningen in geen enkel opzicht konden vervangen.¹⁸⁰ Maatregelen zoals de oprichting van de ASLK en de arbeiderscertificaten, die de arbeider in staat moest stellen een eigen woonst aan te schaffen, bleken geen groot succes te Gent. Pas na de Eerste Wereldoorlog begonnen meer en meer arbeiders eigenaar te worden van hun eigen huis. Maar de beluiken onttrokken zich in geen geval aan de Gentse skyline. In 1922 leefde nog steeds 1 op 8 Gentenaars in een “*citeetje*”.¹⁸¹

De vlasindustrie maakte handig gebruik van de crisis in de katoensector om meer te investeren. Deze laatste werd daarenboven gehinderd door protectionistische maatregelen en had zo problemen met de afzet van haar producten. Een antwoord vond men in het verticaal herstructureren van de bedrijven. Dit wil zeggen dat waar men vroeger enkel katoen weefde, nu ook spinnen aan de activiteiten in de fabriek werd toegevoegd. De combinatie van katoen - en vlasverwerking onder één dak werd ook toegepast. De tijd van de familiebedrijven bleek ten einde wanneer fusies zich opdrogen en Naamloze Vennootschappen het licht zagen. Deze reorganisatie van de Gentse economie luidde een nieuw tijdperk van expansie in. Ook de metaalsector speelde nu een aanzienlijke rol, daar Carels gebr. als enige dieselmotoren mocht produceren en Van Den Kerckhove een van de krachtigste stoommachines ter wereld fabriceerde. Vanaf 1866 begon een periode van voorspoed. De Frans-Duitse oorlog zorgde voor een hoogtepunt in 1872, daar de Noord-Franse concurrentie wegviel. Een nieuwe depressie bood zich reeds aan in 1873 en zou duren tot in 1894. Het werd een periode waarin men om de haverklap nieuwe hoop kreeg om daarna weer in een grotere kommer en kwel te verzeilen. Een eerste heropleving van de economie kwam er op het einde van 1879. Deze werd spoedig beëindigd wanneer de crisis in 1882 terug de kop op stak. 1884 bracht dan weer een lichte verbetering van de situatie maar resulteerde uiteindelijk in de “*ramp van 1886*”¹⁸²

De textielnijverheid was de belangrijkste werkgever in het 19de -eeuwse Gent. In 1846 bleek bijna 67% van alle arbeiders tewerkgesteld in deze nijverheid. Ook in België was Gent niet onbelangrijk inzake textiel; wel 15% van het totale Belgische textielarbeiderskorps en bijna 1 op 3 textielwerkers in Oost-Vlaanderen werd in Gent tewerkgesteld.¹⁸³ Het wel en wee van de katoen - en vlasnijverheid had dan ook een rechtstreekse weerslag op de situatie van de meerderheid van de Gentse arbeiders en hun gezinnen. “*Het onregelmatige verloop van de economische evolutie*” tussen 1870 en 1890 “*heeft grote onzekerheid gebracht bij de*

¹⁸⁰Deze 463 woningen verdwenen bij het verdwijnen van de Bataviawijk op zich.

¹⁸¹DHONT (M.), *Op. Cit.*, pg. 70-95.

¹⁸²DE WEERDT (D.), “*Op. Cit.*”, pg. 9.

¹⁸³Zie hiervoor DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel I Tekst, Gent, RUG, 1951, pg. 334-335.

arbeidersbevolking en is wellicht een spoorslag geweest voor haar uiteindelijke organisatie” aldus DE WEERDT.¹⁸⁴ In de jaren 1850 zien we de eerste pogingen van de Gentse arbeiders om zich tegen de vele tegenslagen te bewapenen. De stakingen leidden echter enkel tot arrestaties en meer ongeluk, daar vele gezinshoofden voor een aantal dagen of zelfs weken werden opgesloten. Opdat deze catastrofe zich niet meer zou herhalen, organiseerden de arbeiders zich onder het mom van mutualiteiten. Tot in 1866 was het verenigen van arbeiders namelijk verboden door de wet Le Chapellier. Via vergaderingen zette men de hele organisatie op poten en zocht men mogelijkheden om de uitbuiting door de patroons op een legale manier te dwarsbomen. “*Geleerd door de vroegere ondervinding staakte men weinig op de tegenwoordige wijze, neen één voor één vroeg elke man of vrouw het werkboekje terug, en dat was niet strafbaar.*”¹⁸⁵ De werkgevers lieten dit niet zomaar gebeuren en verenigden zich ook. Een eerste tegenactie bleek het ontslag van beide leiders der arbeidersbeweging Billen en De Ridder. Ook werd ervoor gezorgd dat geen enkel familielid nog aan de slag kon te Gent. De solidariteit onder de arbeiders was zeer groot en men bezorgde beiden een herberg. Op die manier ontstonden meteen ook de eerste echte “clublokalen” waar militanten verzamelden, vergaderingen werden gehouden en les werd gegeven. De beweging werd een groot succes daar arbeiders van verschillende fabrieken elkaar steunden en zelfs de ambachtslieden werden erdoor aangesproken. De economische crisis van de jaren 1860 en een aantal mislukte stakingspogingen bleken evenwel een breuklijn bloot te leggen. Binnen de arbeidersbeweging ontstonden er twee groepen: de meer gematigden en de eerder radikalen. Deze laatsten gingen over tot het stichten van de maatschappij Vooruit.¹⁸⁶ Niet alleen wilde men iets doen aan de werkomstandigheden van de arbeiders. Maar ook het leven naast de fabriek moest grondig aangepakt worden. De levensmiddelen werden duurder door de economische depressie die zich had ingezet in 1873. Een eerste initiatief kwam er met de “*Koöperatie der Vrije Bakkers*”¹⁸⁷ in 1874. Reeds 4 jaar later, richtten enkele voorname voorvechters der arbeidersrechten waaronder Anseele, een nieuwe coöperatie op, die een model werd van dé socialistische verbruikersorganisatie. Kruideniers, apothekers, bakkers, kledingwinkels vonden onderdak in het web der arbeidersbeweging. De stap naar de politiek werd pas gezet op het einde van de jaren 1870. De Vlaamse socialistten kozen, anders dan hun Waalse kameraden, voor een gereformeerd socialisme en wilden de strijd nu ook voeren via parlementaire weg. De strijd tussen katholieken en liberalen zorgde ervoor dat deze twee de opkomst van de derde speler uit het oog verloren. Een schuchtere

¹⁸⁴DE WEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 12.

¹⁸⁵Uit DE WITTE (P.), “*Alles is omgekeerd. Hoe de werklieden vroeger leefden, 1848-1918.*”, Leuven, Kritak, 1984, pg. 49.

¹⁸⁶DE WITTE (P.), *Op. Cit.*, pg. 23-143.

¹⁸⁷CAPITEYN (A.), DECAVELE (J.) (e.a.), “*Gentse torens achter de rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895.*”, Gent, Dienst voor Culturele Zaken, 1983, pg. 140.

start werd genomen door de katholieken in 1878 om ook deel van de arbeiderskoek voor zich te winnen met het oprichten van de “*Vrije Kiezersbond*”. Pas in het begin van de jaren 1890 zou er schot in de katholieke zaak komen met de oprichting van de “*Belgische Volksbond*” en Het Volk, dat de strijd met het socialistische Vooruit aanging.¹⁸⁸

¹⁸⁸DE WITTE (P.), *Op. Cit.*, pg 23-143.

8.5 Van turnclubs tot studiekringen: de cultuur van de 19de - eeuwse Gentenaar-met-de-pet

Het leven van een arbeider bestond niet enkel uit kommer en kwel. Veel vrije tijd hadden men in het begin van de 19de eeuw niet, maar is er enkel sprake van cultuur wanneer ook het vrijetijdsprincipe zijn intrede doet? Cultuur is een woord met veel betekenissen. Zo is er een onderscheid tussen cultuur als synoniem voor kunst maar ook cultuur als uiterlijke maar ook symbolische tekenen van een menselijk samenleven. In dit deel wil ik het hebben over de cultuur van de Gentenaar-met-de-pet in de 19de eeuw. Onder deze noemer versta ik zowel waarden, normen en sociale systemen als de culturele activiteiten die men toen beleefde. Tot deze beperking ben ik genoodzaakt, daar er volledige boeken te schrijven zijn over dit zeer interessante onderwerp. Ik heb enkel het vervolmaken van de context waarin mijn onderzoekspopulatie leefde voor ogen, waarbij het culturele aspect van hun leefwereld zeker niet mag ontbreken.

Cultuur is lange tijd een zaak van de goeie man geweest, althans zo dacht en schreef men er toch over. De aandacht voor cultuur van de kleine man in de wetenschappelijke literatuur, kwam er pas vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw.¹⁸⁹ De culturele cocoon van de arbeider achterhalen is geen makkelijke opdracht en kenmerkt zich door tal van valkuilen en hindernissen.¹⁹⁰ De arbeiderscultuur zou er een (geweest) zijn “*van onmacht, traditionalisme en conformisme, gecompenseerd door een uitgesproken verlangen naar sociaal-maatschappelijke rechtvaardigheid.*”¹⁹¹ De industrialisatie, de evolutie naar een loon-verstrekkende economie, de massa en de grootstad zorgden ervoor dat de arbeider enkel zijn arbeid als koopwaar kon aanbieden. Met alleen zijn handen als troef, werd de arbeider afhankelijk van de arbeid aangezien hij zonder nergens stond. De grote massa arbeiders te Gent aanwezig, zaten allen in hetzelfde schuitje maar het was het “*beseft van de arbeid als enig bestaansmiddel*” dat een “*sterke lotsverbondenheid en solidariteit*” losweekte bij de arbeiders.¹⁹²

Bovendien broeide er onderhuids misnoegen. De lange werkuren, het monotone voedselpatroon, het tekort aan slaap en ontspanning veroorzaakten het onbevredigd blijven van behoeften die cruciaal zijn voor het functioneren en de ontwikkeling van de mens.¹⁹³ Deze

¹⁸⁹DE MAEYER (J.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914).*, Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 91-92.

¹⁹⁰DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 92.

¹⁹¹DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 93.

¹⁹²DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 95.

¹⁹³*Ibidem.*

veronderstellingen worden gestaafd door Pol De Wittes getuigenis. Het feit dat arbeid hun enige macht was, maar tevens ook hetgene waarvan ze afhankelijk waren, creëerde een misnoegen tegenover diegenen die, of door hun afkomst en de sociale klasse waartoe men behoorde of door het zich willen onttrekken aan het lot van de arbeider, niet aan de werkersarbeid onderworpen waren. *“Een luiaard, voegde hij erbij, is het poer niet waard om omver geschoten te worden” en “ik gevoelde als bij instinct dat er hier een strijd op handen was tussen de mensen waartoe ik behoorde en de rijken, die ik haatte.”*¹⁹⁴ Arbeiders wentelden zich in het gevoel één te zijn. De eensluidende roep van de massa, de collectiviteit gaven hen een gevoel niet alleen te zijn en bezorgde de arbeiders hun geluk.¹⁹⁵ Mensen die zich niet schikten of vereenzelvigden met dit collectiviteitsgevoel, werden buiten gekeken.¹⁹⁶ Een voorbeeld van deze stelling vinden we opnieuw in De Wittes mémoires: *“De vrouwen uit geringe standen droegen toen geen hoeden maar mutsen. Elke stand had om te zeggen zijn eigen klederdracht, en over wie daarvan afweek en zich met pluimen wilde versieren boven zijn stand, zoals men zegde, werd er schande gesproken.”*¹⁹⁷

De leefwereld van een arbeider ging niet (veel) verder dan de tweedeling thuis-werk. Dag in dag uit bevond men zich in steeds dezelfde ruimtes, die dan ook symbool stonden en geïdentificeerd werden met het leven, en de eigen cultuur. De arbeid die men leverde, de fabriek, de woonplaats en ook de buurt vormden een *“culturele en mentale eenheid.”*¹⁹⁸ Vooral de buurt fungeerde als een groter sociaal geheel waarmee men zich vereenzelvigde dan de familiale eenheid. De vele immigranten, in gezinsverband of alleen, werden uit hun samenlevings en sociale werelden gerukt door de migratie. De identificatie met de buurt en de straat zorgde op die manier voor wat weerwerk tegen de vervreemding die de stad als anoniem geheel veroorzaakte.¹⁹⁹ *“De werkersbuurten, schier halve wijken, vormden als het ware elk een volksstam op zich. [...] Zo kwam het dat voor de bewoners, die van andere buurten vreemden waren, en die uit hun eigen straatje bijna familieleden, waaraan geen vreemden mochten raken, op straffe van een oorlogsverklaring.”*²⁰⁰ Ook arbeiders wilden deel uitmaken van de maatschappij en er als een volwaardig lid van beschouwd worden. Om zich toch maar te bewijzen, dat men ook telde en evenzeer een mens met waarden en normen was, voegde men zich als het ware onderdanig naar de regels van de burgerlijke

¹⁹⁴DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 45 en 42.

¹⁹⁵DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 97.

¹⁹⁶DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 98.

¹⁹⁷DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 20.

¹⁹⁸DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 97.

¹⁹⁹DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 97-98. *“Zoals in de arbeiderswereld een relatief sterk vijandbeeld werd gecultiveerd, zo werd ook de homogeniteit van de wijk op een bijna jaloerse wijze bewaakt.”*, aldus DE MAEYER op pg. 98.

²⁰⁰DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 37.

maatschappij.²⁰¹ Voorbeelden van een streven naar beschaafdheid, hygiëne en ordelijkheid vinden we ook in het verslag van het Beschermingskomitee der Werkmanswoningen uit 1904: “*Niet éénmaal werden wij onbeschoft behandeld, maar altijd met die eigenaardige, rondborstige beleefdheid, die soms wel niet de vormen in acht namen, maar daarom niet-temin uit 't harte kwam.*” en “*als algemeene regel mag er aangenomen worden dat de gentsche beluikenbewoners zeer rein en net zijn over hunne woningen.*”²⁰²

De vrijetijdsbeleving van de 19de -eeuwse Gentse arbeider beperkte zich niet alleen tot herbergbezoeken. De opkomst en ontwikkeling van de arbeidersbeweging(en) heeft een grote rol gespeeld in de evolutie van die vrijetijdsbeleving. Alhoewel we hun belang niet mogen overschatten. De openheid van bijvoorbeeld de socialistische arbeidersbeweging was niet bepaald van die aard dat niet-militanten gewenst waren op feesten en bals.²⁰³ Ook het feit dat men voor de fabrieksarbeid telkens de veilige haven die de “thuis” bood, moest verlaten, zette een rem op de hoeveelheid mensen die zich aansloten bij een vereniging.²⁰⁴ De activiteiten die door de (socialistische) arbeidersbeweging werden georganiseerd waren vaak een combinatie van propaganda en ontspanning. Vooral zang en theater werden op zo’n avonden geserveerd, voorafgegaan door een gedreven socialistisch spreker.²⁰⁵ Tussen 1885 en 1914 werd naast het politieke netwerk ook nog een socio-cultureel web gesponnen dat bestond uit toneel, sport, bibliotheken, zanggenootschappen etc.²⁰⁶

Niet zomaar elke sport werd door arbeiders beoefend. Wielrennen en voetbal werden als burgerlijke sporten bestempeld omdat ze “*besmettelijke kapitalistische kiemen in zich*

²⁰¹DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 95.

²⁰²DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg.69 en 109. In datzelfde verslag staat er nog een sprekend voorbeeld van hoe de vrouwen in eenzelfde beluik samenwerkten om een minder hygiënische buurtbewoonster een les te leren. “*De buurvrouwen begonnen, eerst stil, dan luider, zinspelingen te maken [...] Op eenen goeden morgen werd zij eensklaps door een drietal anderen vastgegrepen, die haar onder de pomp brachten, haar duchtig met zeep inwreven, terwijl anderen het huis opkuischten, de kinderen kamden en wuschen, en als alles gedaan was, haar dan zegden: Zie, zoo zijn wij dat hier gewoon; alzo willen wij dat hier hebben en als ge dat nu niet zult onderhouden zoo als het nu is, dan zullen wij wel maken, dat ge hier verhuizen zult.*” uit: DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg.109-110.

²⁰³Althans niet in het begin. Tegen het einde van de eeuw zag men het belang van de feesten in voor de werving van nieuwe sympathisanten.DEVRIENDT (R.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914)*., Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 149.

²⁰⁴“Buitenshuis” kreeg door de fabrieksarbeid een negatieve connotatie. DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 99.

²⁰⁵DEVRIENDT (R.), *Op. cit.*, pg. 149.

²⁰⁶DEVRIENDT (R.), *Op. cit.*, pg. 146.

[droegen] *zoals individualisme en prestatiecultus.*"²⁰⁷ Arbeiders turnden en konden dit in België in clubverband doen vanaf 1839. Pas in 1886 werd te Gent – door alweer de socialisten – turnclub Vooruit opgericht.²⁰⁸ Ook in de sportbeleving van de arbeiders kwam pas echt schot naar het einde van de 19de eeuw toe. Het wielrennen, voorheen aanschouwd als een burgerlijke bezigheid, veranderde de mening van de lagere klasse door het massaal produceren van de hebbedingen.²⁰⁹ Echte sportmanifestaties kregen pas in het interbellum een plaats in het hart van de lagere klassen.²¹⁰ In haar studie over de Gentse arbeiders heeft DEWEERDT het ook over de arbeiderspatronaten en het Willemsfonds. Beiden richtten volksbibliotheken op, als uiting van een "*liefdadige bekommernis over de geestelijke ontwikkeling der werklieden.*"²¹¹ De bibliotheken van de arbeiderspatronaten waren verbonden aan een systeem van volwassenenonderwijs - en ontspanning. Arbeiders werden er zowel geestelijk als lichamelijk vervolmaakt. Drie van deze bibliotheken waren gevestigd in arbeiderswijken.²¹²

Verder heerste er onder de arbeiders een uitgesproken rolpatroon. Dit uitte zich zelfs in de gescheiden vrijetijdsbeleving.²¹³ In de opvoeding van de kinderen legde men reeds de basis voor dit patroon. Jongens gingen werken, meisjes ook maar zij moesten naast dit werk ook nog eens meehelpen in het huishouden.²¹⁴ Waar mannen uitgenodigd werden om in allerlei clubs zich te gaan ontspannen, spraken vrouwen af op plaatsen die verbonden waren aan hun huishoudelijk werk.²¹⁵ Naast deze georganiseerde vormen van ontspanning, waren het zingen van liederen op het werk, het familiebezoek op zondag en het gewoon niets doen hetgeen waar arbeiders hun vrije uren mee vulden. Kinderen leefden het grootste deel van de dag op straat. Men hing rond in de stad, of in het beluik. Naar school gaan was pas iets voor kinderen tussen de 6 en 11 jaar. Sommigen gingen zelfs al werken vanaf hun 9 jaar. Het belang van educatie werd slechts met mondjesmaat door de werkersgemeenschap erkend. De wel zeer laat ingevoerde leerplicht – in 1914 pas – hielp deze evolutie niet aan een versnelling.²¹⁶ De onderzoekspopulatie heeft niet volledig de ontwikkeling van een ware vrijetijdsbeweging gekend. Het zou pas in de 20ste eeuw zijn, dat arbeiders minder uren

²⁰⁷RENSON (R.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914).*, Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 127.

²⁰⁸RENSON (R.), *Op. cit.*, pg. 123.

²⁰⁹RENSON (R.), *Op. cit.*, pg. 126.

²¹⁰DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 98.

²¹¹DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 133.

²¹²DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 134.

²¹³DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 98.

²¹⁴*Ibidem.*

²¹⁵*Ibidem.*

²¹⁶DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 36, 45, 63 en 68. DE MAEYER (J.), *Op. cit.*, pg. 98-99.

moesten werken en dat de vrijetijdsbeleving in structuren en organisaties gegoten werd.

8.6 Gent demografisch belicht

In dit onderdeel wens ik kort in te gaan op de demografische ontwikkelingen die zich zowel op micro - als op macroniveau hebben afgespeeld.²¹⁷ Bij het onderdeel waar ik de resultaten van mijn onderzoek analyseer, zullen een aantal facetten van de Gentse demografie gedetailleerder worden beschreven. Hier is het de bedoeling een ruwe schets te geven van de demografisch evolutie waar ook de vondelingen een klein deel van uitmaakten. Een eerste niveau dat aan bod komt, is dat van de grote evoluties en maatschappelijke mutaties waarvan de demografische (r)evolutie er een van is.²¹⁸ Het tweede niveau handelt over het Gentse kader waar de vondelingen een betere “*feeling*” mee hadden.

8.6.1 Van ondergaan tot controle

De demografie van de Vroegmoderne Tijd lijkt een meedogenloos mechanisme, waarbij de mens alles onderging. Men was de speelbal van oorlogen, hongersnoden en epidemieën die hele delen van de bevolking van de aardbol lieten verdwijnen. Een hoge mortaliteit ging er hand in hand met een al even hoge nataliteit. Doorheen de 19de eeuw zien we dit patroon veranderen naar het hedendaagse dat gekenmerkt wordt door een lage mortaliteit en een lage nataliteit²¹⁹ In een eerste fase zien we de mortaliteit dalen. Het aantal overlijdens daalde gestaag terwijl het aantal geboortes op een hoog peil bleef. Dit had natuurlijk tot gevolg dat de bevolking aan een groeispurt begon. Bij het stichten van het Koninkrijk België telde ons land “*amper*” 4 miljoen onderdanen.²²⁰ Dit aantal steeg tot 10.445.852 in 2005 alhoewel deze groei sterk werd vertraagd door de “*vruchtbaarheidstransitie*” die plaatsvond in de laatste kwart van de 19de eeuw.²²¹ Deze transitie veroorzaakte nu ook een daling in het geboortecijfer.

Traditioneel was het huwelijk het instituut waarmee men de vruchtbaarheid of het aantal kinderen per vrouw kon beperken. Hoe later men huwde, hoe langer men – althans theoretisch – de geslachtsgemeenschap en het krijgen van kinderen kon uitstellen. Wanneer het op economisch vlak niet goed ging, was men geneigd om het huwelijk uit te stellen om zo een betere grip te hebben op wat hen overkwam. Een crisis zat je liever uit met weinig

²¹⁷Demografie staat voor de omvang, de samenstelling en de ruimtelijke verdeling van de bevolking. Historische demografie bestudeert de veranderingen in de tijd van deze verschijnselen. DEVOS (I.), *Historische Demografie*, Gent, vrije cursus, 2005.

²¹⁸VANDENBROEKE (C.), *Sociaal-economische geschiedenis (16de -18de eeuw)*., *Op. Cit.*, pg.103-104.

²¹⁹Alhoewel recente onderzoeken een opnieuw stijgende nataliteit aantonen. Zie ook het artikel in De Morgen van 30-06-2006 “*Jonge vrouwen krijgen meer kinderen*”, te raadplegen via <http://www.demorgen.be>. DEVOS (I.), *Op. Cit.*. MATTHIJS (K.), *Op. Cit.*, pg. 98-112.

²²⁰DEVOS (I.), *Op. cit.*

²²¹Cijfer afkomstig van het NIS, te raadplegen via http://www.statbel.fgov.be/figures/d21_nl.asp#3

dan met veel kinderen. Een dwarsligger was de niet te onderschatten drang naar seksueel contact, waaruit voortvloeit dat niet alleen de huwelijksleeftijd steeg bij een crisis, maar ook het aandeel van de onwettigen in de samenleving.²²² Doorheen de 19de eeuw bleef de huwelijksleeftijd relatief hoog en ook het aandeel van de definitief celibatairen steeg tot zelfs 25% in het midden van de eeuw.²²³ De huwelijksleeftijd begon te dalen waardoor in het normale patroon ook de bevolking in aantal zou moeten toenemen. Dit gebeurde evenwel niet wat wijst op een veranderde mentaliteit. Over de manier waarop men aan geboortebeperking deed heerste nog veel discussie, maar algemeen wordt aangenomen dat het met de concepten “*spacing*” en “*stopping*” te maken gehad heeft.²²⁴ De vruchtbaarheidstransitie is een veelbesproken onderwerp waarbij het verband met tal van maatschappelijke aspecten zijn onderzocht. Zo ondervond men dat de daling van de vruchtbaarheid zowat overal heeft plaatsgevonden en daardoor niet in verband kon gebracht worden met de industrialisatie. LESTHAEGHE onderzocht het fenomeen in ons land en vergeleek daarbij de situatie in Vlaanderen met die in Wallonië aan de hand van gegevens over gemeenten die aan de taalgrens lagen.²²⁵ De lokaliteiten hadden eenzelfde economische achtergrond en hadden als enig verschil de taal. Dit impliceert dat de culturele achtergrond een invloed heeft gehad op de evolutie van de vruchtbaarheid. Ook de greep van de Katholieke Kerk heeft een rol gespeeld op het al dan niet beïnvloeden van de vruchtbaarheid.²²⁶ Het dalen van de mortaliteit en nadien ook de nataliteit in combinatie met een stijging van de levensverwachting zorgde voor een verouderen van de bevolking, die men met de vandaag zeer actuele term “*vergrijzing*” aanduidt.²²⁷

²²²VANDENBROEKE (C.), *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk.*, Leuven, Kritak, 1984, pg. 119-120.

²²³Het definitief celibaat is het deel van de bevolking dat op de leeftijd van 50 jaar nog steeds niet gehuwd is. De 19de -eeuwse huwelijksleeftijd vervolgde het hoge peil van de 18de eeuw en ging pas dalen in de tweede helft van de eeuw. DEVOS (I.), *Op. Cit.*

²²⁴“*Spacing*” is het verlengen van de tijd tussen de verschillende geboortes binnen het gezin. Er wordt pas van spreiding gesproken indien het geboorte-interval 48 maanden of meer telt. Indien een vrouw de geboortes binnen haar vruchtbare jaren spreidt en de intervallen op gecontroleerde wijze tot de gewenste periode verlengt, beperkt zij zo het aantal kinderen die zullen geboren worden. We spreken van “*stopping*”, indien de vrouw voor het einde van haar vruchtbare jaren – die meestal rond de 40 worden gesitueerd – geen kinderen meer gekregen heeft. Moeders die aan “*stopping*” deden, kregen hun laatste kind op een jongere leeftijd dan moeders die dit niet deden. Een derde wijze om het kinderaantal te beperken is “*starting*”. Dit concept slaat op het moment waarop men na de huwelijkssluiting aan kinderen begint. Wanneer geen van deze concepten te vinden is, spreekt men van een natuurlijke vruchtbaarheid. MATTHIJS (K.), *Op. Cit.*, pg. 102-103 en MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.c. Fertiliteit.

²²⁵LESTHAEGHE (R.), *The decline of Belgian fertility 1800-1970.*, Princeton, Princeton University Press, 1977, 259 pg. Informatie gehaald uit DEVOS (I.), *Op. cit.*

²²⁶DEVOS (I.), *Op. cit.*

²²⁷MATTHIJS (K.), *Op. cit.*, pg. 110.

8.6.2 De evoluties te Gent

Tijdens het Ancien Régime werd Vlaanderen gekenmerkt door een sterk ruraal karakter. De steden, waar slechts zo'n 20 % van de bevolking woonde, hadden te lijden onder een stevige surmortaliteit waardoor ze de bijnaam "*villes tombeaux*" kregen.²²⁸ Vanaf de 18de eeuw begon de bevolking aan een gestage groei. "*De demografie is de motor en niet de remorque*"²²⁹. Dit citaat duidt op de volgorde waarin de grote maatschappelijke mutaties zich sinds de 18de eeuw hebben voorgedaan. Eerst kwam de bevolking ten tonele door het toedoen van tal van factoren zoals onder meer de introductie van de aardappel, meer gronden die in cultuur werden gebracht. De spanning op de arbeidsmarkt werd opgelost door de proto-industriële activiteiten.²³⁰ Rond de eeuwwisseling werd de industriële revolutie geïntroduceerd. De bevolkingsgroei kwam er dus niet door deze laatste maar ging eraan vooraf.²³¹

Te Gent zien we drie fasen op de lange termijn waarbij de eerste fase hele 19de eeuw in beslag neemt. Tot Wereldoorlog I bleef de Gentse bevolking groeien. Tussen 1918 en 1960 bevindt zich een lange periode van stabiliteit die wordt gevolgd door een afname van het bevolkingscijfer.²³² Die 19de -eeuwse groei had Gent vooral te danken aan "*een accelererende rurale immigratie*".²³³ Vooral vanaf de tweede helft van die eeuw werd de groei gevoed door een natuurlijk accres.²³⁴

²²⁸BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 34. VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 248-249.

²²⁹VANDENBROEKE (C.), *Sociaal-economische geschiedenis (16de -18de eeuw.)*, *Op. Cit.*, pg. 106

²³⁰BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 34.

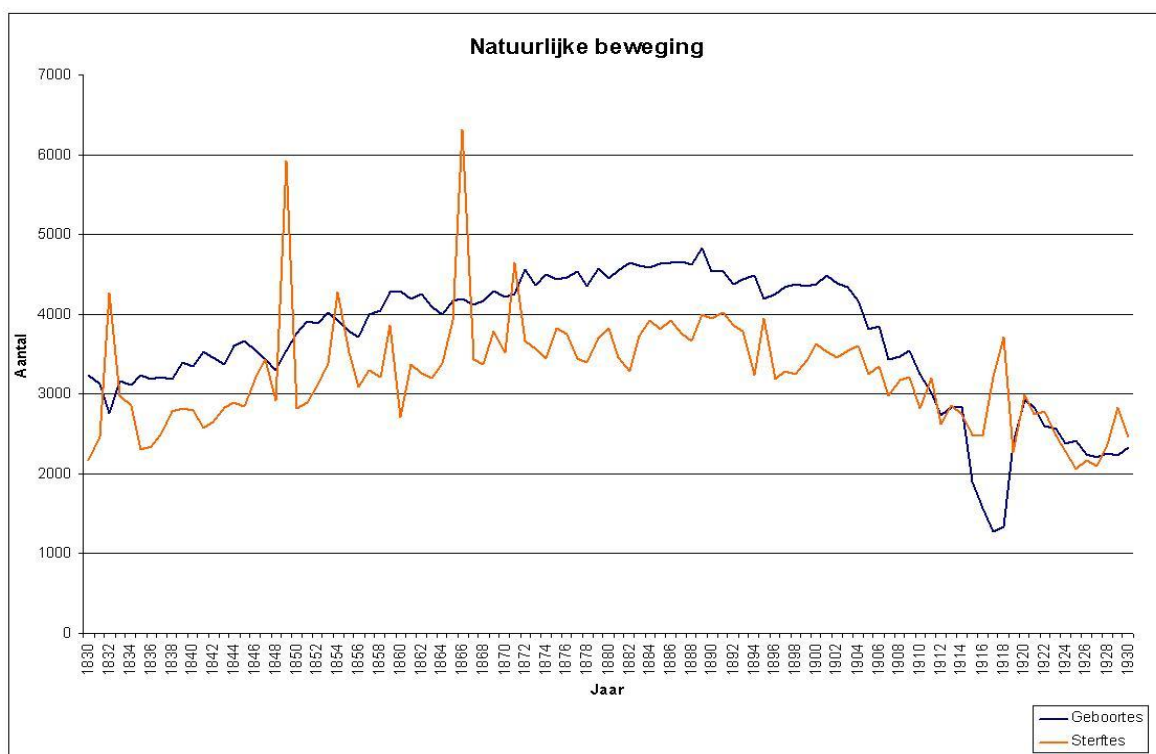
²³¹VANDENBROEKE (C.), *Sociaal-economische geschiedenis (16de -18de eeuw.)*, *Op. Cit.*, pg. 106.

²³²BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 33.

²³³VERMEULEN (A.M.), *Op. cit.*, pg. 249.

²³⁴Dit is een bevolkingsgroei, veroorzaakt door een overschot na het verminderen van de geboortes door de overlijdens van hetzelfde jaar. Alhoewel in 1875-1900 ook de immigratie opnieuw steeg. BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 35-36.

Na Wereldoorlog I, bleek migratie naar de stad om economische redenen niet meer van nut, daar men gemakkelijk in de stad kon werken en op het “gezondere” platteland kon blijven wonen. Er is zelfs sprake van emigratie.²³⁵ Vanaf 1960 begon de Gentse bevolking langzaam maar zeker te dalen.²³⁶ De beweging van de bevolking wordt bepaald door een aantal variabelen. Het spel tussen geboortes, overlijdens, emigratie en immigratie heeft altijd al het uitzicht van deze beweging vorm gegeven.

Figuur 5: De natuurlijke beweging van de Gentse bevolking 1830-1930. Bron: DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel I, pg. 138-140.

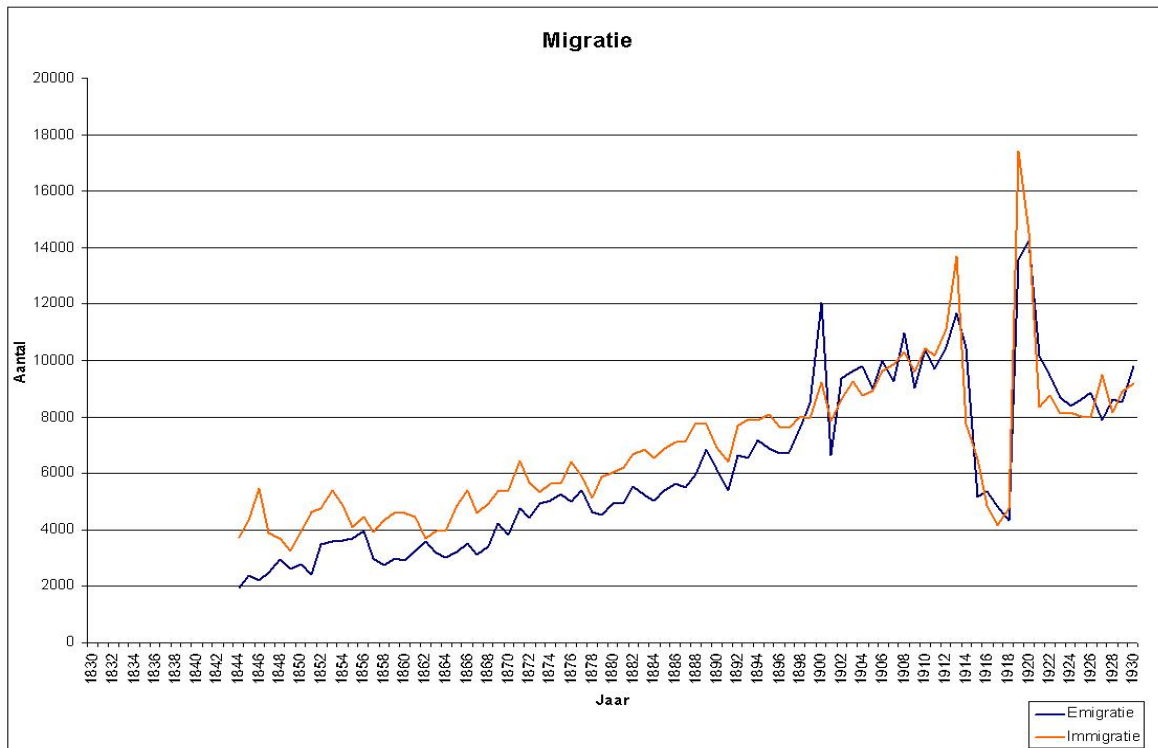
De beweging van de bevolking De beweging van de bevolking meten we onder andere aan de hand van twee maatstaven; namelijk het Bruto Geboorte Cijfer en het Bruto Sterfte Cijfer.²³⁷ De – oppervlakkige – evolutie van de geboortes en overlijdens geven ons een ruwe schets van de bewegingen die de totale bevolking heeft gemaakt op de langere termijn en bieden ons een zicht op de abnormale jaren.²³⁸ Tussen 1830 en 1880 kent het

²³⁵BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 37.

²³⁶*Ibidem.*

²³⁷Afgekort wordt dat BGC en BSC. Deze syntheseseters worden uitgedrukt in promille. BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 53.

²³⁸*Ibidem.*

Figuur 6: De migratorische beweging van de Gentse bevolking 1830-1930. Bron: DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel I, pg. 138-140.

BGC een zekere stabiliteit. Daar komt een einde aan wanneer de vruchtbaarheidstransitie een daling van het geboortecijfer inzet.²³⁹ Dat de daling aan het actief handelen van de mens lag, werd duidelijk wanneer het normale verband tussen het BGC en de economische conjunctuur verbroken werd. Dit wees namelijk op een mentaliteitswijziging. De twee Wereldoorlogen hebben telkens een diepe kloof nagelaten die letterlijk op te merken vallen wanneer men de cijfers visualiseert met een grafiek.²⁴⁰

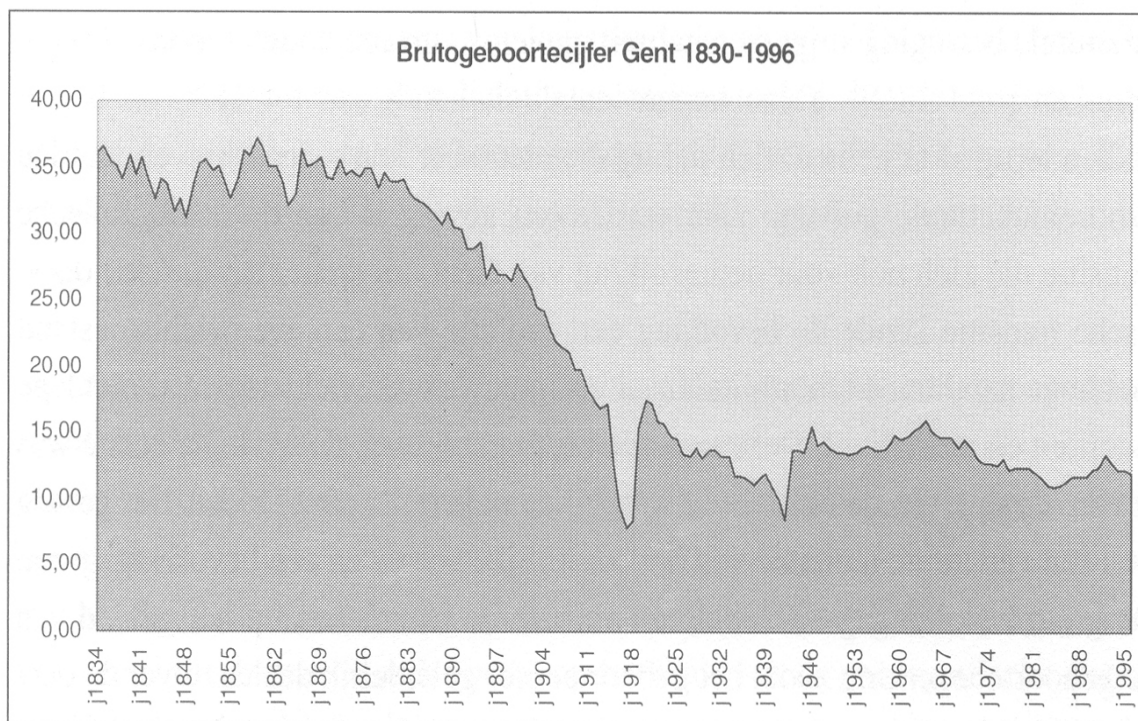
Een laatste notie in verband met de nataliteit is de wel treffende overeenkomst tussen Gent en Wallonië. Daarbij heeft vooral de gelijkende economische identiteit van deze twee geografische eenheden een rol gespeeld. Gent werd als industriestad in het rurale Vlaanderen op demografisch en tal van andere vlakken geïsoleerd. Wanneer op het einde van de 19de eeuw de bevolking in Vlaanderen toeneemt, begint deze van Gent aan een afname van de groei. Dit patroon werd ook in het meer geïndustrialiseerde Wallonië geregistreerd.²⁴¹ “*Dat de demografische structuren van Gent meer gelijkenissen vertonen met de Waalse dan*

²³⁹BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 55.

²⁴⁰BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 56.

²⁴¹DHONT (M.), *Op. cit.*, pg. 61. BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 57.

met de Vlaamse is waarschijnlijk al een eerste bewijs dat de economische onderbouw van een samenleving de belangrijkste motor vormt voor veranderingen in de bevolkingsontwikkeling”, aldus BACKS.²⁴² Terwijl bij de mentaliteitswijziging inzake vruchtbaarheidscontrole het vooral de culturele eigenschappen van de samenleving waren die als motor fungeerden (cfr. supra). Mogelijk speelden beide elementen een grote rol.

Figuur 7: Het Gentse BGC 1830-1996. Bron: BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 55.

De evolutie van het BSC kent een zelfde evolutie als deze van het BGC met in de eerste fase een veel groter aantal sterke schommelingen.²⁴³ Gedurende de 19de eeuw hebben de laatste sterftecrisissen te Gent het licht gezien, alhoewel deze eeuw toch de wrange nasmaak van talloze epidemieën met zich meedraagt. De vele soorten ziekten waren grotendeels sociaal bepaald. Zolang de aarde onder de voeten van de rijke burgers niet té heet werd, ondernam men niets om de ellendige en miserabele levensomstandigheden – die de ideale kiem voor epidemieën in zich droegen – te verbeteren. In het Ancien Régime bestond er geen verschil in levensverwachting tussen arm en rijk. Wanneer in de 19de eeuw de mortaliteit daalt, gebeurt dit het eerst bij de hogere klassen. De ziekten die deze eeuw zullen beheersen vallen onder de categorie van de infectieziekten. Deze houden wel rekening met

²⁴²BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 57.

²⁴³BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 58.

de fysieke gesteldheid van hun potentiële slachtoffer(s). De kwaliteit en kwantiteit van het voedsel waarmee men het lichaam verrijkte speelde dus een cruciale rol om al dan niet ziek te worden. Pas op het einde van de 19de eeuw ontdekte men dat bacteriën de oorzaak van het ontstaan en uitbreken van de vele ziekten waren. Men had wel een vaag vermoeden dat het bestrijden van de ziekten met hygiëne te maken had, maar door het vele twisten van experts, bleven doeltreffende maatregelen uit. Ook de rol van de geneeskunde bleef relatief beperkt. Pas bij de introductie van de antibiotica zien we de levenskansen van velen stijgen en sterven meer mensen dan ooit aan de zogenaamde “*beschavingsziekten*”.²⁴⁴ Vanaf het derde kwart van de 19de eeuw, begint ook de mortaliteit te dalen. Na Wereldoorlog I, wordt de rest van de 20ste eeuw gekenmerkt door een stabiel en laag BSC.²⁴⁵ Het dalen van het aantal overlijdens had voornamelijk te maken met de daling van de kinder- en zuigelingsterfte. Deze waren in de 19de eeuw bijzonder hoog te Gent, in vergelijking met de rest van het land.²⁴⁶ Wanneer we de bevolkingspiramide van het 19de -eeuwse Gent bekijken, zien we een brede basis en een smalle top verschijnen. Gent kende een vrij jonge bevolking. De kinder- en zuigelingsterfte hadden daardoor een groter aandeel in het BSC.²⁴⁷ De kindersterfte begon als eerste aan een daling, 10 jaar later gevolgd door de zuigelingensterfte.²⁴⁸

In de eerste 75 jaar van de 19de eeuw had immigratie een groter aandeel in de bevolkingsgroei dan het natuurlijk accres.²⁴⁹ Gent heeft deze immigratie eerder aan de pushfactoren van het omringende platteland dan aan haar eigen pullfactoren te danken. De bevolking op dit platteland begon stilaan te groeien in de 18de eeuw en had daarenboven te kampen met grondversnippering, de teloorgang van de huisnijverheid (na 1830) en tal van mislukte graan- als aardappeloogsten.²⁵⁰ Pas wanneer de mortaliteit ging dalen en de nataliteit nog een tijdje op haar hoge niveau bleef, zien we dat het natuurlijk accres belangrijker wordt dan de migratie. In deze periode is zelfs een emigratie waar te nemen. Door de stagnatie van de textielnijverheid en een progressieve mechanisering “*verliet een niet onbelangrijk aantal arbeiders (tijdelijk) de stad. Ze vestigden zich vooral in het Noordfrans (textiel)industriegebied.*”²⁵¹ Op het einde van de eeuw zien we opnieuw een

²⁴⁴Zoals kanker en hart- en vaatziekten. DEVOS (I.), *Op. Cit.*. BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 91-93.

²⁴⁵BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 61-63.

²⁴⁶In 1880 kampte Gent nog met een zuigelingsterfte van 312 ‰, terwijl het nationale niveau in de 19de eeuw tussen 160 en 180 ‰ lag. Een schrijnende illustratie van de toenmalige situatie vinden we in het aantal boorlingen dat geen 5 jaar werd: 47,9 ‰. BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 61 en 79-82.

²⁴⁷*Ibidem.*

²⁴⁸BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 61.

²⁴⁹BACKS (J.), *Op. cit.*, pg. 63.

²⁵⁰VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 249-251.

²⁵¹VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 251.

kleine immigratiegolf de stad versterken door de introductie van het machinale werk in de landbouw. Het werk op het land vergde steeds minder arbeidskracht en bevorderde het dalen van de voedselprijzen.²⁵²

De samenstelling van de bevolking Het verdwijnen van de sterftepieken, de daling van de mortaliteit en de nataliteit, zorgde voor het veranderen van de bevolkingsopbouw. Deze kunnen we het best visualiseren met een bevolkingspiramide. Doorheen de 19de eeuw zien we dat de basis van de piramide breed is doch met smalle top.²⁵³ Deze vorm zou vanaf de jaren 1880 stilaan beginnen veranderen. Vanaf dan begon de bevolking aan een langzaam verouderingsproces. De ouderen werden een grotere groep dan voorheen door de stijgende levensverwachting en de dalende mortaliteit. Vandaag is de piramide eerder een urne geworden.²⁵⁴ Wat de verhouding was tussen de sexen in het 19de -eeuwse Gent betreft, merkt BACKS op dat de vrouwen in de meerderheid waren.²⁵⁵ Vele vrouwen migreerden naar de stad om er als dienstmeid aan de slag te gaan. Ook de kledingambacht werd voornamelijk door vrouwen bevolkt. De vrouwelijke meerderheid was dus vooral te zien onder de actieve bevolking.²⁵⁶

²⁵²VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 250.

²⁵³Vandaar de naam bevolkingspiramide. De jeugd is het talrijkst binnen de totale bevolking en hoe meer men op de leeftijds ladder stijgt, hoe minder leeftijdsgenoten men zal tegenkomen. Het was met andere woorden “een jonge en expansieve bevolking” BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 41.

²⁵⁴Zie ook http://www.statbel.fgov.be/figures/d21_nl.asp#4 voor meer actuele informatie over de bevolkingsopbouw vandaag.

²⁵⁵BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 49.

²⁵⁶BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 49-52.

Deel II

Corpus

9 Analyse van de cohorte

Na deze grondige schets van de toenmalige leefwereld van de vondelingen uit 1830 en 1831, begeven we ons nu naar de eigenlijke kern van mijn onderzoek: de resultaten. De verschillende transities in het leven van deze mensen worden hier ontrafeld en vergeleken met elkaar en met niet-vondelingen. Hierbij volg ik een zekere chronologie. Deze zal niet steeds overeenkomen met de specifieke levenswandel van elke vondeling, maar is wel noodzakelijk om het geheel overzichtelijk te houden. Zo begin ik met de geboortes van de vondelingen, gevolgd door het achtergelaten worden in de vondelingenschuif en het verblijf in het tehuis. Nadien is het de beurt aan het ouderlijk gezin, waarin de meeste vondelingen die ik volgde, opgroeiden. Het huwelijk, de samenwoning of de geboorte van een eigen kind, markeert dan weer de overgang naar een eigen gezin. Het overlijden van de vondelingen brengt het einde mee van het onderzoek, waardoor de weduw(e)(naar), de kinderen en andere verwanten niet meer in beeld komen. In dit eerste deel worden alle demografische aspecten van de levensloop van een vondeling geanalyseerd.²⁵⁷ In het tweede deel, tracht ik de onderzoekspopulatie aan een sociaal-economische analyse te onderwerpen. Hierbij komen beroep, alfabetisme en criminaliteit aan bod.

Eerst en vooral wens ik de aard van mijn cohorte nader toe te lichten. Van het totaal aantal vondelingen uit 1830 (157) en 1831 (166), kwamen tussen hun opname in het vondelingenhuis en hun 12de verjaardag, 39 kinderen te Gent terecht.²⁵⁸ Bijna 60 % van de cohorte is mannelijk. Dat de mannen in de meerderheid zijn valt ook af te lezen van de sexratio van de onderzoekspopulatie.²⁵⁹ Deze geeft 143,75 mannen per 100 vrouwen weer. Dit cijfer mogen we niet veralgemenen, daar voor het totaal aantal vondelingen uit 1830 en 1831 (323) het aantal mannen 112,5 op 100 vrouwen is.²⁶⁰ Stijn Maes onderzocht per tien-

²⁵⁷Waaronder nataliteit, nuptialiteit, mortaliteit en migratie.

²⁵⁸Dit is mijn onderzoekspopulatie of cohorte dat ik tot het overlijden of verdwijnen gevolgd heb. Al deze vondelingen op een rij vindt u in Bijlage 3.

²⁵⁹De sexratio geeft het (on)evenwicht tussen de geslachten weer en toont het aantal mannen per honderd vrouwen.

²⁶⁰Bij de bevruchting, is de verhouding 150/200 mannelijk op 100 vrouwelijke embryo's. Door de grotere kwetsbaarheid van de mannelijke embryo's is de verhouding bij de geboorte reeds verminderd tot 105 op 100. Tijdens het eerste levensjaar, blijken opnieuw de jongens het kwetsbaarst. Maar tijdens de kinderjaren sterven dan weer meer meisjes. Zie BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 52 en MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 1. Mortaliteit.

jaarlijkse groepen de sexratio van de binnengekomen vondelingen tussen 1790 en 1869.²⁶¹ Er zijn steeds meer jongens dan meisjes in de vondelingenschuif gelegd. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de sexratio tussen 1790 en 1869.

Periode	Totaal	Aantal jongens	Aantal meisjes	Sexratio
1790-1799	45	23	22	104,5
1800-1809	376	190	186	102,2
1810-1819	928	477	451	105,8
1820-1829	769	395	374	105,6
1830-1839	812	407	405	100,5
1840-1849	1166	607	559	108,6
1850-1859	812	463	349	132,7
1860-1869	572	291	281	103,6
1790-1869	5480	2853	2627	108,6

Tabel 2: De sexratio van de vondelingen in de periode 1790-1869. Bron: MAES (s.), *Het leven van een vondeling. Over de opvang, onderhoud en de opvoeding van vondelingen*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg. 197.

De sexratio van de volledige vondelingenpopulatie uit 1830-1831 en deze van de cohorte zijn uitzonderlijk hoog in vergelijking met de algemene cijfers. Tussen 1832 en 1839 moeten meer meisjes dan jongens in de schuif gelegd zijn, aangezien de sexratio van de periode 1830-1839 het minst is op de onderzochte 80 jaar. Bijna drie kwart van de onderzoekspopulatie werd door beide of een van de ouders teruggehaald. Op het totaal aantal vondelingen uit 1830 en 1831 (323), werden 37 vondelingen teruggehaald door hun ouder(s). In bijna drie kwart van deze terughalingen, woonde een van de ouders of beide te Gent. Dit verklaart het abnormaal hoge *terughalingscijfer* van mijn cohorte.

²⁶¹MAES (s.), *Het leven van een vondeling. Over de opvang, onderhoud en de opvoeding van vondelingen*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg. 197.

9.1 De geboorte van de vondelingen

Na deze korte introductie, zijn we aanbeland bij de geboorte van de vondelingen. Per vondeling werd een dossier aangemaakt in het vondelingenregister. Hierin stond de (al dan niet vermoedelijke) leeftijd van de vondeling vermeld.

Folio	Wettelijke status kind	Beroep moeder	Leeftijd moeder
2661	onwettig	Kleding-Leder	25
2667	onwettig	Kleding-Leder	25
2696	onwettig	Kleding-Leder	19
2737	onwettig	Textiel	28
2738	onwettig	Textiel	30
2752	onwettig	Losse arbeid	19
2753	onwettig	Losse arbeid	35
2796	onwettig	Kleding-Leder	29
2800	onwettig	Losse arbeid	28
2819	onwettig	Losse arbeid	26
2825	onwettig	Kleding-Leder	23
2827	onwettig	Kleding-Leder	21
2828	onwettig	Kleding-Leder	21
2834	onwettig	Losse arbeid	23
2864	wettig	Niet-product.	28
2865	wettig	Niet-product.	31
2874	onwettig	Losse arbeid	28
2892	onwettig	Losse arbeid	28
2894	onwettig	Niet-product.	33
2898	onwettig	Losse arbeid	27
2912	wettig	Niet-product.	23
2929	onwettig	Handel-Transp.	30
2936	onwettig	Losse arbeid	29
2945	onwettig	Kleding-Leder	22
2947	onwettig	Losse arbeid	32

Tabel 3: De status van het kind, het beroep en de leeftijd van de moeder bij de geboorte. Bron:

Geboorteaktes 1821-1831.²⁶²

Deze informatie stelde me in staat de geboortedatum van het kind in kwestie op te sporen in de akten van burgerlijke stand. Van 26 vondelingen vond ik de originele geboorteakte terug. Bij een vondeling (2776, Felix Joannes Congres) bleek de informatie in het vondelingenregister dubbelzinnig.²⁶³ Uit de gegevens valt niet op te maken wie de

²⁶²De uitleg over de beroepenclassificatie vindt u onder punt 9.3.2.

²⁶³Het dossier sluit af met de woorden: “*Dit Kind is wedergegeven aen zijn vader De Meulemeester, pompier binnen deze stad.*” (Archief OCMW Gent, Onderbergen 86, 9000 Gent, Vondelingenregisters,

echte Felix Joannes Constantinus is geweest. De geboorteakten geven tal van interessante gegevens prijs, zoals de identiteit, het beroep, de woonplaats en de leeftijd van een of beide ouders.

Zo blijkt dat bij meer dan 60 % van de geboorteakten het niet de ouders waren die de geboorte kwamen aangeven, maar vroedkundigen.²⁶⁴ De aard van de persoon die de geboorte kwam aangeven is verbonden met de wettelijke status van de kinderen. In 95 % van de gevallen waar het gaat om een onwettig kind, is de moeder, een vroedvrouw of vroedmeester de geboorte komen aangeven. Wettige kinderen werden altijd door hun vader aangegeven. Ruim 80 % van de vondelingen waarbij de geboorteakte werd gevonden, kreeg de status “*onwettig*” bij de geboorte. Dit sterkt het vermoeden dat de alleenstaande of ongehuwde moeders die een vondeling kregen het kind in de schuif legden om het hoofd (tijdelijk) boven water te kunnen houden. Bijna een op vijf onwettige vondelingen werden na gemiddeld 5 jaar gewettigd. Wanneer we het beroep van de moeders in rekenschap brengen wordt ook het cliché in verband met de sociale status van de moeders bevestigd: alle moeders hebben een beroep dat hen verbind met de laagste sociale klasse. Bijna een op drie moeders was werkzaam in de kledingambachten.²⁶⁵ Vier op tien moeders was werkzaam als losse arbeidskracht.²⁶⁶ Bij vier vondelingen bleken de moeders het beroep “*huisvrouw*” te hebben bij de geboorteaangifte.²⁶⁷

Jaar 1830, Boek 13, Folio 2776) Het briefje dat met de vondeling was meegegeven geeft de voornamen (Felix Joannes Constantinus) en de dag (17 februari 1828) en plaats (Ekkergem) weer waarop de vondeling is gedoopt. Het kind moet dus voor die datum geboren zijn. In dat jaar is slechts een kind geboren dat Felix Joannes De Meulemeester heette (op 15 juni). Deze datum stemt niet overeen met de gegevens op het vondelingenbriefje. Op 16 februari is ook een Felix Joannes geboren, maar met achternaam Pennoy. Een bijkomende moeilijkheid is dat de familie De Meulemeester in de Holstraat woonde op het moment van de geboorteaangifte. Dit is zeer dicht gelegen bij de kerk van Ekkergem. De familie Pennoy woonde bij de geboorte van Felix Joannes in het noorden van Gent, namelijk in het Berouw. Daarenboven bleek uit de huwelijksakte van Sebastianus De Meulemeester, dat zijn broer Constantinus heet en mogelijk de dooppeter van Felix Joannes kan geweest zijn, aangezien het kind voluit deze drie namen draagt volgens het vondelingenbriefje. Deze bijzonder verwarrende gegevens hebben mij doen besluiten deze vondeling niet langer te volgen aangezien de verwarring voor de verwerking van de gegevens te groot zou zijn.

²⁶⁴Zie bijlage 4.

²⁶⁵Zeven moeders van de acht die in de kledingambacht werkten, waren naaisters. De overige moeder was borduurster.

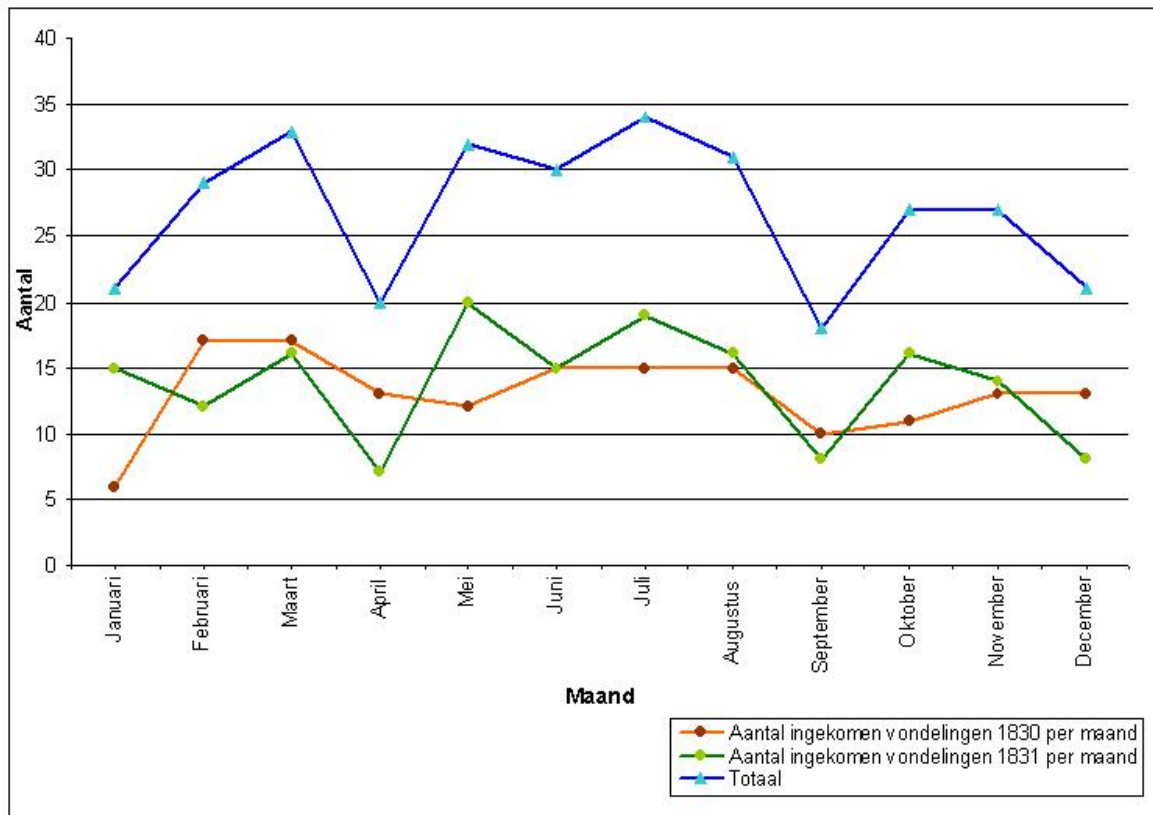
²⁶⁶Hieronder vallen de beroepen dagloonster (40 %), dienstmeid (60 %) en fabrieksarbeidster.

²⁶⁷Twee vondelingen (2864 en 2865 zijn broer en zus, zij hebben uiteraard dezelfde moeder waardoor het beroep tweemaal werd meegerekend.

9.2 In de vondelingenschuif en de uitbesteding

9.2.1 Alle vondelingen uit 1830 en 1831.

Op onderstaande grafiek zijn het aantal vondelingen weergegeven die per maand in de vondelingenschuif werden gelegd.

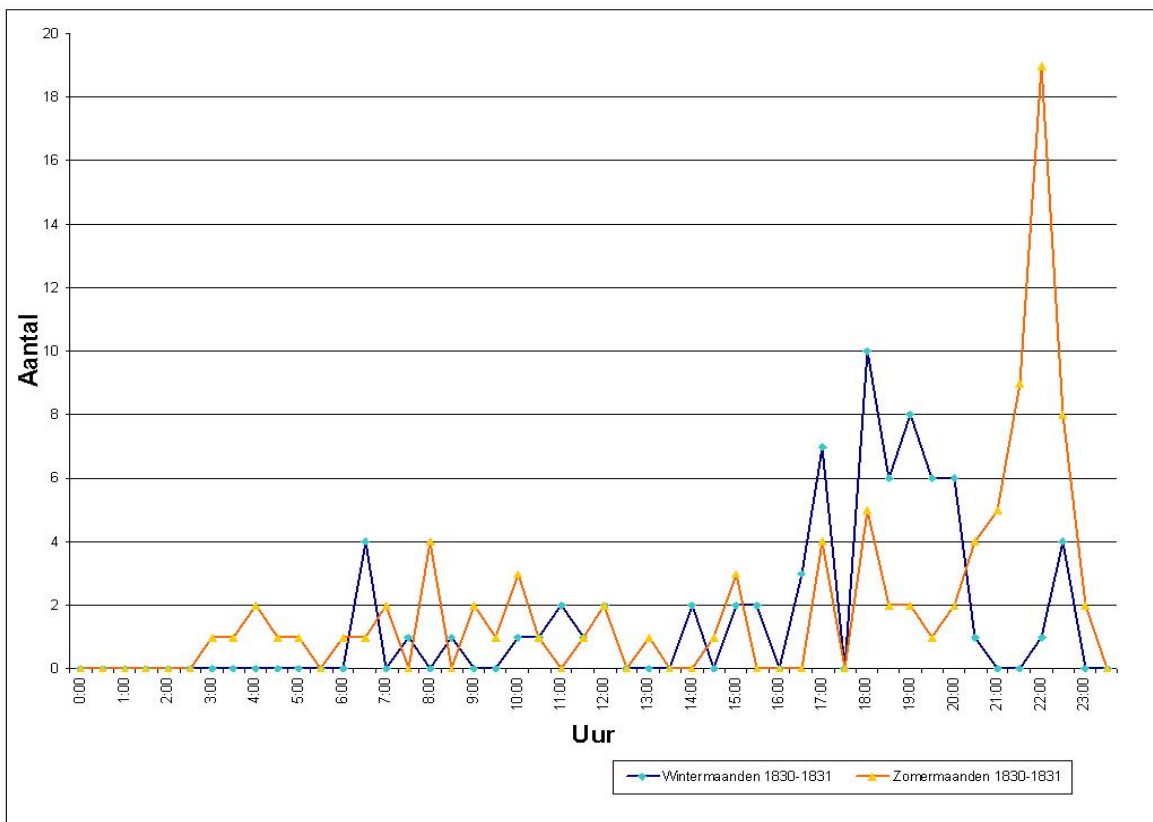

Figuur 8: Aantal ingekomen vondelingen 1830-1831 per maand. Bron: Archief OCMW Gent, vondelingenregisters 1830-1831.

Er zijn 4 maanden waarbij het aantal vondelingen dat in de schuif achtergelaten wordt, beduidend minder is dan de overige 8 maanden. Dit zijn de maanden vlak voor en na de zomermaanden (april en september) en tijdens de echte wintermaanden (januari en december). Een echte verklaring voor dit fenomeen is er niet aangezien de weersomstandigheden geen echte invloed speelde bij het eigenlijke verlaten van het kind in de schuif. Het doel van de schuif was namelijk het aantal vondelingen dat ergens op straat werd achtergelaten drastisch te verminderen, wegens de hoge mortaliteit. Het transport van de vondeling naar de woonplaats van het pleeggezin, gebeurde evenwel in vele gevallen te voet of met paard en kar. Hierbij speelden de temperatuur en de staat van de weg wegens vorst of regenval

wel een rol betreffende de levenskansen van de vondeling.²⁶⁸ Of de moeder of ouders deze bekommernissen ook in gedachten hadden, is helemaal niet zeker.

Het uur waarop de vondelingen in de *rolle* werden gelegd, wordt later naarmate de zomer nadert. Op onderstaande grafiek is deze evolutie duidelijk te merken.

Figuur 9: Aantal ingekomen vondelingen 1830-1831 per uur voor zomer - en wintermaanden. Bron: Archief OCMW Gent, vondelingenregisters 1830-1831.

In de zomermaanden zien we dat reeds vanaf 2u30 tot 5u30, vondelingen in de schuif werden gelegd. In de wintermaanden werden de kinderen pas vanaf 6u achtergelaten. Dit wijst erop dat men deze (gedoogde) criminele daad liefst verrichtte wanneer het nog donker was. In de wintermaanden hoefde men daarvoor niet zo vroeg uit de veren te zijn dan in de zomermaanden. In beide periodes zien we dat een aantal vondelingen in het daglicht in de schuif werden gelegd. In vele gevallen gebeurde dit echter door een derde persoon, waardoor de ouders geen risico liepen om betrappt te worden. De uren waarbij de meeste vondelingen in de schuif terecht kwamen, zijn voor de wintermaanden aanzienlijk vroeger

²⁶⁸BARDET (J-P.), *Op. Cit.*, pg. 135.

op de avond te situeren dan in de zomermaanden. In de winter werden de meeste kinderen tussen 16u en 21u aan de zorgen van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen toevertrouwd. In de zomer werd daarmee gewacht tot het buiten iets donkerder was, namelijk tussen 18u en 23u.

In ruim 60 % van de gevallen, werd met een vondeling een briefje meegegeven. Deze korte boodschappen waren bestemd voor de persoon die het dossier van het kind opmaakte.²⁶⁹ Zo vermeldt men onder andere de naam en voornaam van het kind, in de hoop dat het met de opgegeven naam door het leven zal gaan.²⁷⁰ Ook de vermelding dat het kind al dan niet gedoopt was werd vaak in de briefjes vermeld.²⁷¹ De bijgevoegde briefjes dienden zeer vaak als legitimatie voor de gestelde (criminele) daad. Men haalde vooral armoede aan als grootste oorzaak voor het achterlaten van een kind. Deze armoede verplichtte ouders, daar zij vaak de term *noodzaak* aanroepen als rechtvaardiging. In sommige gevallen was men zelfs bezorgd over de toekomst van het kind, wanneer men vraagt om goede pleeg-ouders voor het kind te zoeken.²⁷² Een merkwaardig gegeven is dat bij meer dan een op tien vondelingen uit 1830 en 1831 de naam van hun moeder gekend is. Ondanks het feit dat een kind in de vondelingschuif achterlaten strafbaar was en de naam van moeder gekend was, ging men niet over tot opsporing en vervolging van deze personen. In bijna de helft van de gevallen waar beide of een van de ouders gekend was bij naam, werd het desbetreffende kind terug bij de ouders geplaatst.

Ruim 80 % van alle vondelingen was tot 1 maand oud, wanneer ze in de schuif werden

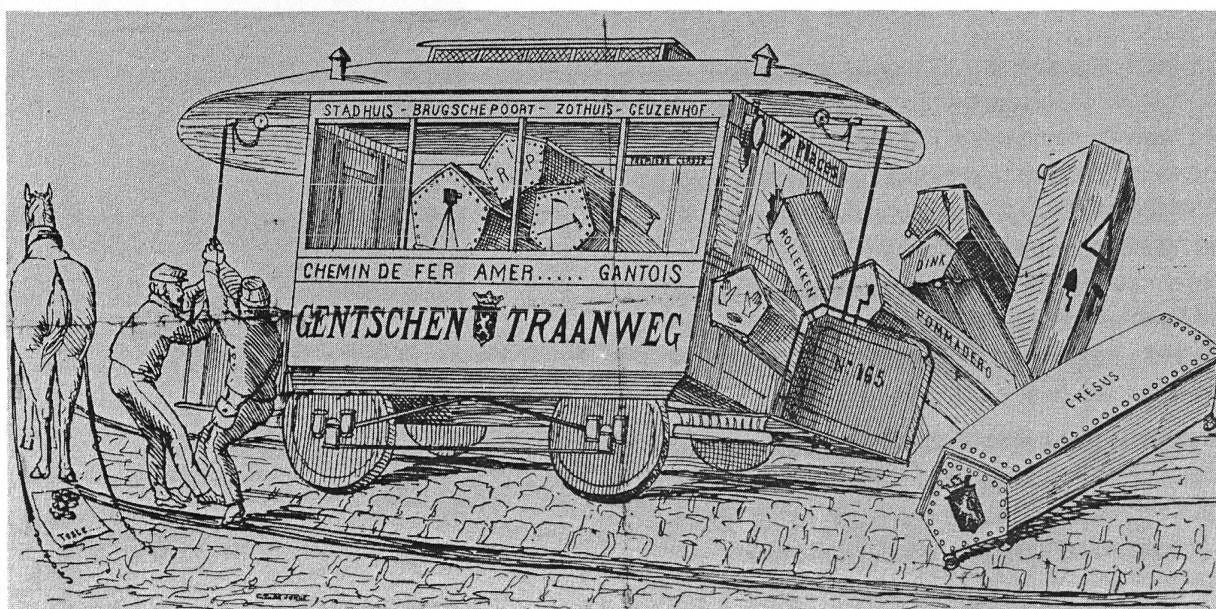
²⁶⁹Bij 201 vondelingen (op 323) had men een briefje meegegeven.

²⁷⁰In 90,5 % van de gevallen (182/201) waarbij de vondeling vergezeld werd door een brief, werd de (voor)naam van het kind vermeld. Wanneer de naam van de vondeling bekend was, werd deze in 99 % van de gevallen overgenomen door de bediende die het dossier van het kind opmaakte.

²⁷¹Op bijna drie kwart van de briefjes stond informatie in verband met het doopsel van de vondeling. Op 50 % van alle briefjes werd vermeld dat het kind reeds gedoopt was. In bijna een op vier briefjes vroeg men de *heeren* van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen om het kind te dopen. Uit deze cijfers kan men afleiden dat het doopsel een belangrijk sacrament bleef in de 19de eeuw. Het was namelijk algemeen gekend dat als vondeling in de schuif terecht komen, bijna gelijk stond aan het zieltje leggen, vanwege de hoge mortaliteit onder de kinderen (cfr. infra). Op onderstaande spotprent te vinden waarop duidelijk gemaakt wordt dat wie in het *rolleke* terecht komt, voor zijn leven mag vrezen. Wie ongedoopt overlijdt, komt volgens het katholieke geloof in het voorgeborchte terecht en niet in de hemel. Dit is een van de mogelijke verklaringen waarom een op zes moeders en/of vaders de vraag om in het doopsel te voorzien met hun kind meegaven. Ook in de toekomst hadden de kinderen er baat bij. Om te kunnen huwen (voor de Kerk) moest men namelijk gedoopt zijn. Het huwelijk diende als een poort tot sociale integratie. Mogelijk hadden de ouders van de vondelingen deze redenering voor ogen bij de vraag om het kind te dopen. Zie ook KERTZER (D), *Op. Cit.*, pg. 201-220.

²⁷²Dit is het geval voor vondeling 2833. Voorbeelden van deze briefjes zijn te vinden in Bijlage 5.

aangetroffen.²⁷³ Een kleine 15 % was tussen 1 en 12 maanden oud. Amper 4,6 % was reeds ouder dan 1 jaar. De erg jonge leeftijd van de vondelingen maakte hen afhankelijk van borstvoeding. De kinderen werden, tot een pleeggezin (met zogende vrouw) gevonden werd, per drie door een min gevoed. Het volume moedermelk per vondeling, was bijgevolg bijzonder schaars. Deze methode stimuleerde eveneens de verspreiding van talrijke ziektekiemen.²⁷⁴ Deze factoren werkten uiteraard de hoge zuigelingsterfte in de hand. Zoals eerder vermeld lag de zuigelingsterfte in de stad Gent steeds veel hoger dan het nationale gemiddelde (160-180 ‰).

Figuur 10: De “Gentschen Traanweg”, 1874. Spotprent op het gemeentekerkhof buiten de Brugse Poort. Bron: CAPITEYN (A.), DECAVELE (J.) (e.a.), “*Gentse torens achter de rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895.*”, Gent, Dienst voor Culturele Zaken, 1983, pg. 126.

De zuigelingsterfte onder de vondelingen van 1830-1831 was nog hoger dan het Gentse maximum (312 ‰ in 1880), namelijk 349 ‰. Dit betekent dat meer dan 1 op 3 vondelingen binnen hun eerste levensjaar overleden. Het vondelingenregister geeft slechts tot de 12de verjaardag van de vondeling informatie over het kind in kwestie. Dit betekent dat ik niet geïnformeerd ben over de eventuele sterfte na deze leeftijd. De kindersterfte behandelt normaal alle overlijdens tussen 1 en 15 jaar. Daar het onmogelijk is de overlijdensdatum van alle vondelingen, ouder dan 12, op te sporen, ben ik genoodzaakt de kindersterfte tot

²⁷³ BARDET (J-P.), *Op. Cit.*, pg. 136-137.

²⁷⁴ BARDET (J-P.), *Op. Cit.*, pg. 138-139.

12 jaar te beperken. Deze bedraagt voor de onderzoekspopualtie 216 ‰. In totaal haalden meer dan de helft van de ingekomen kinderen zijn of haar 12de verjaardag niet. Dit zijn zeer harde cijfers. De bovenstaande spotprent illustreert dat men toen de gevolgen van een kind in de *rolle* leggen, kende. Een aantal moeders kwamen dan ook terug op hun beslissing. Meer dan 11 ‰ van alle vondelingen uit 1830 en 1831 werden door een of beide ouders na een zekere tijd teruggehaald. Een interessant gegeven om hierbij te onderzoeken, is de verhouding tussen de leeftijd van het kind bij opname en de tijd die verstrijkt tussen de opname en de terugname door de ouders.²⁷⁵

Leeftijd bij opname	Minder dan 365 dagen	Meer/gelijk dan 365 dagen
Totaal dagen	25644	3585
Aantal vondelingen	29	8
Gemiddeld aantal dagen	915,85	448,125
	Minder dan 180 dagen	Meer/gelijk dan 180 dagen
Totaal dagen	24390	4839
Aantal vondelingen	27	10
Gemiddeld aantal dagen	903	483,9
	Minder dan 121 dagen	Meer/gelijk dan 121 dagen
Totaal dagen	24317	4912
Aantal vondelingen	24	13
Gemiddeld aantal dagen	1013	377,85
	Minder dan 30 dagen	Meer/gelijk dan 30 dagen
Totaal dagen	24023	5206
Aantal vondelingen	21	16
Gemiddeld aantal dagen	1143,95	325,375

Tabel 4: De duur van de opname in verhouding tot de leeftijd bij binnenkomst. Bron: Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters 1830-1831.

Hoe jonger een kind was wanneer het in de schuif werd gelegd, hoe langer het duurde vooraleer het door de ouders werd teruggehaald. In de bovenstaande tabel komt deze stelling duidelijk naar voren. Een kind dat jonger was dan een maand bij opname moest gemiddeld 3,5 maal langer wachten (38 maanden) op zijn of haar terugname door de ouders dan een kind dat ouder was dan een maand (10 maanden). Een voor de hand liggende verklaring voor dit fenomeen is de reeds gegroeide emotionele band tussen de moeder en haar kind. Een kind in de schuif leggen was dus geen louter rationele keuze op basis van een

²⁷⁵Zie Bijlage 6.

kosten-baten afweging. Hoe ouder een kind was, hoe moeilijker het voor de moeder (en/of vader) bleek dit gezinslid te missen. Het was de ambitie van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen om zo spoedig mogelijk een pleeggezin voor de vondeling te vinden. In deze opvang voorzien was geen gemakkelijke opdracht, daar de meeste kinderen nog afhankelijk waren van borstvoeding bij opname. Een interessant gegeven om te onderzoeken is de *plaatsingsgeschiedenis* van de kinderen.

Aantal plaatsingen	Aantal vondelingen	Plaatsing x Vondeling
0	25	0
1	205	205
2	54	108
3	12	36
4	8	32
5	6	30
6	1	6
7	0	0
8	1	8

Tabel 5: Aantal plaatsingen voor alle vondelingen 1830-1831. Bron: Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters 1830-1831.

Aantal plaatsingen	Aantal vondelingen	Plaatsing x Vondeling
0	6	0
1	67	67
2	34	68
3	8	24
4	5	20
5	1	5
6	1	6

Tabel 6: Aantal plaatsingen voor de vondelingen die 12 werden of voor hun 12de verjaardag werden teruggehaald. Bron: Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters 1830-1831.

De gegevens uit de bovenstaande tabellen geven aan dat bijna twee derde van alle vondelingen uit 1830 en 1831 slechts bij één pleeggezin geplaatst werden. Dit percentage ligt veel lager (54 %) bij de vondelingen die 12 jaar werden of voor hun 12de verjaardag door hun ouders werden teruggehaald. De hoge zuigelingsterfte onder de vondelingen is een mogelijke verklaring voor dit fenomeen. Een aantal kinderen werd zelfs nooit geplaatst. Het

vroegtijdig overlijden van de vondeling of het terughalen van het kind door een of beide ouder(s), zorgde ervoor dat een plaatsing niet nodig was. Een vierde van alle vondelingen uit 1830-1831, werd twee - of meermaal geplaatst. Bij de vondelingen die 12 jaar werden of voor hun 12de werden teruggehaald, was dat 39 %. Een vondeling werd tot acht maal toe bij een ander pleeggezin ondergebracht. Verklaringen kunnen zijn het moeilijke karakter van het kind, een slechte behandeling door het pleeggezin of de wens van de pleeg-ouders om niet langer meer voor het kind te zorgen.²⁷⁶ Een wederkerend patroon was dat kinderen die vele malen werden geplaatst, het meest kans hadden om administratief te verdwijnen uit het beeld van de onderzoeker. Het gemiddeld aantal plaatsingen voor de volledige vondelingenpopulatie bedraagt 1,3. Dit cijfer is lager dan het gemiddeld aantal plaatsingen tussen 1830 en 1839.²⁷⁷ Het aantal plaatsingen van de kinderen die 12 jaar werden, of voor die leeftijd werden teruggehaald, komt ongeveer overeen met het cijfer dat MAES berekende.

Elk gezin dat niet afhankelijk was van de openbare onderstand en een bewijs van goed gedrag en zeden kon voorleggen, kwam in aanmerking om een vondeling op te nemen.²⁷⁸ De ideale pleegouders leefden als goede christenen en hadden goede zeden. De pleegmoeder moest daarenboven in staat zijn om een kind te zogen, haar melk moest ten minste 10 maanden oud zijn en men mocht geen andere zuigelingen in het gezin verzorgen, tenzij deze ouder dan 10 maanden waren.²⁷⁹ Zulke gezinnen en vrouwen waren dunbezaaid en werkten meestal voor particulieren. Het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen moest het doen met de beschikbare zogende vrouwen. Meestal ging het om vrouwen die net bevallen waren en hun melk deelden tussen hun eigen kind en de vondeling. *“De formulieren geven aan dat de voedster in staat was borstvoeding te geven, maar in hoeverre dit ook werkelijk*

²⁷⁶Het moeilijke karakter en slecht gedrag van sommige kinderen is mogelijk te wijten aan de labiele jeugd van de kinderen. Een kind dat meermaals van pleeggezin veranderde, kreeg telkens nieuwe regels en waarden mee. Ook het behandelen van de vondeling als goedkope werkracht eerder dan als (volwaardig) lid van het gezin is er mogelijk de oorzaak van dat sommige kinderen wegliepen of onhandelbaar werden. *“financieel belang zette hen ertoe aan een kind op te nemen [...] deze materialistische motivatie had zware repercussies op de opvoeding die het kind er over het algemeen genoot: het werd niet beschouwd als lid van het gezin, maar eerder als meidje of knechtje voor alle werk”*, aldus Greta Verbeurgt (VERBEURGT (G.), *Op. Cit.*, pg. 134.). Deze visie schept een wel erg negatief beeld over de opvang van vondelingen. Zo bevindt er zich in de cohorte een vondeling (2970) die na zijn vertrek uit het pleegouderlijk huis, nog een tijd samenwoonde met zijn pleegzussen. Een goede band tussen de vondeling en zijn pleegzussen moet aan de basis gelegen hebben van deze beslissing.

²⁷⁷Stijn Maes onderzocht in zijn scriptie “Het leven van een vondeling” het aantal plaatsingen binnen tienjaarlijkse perioden. In de periode 1830-1839 werden 812 vondelingen achtergelaten en tot 1098 maal geplaatst. Dit geeft een gemiddelde van 1,57 plaatsingen per kind. MAES (S.), *Op. Cit.*, pg. 217.

²⁷⁸MAES (S.), *Op. Cit.*, pg. 56

²⁷⁹MAES (S.), *Op. Cit.*, 56-57.

gebeurde, is niet te achterhalen.”²⁸⁰ In een aantal gevallen boden zich ook vrouwen aan die net hun (vaak pasgeboren) kind verloren hadden. Het opnemen van de vondeling diende in dat geval “pour faire partir le lait”²⁸¹

MAES berekende de overlevingskansen in functie van het type pleegmoeder.²⁸² Wanneer een vrouw een vondeling opnam binnen de eerste twee maanden na haar bevalling, was dat goed nieuws voor de overlevingskansen van de vondeling. MAES neemt aan dat haar eigen kind bij de opname van de vondeling reeds overleden moet geweest zijn. Wanneer een vondeling tussen de drie en de tien maanden na de bevalling van de pleegmoeder bij deze vrouw werd geplaatst, zien we zijn of haar overlevingskansen dalen. De moedermelk moest in dit geval hoogstwaarschijnlijk verdeeld worden tussen haar eigen kind en de vondeling. Wanneer de opname gebeurde tot tien maanden na de bevalling van de pleegmoeder, stijgen opnieuw de overlevingskansen van de vondeling. Een mogelijke verklaring hierbij is dat het kind van de pleegmoeder reeds gespeend was bij de opname van de vondeling.²⁸³

De meeste vondelingen kwamen op het platteland terecht en dan vooral in de armere streken.²⁸⁴ MAES vergeleek de geografische spreiding van de vondelingen met de bezitsstructuur van de gebieden waar de kinderen terecht kwamen. De vondelingen werden vooral geplaatst in gebieden met vrij weinig eigenaars. “Over het algemeen waren het dus meer armere gezinnen die vondelingen opnamen. De vergoedingen en de extra werkkraft waren van groot belang voor deze families.”²⁸⁵ De meerderheid van de pleegouders waren werkzaam in de landbouw.²⁸⁶ Stijn Maes achterhaalde de beroepen van de pleegouders ook voor de periode 1830-1839. Hieruit blijkt dat de meesten tewerkgesteld waren als arbeid(st)er en in de industrie. Op de tweede plaats komt de landbouw.

9.2.2 De onderzoekspopulatie

Van de 323 vondelingen uit 1830 en 1831, volgde ik er 39. Deze vondelingen werden op dezelfde uren als de volledige vondelingenpopulatie in de schuif gelegd. De populairste uren lagen tussen 18u en 22u. De maanden waarin de vondelingen werden verlaten zijn zeer

²⁸⁰MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 58

²⁸¹*Ibidem.*

²⁸²MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 59-60.

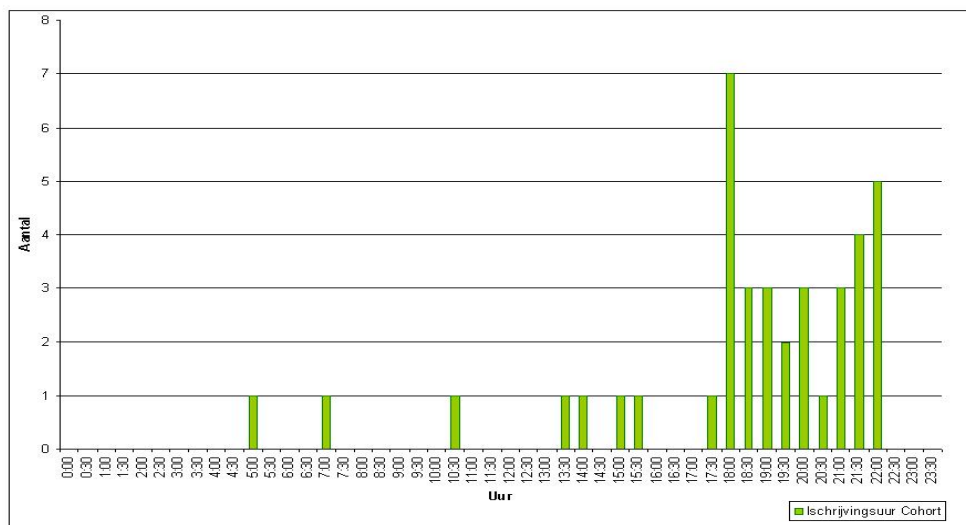
²⁸³*Ibidem.*

²⁸⁴MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 65.

²⁸⁵MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 65-66.

²⁸⁶Tot deze bevinding komt ook LALLEMAND (L.), *Histoire des enfants abandonnés et délaissés. Etudes sur la protection de l'enfance aux époques de la civilisation.*, Paris, Guillaumin et Cie, 1885, pg. 302. Geciteerd in MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 130.

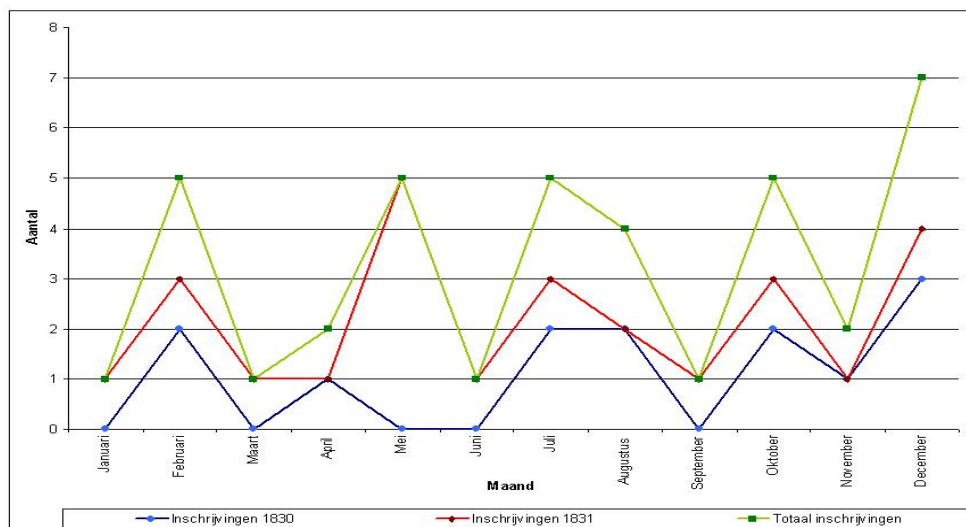
divers. Een piekperiode blijft de zomer, met een dieptepunt in september. Bij de cohorte gaat het dan in stijgende lijn, met een hoogtepunt in december, waar bij de volledige vondelingenpopulatie de wintermaanden een dal vormden. Meer dan drie kwart van alle cohorteleden, werden in de schuif gelegd met een briefje. Bijna 80 % van de cohorteleden die door hun ouders werden teruggehaald, hadden een briefje bij zich bij de opname.

Figuur 11: Aantal ingekomen cohorteleden per uur. Bron: Archief OCMW Gent, vondelingenregisters 1830-1831.

Ouders die hun kind een brief met informatie meegaven waren mogelijk al van plan op het moment dat ze hun kind afstonden, om het na enige tijd weer terug te halen. Een brief met herkenningstekens zoals een naam of een geboortedatum, zouden het gemakkelijker maken hun kind terug te krijgen.

Op twee derde van alle briefjes, stond informatie over het doopsel van het kind. Bij de volledige vondelingenpopulatie was dit 75 %. De naambekendheid van de cohorteleden was groter dan bij alle vondelingen uit 1830 en 1831. Bij ruim 96 % van de cohorteleden werd hun naam op het briefje vermeld. Dit was bij alle vondelingen in 90 % het geval.

Figuur 12: Aantal ingekomen cohorteleden per maand. Bron: Archief OCMW Gent, vondelingenregisters 1830-1831.

De opgegeven naam werd in alle gevallen gevolgd door de beampte van het vondelingenhuis. Een opmerkelijk gegeven is de naambekendheid van de moeder. Bij meer dan 40 % van de cohorteleden, was de naam van hun moeder bekend voor het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen. Terwijl dit voor de volledige vondelingenpopulatie slechts 11 % was. De namen van de vondelingen en hun moeders, waren van cruciaal belang voor het verder opsporen van de vondelingen en hun families. De leeftijd van de cohorteleden bij opname verschilt met deze van de volledige vondelingenpopulatie. Waar bij deze laatste tot 80 % tussen zijn geboorte en een maand in de schuif werd gelegd, is dit (slechts) 61,5 % bij de cohorteleden. De leeftijdsklasse tussen een maand en een jaar, komt min of meer overeen; 20 % voor de cohorte, 15 % voor alle vondelingen. De kinderen, ouder dan een jaar bij opname, zijn bij de cohorte (17 %) talrijker aanwezig dan bij de volledige populatie (4,6 %) uit 1830-1831. Hierbij moet wel opgemerkt dat de aantallen in verband met de cohorte zeer gering zijn, waardoor conclusies gevaarlijk terrein vormen. De cohorteleden werden gemiddeld 1,3 maal geplaatst. Dit komt overeen met het gemiddeld aantal plaatsingen binnen de volledige vondelingenpopulatie maar is eveneens als deze laatste kleiner dan het cijfer voor de periode 1830-1839.

9.3 Het ouderlijk gezin

Bijna 75 % van de cohorteleden werd door een of beide ouders teruggehaald. Via de informatie die het vondelingenregister bood, zoals de naam van een van de ouders of eventueel een adres, kon ik in vele gevallen de ouders terugvinden in het bevolkingsregister. Vooral een plaatsbeschrijving hielp het onderzoek vooruit, daar de bevolkingsregisters van de stad Gent op plaatsnaam zijn geïnventariseerd. Wanneer een naam en geen adres gegeven werd, was een omweg langs de akten van burgerlijke stand nodig.²⁸⁷ Het *ouderlijk gezin* kent (voor dit onderzoek) zijn ontstaan bij een huwelijk of de geboorte van een eerste kind. Een ongehuwde moeder die haar kind in de schuif gelegd heeft, maar het later weer ophaalde, wordt door mij ook als een gezin beschouwd.²⁸⁸ Informatie over het ouderlijk gezin, begint dus pas te lopen vanaf het huwelijk of de geboorte van het eerste kind. Het samenwonen van twee mensen die later al dan niet zouden huwen is een te vaag gegeven om als gezin te beschouwen. Het moment waarop twee personen een koppel vormden is namelijk niet meer te achterhalen en wordt bijgevolg verschoven tot het (administratief) beter achterhaalbaar moment van het huwelijk of de eerste geboorte.

Een gezin is een tijdelijk affectief als economisch verbond.²⁸⁹ Het geheel van menselijke relaties staat nooit stil en is niet vast te definiëren. Het is namelijk *niet duidelijk wie als 'gezinslid' beschouwd kan worden*.²⁹⁰ Kinderen worden geboren en andere verlaten het gezin door overlijden of migratie. Leerjongens en dienstmeiden wonen in, maar ook andere familieleden komen zich (tijdelijk) bij het *gezin* voegen. Uit deze situatieschets wordt duidelijk dat een gezin zowel bestaat uit verwantschapsbanden als uit onder een dak wonende personen.²⁹¹ Het samenwonen van een aantal personen is het makkelijkst te achterhalen. Een van de belangrijkste bronnen voor dit onderzoek, de bevolkingsregisters, zijn namelijk per huisnummer opgesteld. Elke folio geeft het huishouden of de personen weer die in een huis verbleven. Verwantschapsbanden of familienetwerken zijn dan weer moeilijker te detecteren.²⁹² Een mooi voorbeeld is dat van vondelingen die opgroeiden bij een pleeggezin. Alphonsius Augustus Vermogen, vondeling 2970, groeide op te Gent bij de familie Humblé. Op zijn 21ste verlaat hij het (pleeg)ouderlijk huis, om samen met pleegzussen Maria en Sophia in Meulestede te gaan wonen. Ze blijven er wonen tot in

²⁸⁷De geboorteakte van de vondeling moest dan opgespoord worden, waarin ook het adres van de moeder te vinden is. Ook de huwelijksakte van de ouders vermeldt het adres van beide.

²⁸⁸Indien ze haar kind nooit meer terughaalde, komt de klemtoon te liggen op het gezin (of de gezinnen) waarin de vondeling opgroeide. De pleeggezinnen worden in een apart deel besproken.

²⁸⁹MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2. Gezin, huwelijk en migratie.

²⁹⁰*Ibidem*.

²⁹¹*Ibidem*.

²⁹²*Ibidem*.

1855, wanneer Alphonsius samen met Maria en haar echtgenoot naar nr. 13 verhuizen. De samenwoning van een vondeling en leden van het pleeggezin dat hem opving, toont aan dat hij als een volwaardig lid van dat gezin werd beschouwd. Hij maakte deel uit van het gezin, maar was niet met hen verbonden zoals een familieband dat doet. Hier vormt de co-residentie van een aantal niet-verwante personen toch een gezin. Anderzijds staat een achternaam delen niet steeds gelijk aan een gezin. Via de levensloopenanalyse, tracht ik deze hindernissen te overwinnen, maar het zijn nog steeds de bronnen die in deze als *bottleneck* dienstdoen.²⁹³

9.3.1 Huwelijk

De eerste huwelijksleeftijd Bij 13 vondelingen of meer dan 34 % van de onderzoekspopulatie, werd de huwelijksakte van de ouders teruggevonden. De gemiddelde leeftijd waarop men huwde, was voor de mannen 29,14 jaar en voor vrouwen 29 jaar. Normaal is de leeftijd waarop mannen huwen gevoelig hoger dan de huwelijksleeftijd van vrouwen.

Folio	Leeftijd man	Leeftijd vrouw
2667	28	25
2696	31	25
2769	24	29
2793	27	33
2800	30	34
2819	50	34
2828	23	27
2834	27	34
2864/5	22	22
2874	31	35
2894	23	36
2912	21	22
2957	44	30

Tabel 7: De eerste huwelijksleeftijd van de ouders van de cohorteleden. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, Huwelijksakten 1820-1840.

De leeftijd waarop men huwde, werd beïnvloed door de grotere maatschappelijk processen. De economische conjunctuur bepaalde namelijk de economische slagkracht van individuen. Wanneer het slecht ging, was het niet gunstig om het ouderlijk gezin te verlaten en een nieuw te stichten. Het huwelijk wordt traditioneel gezien als een intuït dat

²⁹³De bronnen dicteren de aanpak. *Ibidem*.

het kinderaantal kon beperken door huwelijksuitstel.²⁹⁴ Dat dit mechanisme niet steeds sluitend was, is te merken aan het grote aantal voorhuwelijkse en onwettige kinderen die in de 19de eeuw werden geboren.²⁹⁵ In de stad moest men eveneens niet wachten tot het lapje grond van de huisvader vrij kwam door zijn overlijden, om een eigen gezin te stichten. De stedelijke huwelijksleeftijd is op die manier nog meer onderhevig aan de economische evolutie. De cijfers voor de mannen komen ongeveer overeen met het Gentse 19de -eeuwse gemiddelde; namelijk 30 jaar. De huwelijksleeftijd van de moeders van de vondelingen ligt dan weer hoger dan dit Gentse gemiddelde, dat 28 jaar voor vrouwen aangeeft.²⁹⁶ In de meerderheid van de gevallen, gaat het om oudere vrouwen die met een (soms veel) jongere man huwden. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen een oudere vrouw en haar jongere echtgenoot was 5,5 jaar. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen de gehuwde ouders van de cohorteleden was 5,3 jaar. Opmerkelijk is het gemiddelde leeftijdsverschil wanneer de man ouder was bij het huwelijk met zijn echtgenote: 9,75 jaar. In een geval ging het om een 50-jarige weduwnaar die met de 34-jarige moeder van een vondeling huwde. Het kind verbleef toen nog steeds bij het pleeggezin dat hem opving te Meulestede en zou nooit meer door zijn moeder worden teruggehaald.

Prenuptialen en onwettigen Via het bevolkingsregister, kon ik alle kinderen per koppel terugvinden en opnemen in de databank. De tabellen in Bijlage 7 geven een overzicht van het aantal kinderen, de intervallen tussen de kinderen, de wettelijke status en geslacht per kind. Meer dan 85 % van de huwelijken, werden voltrokken na de geboorte van het eerste kind.²⁹⁷ De wetgever maakte een onderscheid tussen natuurlijke en wettige kinderen. Een natuurlijk of onwettig kind werd geboren uit een ongehuwde moeder. Wettige kinderen werden dan weer geboren uit een gehuwde moeder. Het was met andere woorden de burgerlijke staat van de moeder die de status van haar kinderen bepaalde. Onwettige kinderen krijgen bij de geboorte steeds de naam van hun moeder. Zij konden door een of beide ouders erkend of gewettigd worden. Een erkenning van een kind hield enkel in dat men het kind als het zijn of hare erkende. Een wettiging ging veel verder en kon enkel door een (laattijdig) huwelijk gebeuren. Bij een wettiging kreeg het kind postuum het statuut van een kind dat binnen een huwelijk werd geboren en kon bijgevolg aanspraak maken op alle rechten die wettige kinderen genoten. Een derde categorie van kinderen, zijn deze die binnen de acht maanden na het huwelijk werden geboren. Zij werden prenuptiaal verwekt.²⁹⁸

²⁹⁴MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a, Leeftijd bij eerste huwelijk.

²⁹⁵Zie de volgende paragraaf.

²⁹⁶VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 256-157.

²⁹⁷De mogelijkheid bestaat dat het kind dat als eerste kind wordt beschouwd, niet het eerste was, aangezien het overlijden van zuigelingen bijna niet geregistreerd werd. De overige 2 huwelijken die wel aan de geboorte voorafgaan, is eigenlijk 1 huwelijk, daar vondelingen 2864 en 2865 broer en zus zijn.

²⁹⁸MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.b, Burgerlijke staat en het krijgen van kinderen.

Zoals reeds eerder vermeld, vond ik 25 geboorteaktes van cohorteleden terug. In 88 % van deze geboortes ging het om een onwettig kind. In de onderstaande tabel zijn de vondelingen te vinden die erkend of gewettigd werden.²⁹⁹

Folio	Huwelijk	Erkend op	Door	Gewet. op	Door	Naam	B.Staat
2667	8/02/1832	20/01/1832	M	8/02/1832	B O	V	W
2737	-	12/04/1824	M	-	-	M	O
2738	-	-	-	-	-	M	O
2753	gehuwd	-	-	-	-	M	O
2769	3/12/1834	15/07/1843	B O	-	-	V	E
2793	18/12/1833	6/08/1840	B O	-	-	V	E
2796	-	-	-	-	-	M	O
2800	20/10/1838	-	-	24/10/1838	B O	V	W
2827	-	-	-	-	-	M	O
2828	3/08/1836	-	-	3/08/1836	B O	V	W
2856	-	30/04/1836	M	-	-	M	O
2874	20/09/1837	-	-	20/09/1836	B O	V	W
2892	-	2/02/1830	V	-	-	V	E
2894	8/01/1834	-	-	-	-	M	O
2898	-	-	-	-	-	M	O
2929	-	17/06/1836	M	-	-	M	O
2945	-	-	-	-	-	M	O
2947	-	-	-	-	-	M	O
2957	20/06/1832	-	-	-	-	-	O

Tabel 8: De gewettigde en erkende cohorteleden. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, geboorte - en huwelijksakten.

Zeven vondelingen werden gemiddeld 5 jaar na hun geboorte door hun moeder of beider ouders erkend. Slechts vier cohorteleden werden, eveneens na gemiddeld 5 jaar, gewettigd. In zes gevallen is de vondeling het enige onwettige kind dat voor het huwelijk werd geboren. In vier gevallen was er reeds minstens een onwettig kind, voor de geboorte van de onwettige vondeling. Een koppel (de ouders van vondeling 2800, Clemence Hulstaert), wettigde bij hun huwelijk tot zes kinderen. Het uitstellen van het huwelijk strookte niet steeds met de “nood aan bevrediging van de seksuele behoeften”³⁰⁰ Een vondeling, Petrus Heygen, werd

²⁹⁹M= moeder; V= vader; B O= Beide ouders; W= wettig; O= onwettig; E= erkend

³⁰⁰*Ibidem.*

door zijn moeder teruggehaald, maar werd noch door haar, noch door haar echtgenoot erkend. Het kind behield de naam die het van de vondelingenbeambte gekregen had. Bij twee derden van de laattijdige huwelijken, was het eerste kind een cohortelid. Dit doet vermoeden dat indien de ouders niet samenwoonden, de ongehuwde moeder alleen voor het kind moest zorgen. Het kind vormde op die manier een grote (financiële) last. Een nipte meerderheid van de vondelingen werd echter nog voor het huwelijk teruggehaald, wat de voorgaande stelling afzwakt.³⁰¹ Slechts bij drie van de 12 huwelijken waarbij het gezin gevolgd kon worden in de bevolkingsregisters, is er sprake van een prenuptiale conceptie.³⁰² Bij deze prenuptiale concepties, maakt men een onderscheid naar de tijd tussen het huwelijk en de geboorte van het kind. Wanneer binnen de eerste drie maanden van het huwelijk een kind geboren wordt, gebruikt men de term *geprovoceerd*. Tussen de vier en de vijf maanden wordt dat *geavanceerd* en tussen de zes en de acht maanden spreekt men van *gepland*.³⁰³ Twee van de drie prenuptiaal verwekte kinderen, behoren tot de categorie *geprovoceerd*. De andere is dan weer *geavanceerd*.³⁰⁴

Definitief celibaat Ruim een op vijf moeders van cohorteleden bleef ongehuwd tot haar overlijden, het overlijden van de vondeling of tot het moment waarop men uit beeld verdween.³⁰⁵ Dit aantal is hoger dan het percentage voor Vlaanderen (14,5 % voor vrouwen) maar blijft wel onder het niveau van het midden van de 19de eeuw, wanneer door de crisisjaren tot 25 % van de bevolking definitief ongehuwd bleef.³⁰⁶ Dat het percentage voor de moeders van de cohorteleden hoger is dan het algemene cijfer, is mogelijk te wijten aan het vrouwelijke overwicht in de steden. Vooral Gent bleek een *vrouwelijke* stad te zijn.³⁰⁷ Het was voornamelijk de overheersing van de textielverwerkende bedrijvigheid dat vrouwen uit de omliggende streken aantrok. Ook in de textielindustrie werkten een groot aantal vrouwen, maar het waren vooral de kledingambachten, die vrouwen uit de voormalige proto-industriële gebieden tewerkstelde. “een aantal beroepen zoals naaisters, breisters en strijksters die bijna uitsluitend door vrouwen werden uitgeoefend”, behoorden tot de relatief lichte maar zeer weinig verlonende arbeid.³⁰⁸ Interessant hierbij is het beroep van de moeders nagaan bij de geboorte van de cohorteleden. Ruim 20 % van de moeders oefende op het moment van de geboorte een beroep uit in de hier boven beschreven textielam-

³⁰¹Zie Bijlage 8

³⁰²Het gaat telkens om een broer of zus van een vondeling.

³⁰³*Ibidem*.

³⁰⁴Zie Bijlage 7. De betreffende geboortes zijn aangeduid.

³⁰⁵Ruim 23 % was ongehuwd. De vondelingen werden gevolgd tot ze uit beeld verdwenen of overleden. Hun verwanten werden slechts gevolgd vanaf een huwelijk of de geboorte van een kind (de gezinsvorming) tot zover de vondeling bij hen woonde.

³⁰⁶MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a., definitief celibaat.

³⁰⁷BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 49-52.

³⁰⁸BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 51.

bacht.³⁰⁹ Daarenboven waren vijf moeders actief als dienstmeid. Ook de dienstensector was werkzaam als pullfactor, daar het vrouwelijk overschot van het platteland veelal naar de stad trok, om er als dienstpersoneel aan de slag te gaan.³¹⁰ De zeven dagloonsters zijn niet eenduidig bij deze kledingambachten in te delen. Mogelijk was een aantal van hen erin werkzaam. Vijf van de negen ongehuwde moeders, oefende een beroep uit in de kledingambachten - of de dienstensector.

Fertiliteit De geboorte-intervallen geven ons een indicatie of men al dan niet aan geboortebeperking deed. Het huwelijk zelf werd blijkbaar door de meeste ouders van de cohorteleden niet als geboortebeperkend instituut gebruikt. De huwelijken werden gemiddeld 61 maanden na de geboorte van het eerste kind voltrokken. Dit betekent dat men niet wachtte tot na het huwelijk om een gezin te stichten. De hoge huwelijksleeftijd was geen garantie om het aantal geboortes te beperken. Het moment waarop men *startte*, valt hier voor het huwelijk, waardoor dit sociale instituut hier geen dienst deed als geboortebeperkend medium.

Het berekenen van de intervallen tussen elke geboorte en van geboortebeperkend gedrag onder de vorm van *stopping*, is pas mogelijk wanneer ook de overlijdensdatum van de moeder gekend is. Wanneer de moeder voor het einde van haar vruchtbare jaren overlijdt, kan er geen sprake zijn van *stopping*.³¹¹ In 15 gevallen kennen we de leeftijd bij overlijden van de moeder.³¹²

Folio	Geb.jaar moeder	Overlijdensleeftijd	Geboorte laatste kind	Leeftijd stop
2667	1807	87	28/09/1844	37
2753	1795	53	1/01/1839	44
2796	1801	81	24/03/1839	38
2874	1802	61	28/12/1841	39
2929	1805	74	4/12/1838	33

Tabel 9: De leeftijd waarop men het laatste kind kreeg. Bron: Archief Dienst Bevolking, bevolkingsregisters en akten van burgerlijke stand.

Daarvan overlijden acht moeders voor hun 45ste verjaardag. Het berekenen van het laatste en het gemiddelde geboorte interval kan daardoor niet berekend worden. In vijf

³⁰⁹Zo zijn er 5 naaister, 1 kantwerkster, 1 borduurster, 1 mutsenmaakster.

³¹⁰Alhoewel het platteland in deze als pushfactor, meer invloed had dan het pullgehalte van de stedelijke dienstensector. BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 42-43.

³¹¹Over het algemeen wordt aanvaard dat een vrouw tussen 15 en 45 vruchtbaar is.

³¹²Zie Bijlage 9.

gevallen zijn de geboortedata van alle (geregistreerde) kinderen bekend en stierf de moeder na het einde van haar vruchtbare periode. Vier vrouwen, waarbij de leeftijd bij overlijden gekend is, verdwenen uit beeld, hadden minder dan 2 kinderen en/of waren ongehuwd. Theoretisch, pasten alle vrouwen uit de bovenstaande tabel *stopping* toe, aangezien ze allen voor hun 45ste hun laatste kind kregen. Enkel bij de moeder van vondeling 2929, kunnen we met enige zekerheid vaststellen dat men vroegtijdig stopte met kinderen krijgen. De overige moeders liepen tegen het einde van hun vruchtbare periode aan.

Het gemiddelde geboorte-interval bij alle vrouwen waarvan de overlijdensleeftijd en alle kinderen gekend zijn, is 42 maanden. Dit is niet lang genoeg om van spreiding te spreken. Dit is pas het geval, wanneer het geboortinterval minstens 48 maanden bedraagt. Door deze kleine aantallen, kan uit dit cijfer geen conclusies getrokken worden. Opmerkelijk is dat het gemiddelde geboorte-interval tussen het eerste en het tweede kind, in 46 % van de gevallen waar minstens twee kinderen werden geboren, meer dan 48 maanden blijkt te zijn.

Folio	Burgerlijke Staat	Aantal kinderen
2667	Gehuwd	8
2753	Gehuwd	5
2796	Ongehuwd	5
2874	Gehuwd	4
2929	Ongehuwd	4

Tabel 10: Gezinsgrootte ouderlijk gezin. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters en akten van burgerlijke stand.

De ouderlijke gezinnen telden gemiddeld 5,2 kinderen per gezin. Dit is een groot aantal, dat door de slechte levens - en woonomstandigheden werd verminderd door vele overlijdens. Acht vondelingen maakten gedurende hun verblijf bij het ouderlijk gezin de dood van minstens één gezinslid mee.³¹³ De grootte van het getal is eveneens beïnvloed door het kleine aantal bruikbare gegevens. Vooral de slechte administratie en de hoge verdwijningsfactor van vele gezinnen en personen zijn hier de oorzaak van. Het opdelen van de gegevens in kinderen per vrouw en per huwelijk zou daarom geen relevante resultaten opleveren.

9.3.2 Arbeid

De overgrote meerderheid van de ouders van de vondelingen die ik volgde, maakten deel uit van de grote arbeiderspopulatie die Gent rijk was. De meeste beroepsomschrijvingen die

³¹³Een vondeling (2912, Clementina Maria De Gratie) verloor tussen 1841 en 1851, zes gezinsleden.

ik in de akten of registers vond hadden betrekking op beroepen die men kan indelen in de volksklasse.³¹⁴ Dit gaat van dienstmeid, dagloner, fabriekwerk(st)er tot tal van algemene omschrijvingen als “*werker*” en beroepen in verband met textiel zoals naaister, wever, spinster en een aantal ambachtelijke bezigheden. Een enkele keer kwam ik het beroep van “*fabrieksbestuurder*”³¹⁵ tegen, maar naar de grootte van zijn onderneming blijven we raden. Het kan er evengoed op wijzen dat deze persoon slechts hoofd was van een afdeling of een zeer kleine onderneming. Daar de textielnijverheid de meerderheid van de werkkrachten opslopte, is het relevant het leven van de grootste groep arbeiders in het 19de -eeuwse Gent onder de loep te nemen, naast de algemene sociaal-economische gebeurtenissen van de 19de eeuw.

De arbeidsduur ³¹⁶ Uit het onderzoek dat de Gentse dokters Heyman en Mareska in 1843 voerden,³¹⁷ bleek dat arbeiders in die tijd vele uren per week werkten. Een werkweek telde 6 dagen. De gemiddelde arbeidsduur bleek in die jaren op te lopen tot 13 à 14 uur per dag. Wanneer we dit naar een week omrekenen komen we tot het hallucinante cijfer van zo’n 80 tot 90 uren in de week. Dat is meer dan het dubbele van de huidige arbeidsduur. Een modale werkdag in de zomer begon reeds om 5 uur ’s morgens. In de winter moest men pas beginnen werken bij het aanbreken van de dag. Na drie uur arbeid, had men recht op een kwartier pauze, het moment om nog vlug wat brood met vet te eten, want het middagmaal zou zich pas rond 12 uur aanbieden. Om 13 uur vatte men de arbeid wederom aan, tot 17 uur, wanneer de arbeiders opnieuw een kwartier rust gegund werd. De dag zat er pas echt op, wanneer de kleine wijzer op 8 stond. Overwerk was bovendien meer regel dan uitzondering. De officiële cijfers zullen in realiteit opgelopen hebben tot 15 uur per dag. Naast de lange werkdagen bestond ook de plicht voor de arbeiders om de fabriek en de machines proper te houden en te poetsen. Deze taken gebeurden op zondagvoormiddag en waren onbezoldigd. De werkstaking van 1857 zou mede gevoed zijn door het protest tegen deze verplichting die pas bij wet verboden werd op 13 december 1889. Er kwam niet vlug verbetering in de situatie, daar in 1859 de gemiddelde arbeidsduur per dag nog maar met 1 uur geslonken was. De in 1886 uitgevoerde enquête maakte nog steeds melding van dagen waarop men 12 uur en meer werkte. Het aantal werkuren per dag zou pas gaan dalen tot minder dan 12 uur , op het einde van de 19de eeuw. Zowel vrouwen als mannen werkten aan dit mensonwaardig tarief. Kinderen kwamen er iets beter van af met in de jaren 1860 zo’n

³¹⁴Over de beroepenclassificatie, zie de paragraaf over de werkomstandigheden.

³¹⁵Vondeling 2929 werd fabrieksbestuurder in 1875, na een aantal jaren de beroepen van schrijver en bediende te hebben uitgeoefend.

³¹⁶Alle cijfers zijn afkomstig uit DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 47-52.

³¹⁷HEYMAN (J.) en MARESKA (J.), *Enquête sur le travail et la condition physique et morale des ouvriers employés dans les manufactures de coton, à Gand.*, Gent, Gyselinck F. en E., 1845, 267 pg.

12 uren per dag in de fabriek. Waar er voor de volwassenen pas verbetering in de situatie kwam op het einde van de eeuw, kregen de kinderen reeds in 1886 vermindering van de arbeidsduur.³¹⁸ Het zou nog tot 1892 duren vooraleer men kinderarbeid en de arbeidsduur van kinderen wettelijk regelde. Kinderen die jonger waren dan 13 jaar, mochten van dan af “slechts” 6 uur per dag werken. Een categorie hoger (13-16) kreeg maar een zeer kleine reductie van de arbeidsduur voorgeschoteld: maximum 11,5 uur per dag.

De werkomstandigheden Wanneer men tewerkgesteld was in de katoen - en vlasnijverheden, was men er zelfs slechter aan toe dan de metaalarbeiders en mijnwerkers. Binnen de textielnijverheid bood de vlasindustrie de meest slechte werkomstandigheden aan haar arbeid(st)ers aan. De vlaswieken werden in water gekookt, waardoor er in de werkruimtes zeer hoge temperaturen heersten.³¹⁹ Ook de vele waterdamp veroorzaakte in combinatie met stof en vezels voor zeer ongezonde werkruimtes. Deze factoren zorgden ervoor dat zowel de ademhaling als het zicht van de arbeiders een zeer groot gevaar liepen aangetast te worden. Dat vooral tuberculose onder de textielarbeiders zeer verspreid was³²⁰ valt dan ook niet te verwonderen. De zeer vochtige en stoffige omgeving hielpen de hygiëne op de werkplaats niet vooruit, daar er veel slijk op de grond te vinden was en van op het plafond op de arbeid(st)ers drupte. De slechte werkomstandigheden en de lange dagen hadden negatieve gevolgen voor de gezondheidstoestand van de vlaswerksters. De hoge kindersterfte in het 19de -eeuwse Gent is vermoedelijk deels te wijten aan deze barre levens - en arbeidsomstandigheden. In de periode tussen 1865 en 1881 bedraagt de kindersterfte gemiddeld 45,8% van het totaal aantal overlijdens. Dit is een zeer hoog percentage dat in 20 jaar tijd nauwelijks daalde.

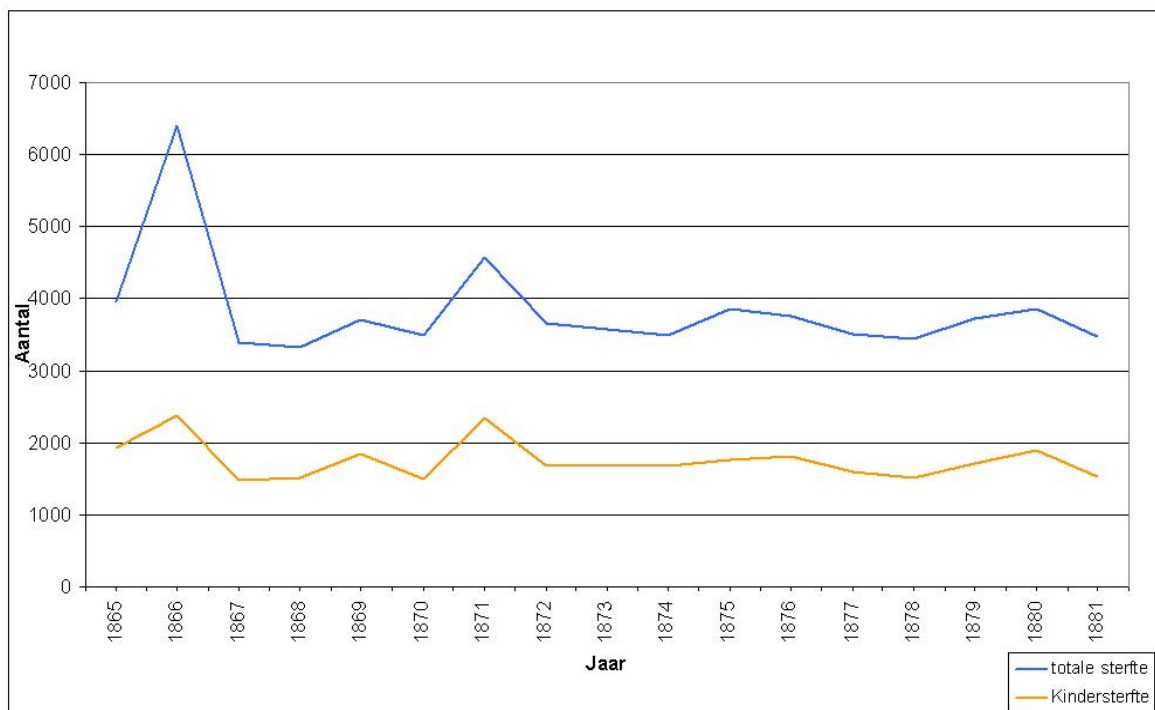
Vrouwen werkten meestal mee met hun echtgenoot en werden door de slechte verloning gedwongen te blijven werken, zelfs wanneer de eerste kinderen zich bij het gezin voegden. Ook dit had een nefast gevolg voor de zuigelingen. De familie bracht in eerste instantie nog soelaas, maar in vele gevallen werden de kinderen uitbesteed. Pol De Witte vertelt over de gang van zaken het volgende: *“Er waren sedert 1850 nog drie jongetjes geboren, die alle drie gestorven waren. ... Toen zei vader Jan dat hij ervoor bedankte om kinderen voor het kerkhof te kweken en dat moeder Nette moest thuisblijven om de kinderen zelf te verzorgen.”*³²¹ Naast fabrieksarbeid, waren er een niet te verwaarlozen aantal huisarbeiders te Gent dagelijks aan het werk. Zij bevonden zich in een nog neteliger situatie dan diegenen die in de fabriek werkten. Huisarbeiders werkten thuis in opdracht voor een patroon en moesten concureren met de gemechaniseerde fabrieksarbeid. Hun werkdagen duurden

³¹⁸Tussen de 10 en de 12 uur per dag.

³¹⁹Temperaturen van 40 graden en meer waren dagelijkse kost.

³²⁰DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 53.

³²¹DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 30.

Figuur 13: Kindersterfte en totale sterfte te Gent 1865-1881. Bron: DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 65.

daardoor vermoedelijk veel langer, dan de het aantal uren dat een arbeider in de fabriek moest doorbrengen. Een van de zaken die het meest in het oog springen was het loon dat men in de thuisarbeid verdiende. DHONT haalt terzake een sprekend voorbeeld aan: “een pettenmaakster die thuis werkte, verdiende 465 frank per jaar, terwijl er voor dezelfde arbeid in de fabriek 641 frank – dit is 37,8 % meer! – werd betaald.”³²² Ook waren deze arbeiders niet bij machte om de krachten te bundelen. Het scala aan beroepen dat in deze “industrie” werd gebezigd was heel divers, maar vooral de vrouwelijke beroepen springen hierbij in het oog. Mutsenmakers, kantwerksters en naaisters vormden de grootste groep binnen de huisarbeid.

Voor de classificatie van de beroepen, baseerde ik me op de indeling die BACKS maakte.³²³ Hij baseerde zich voor het maken van zijn classificatie op zo’n vijftal modellen. Alle beroepen werden in volgende 12 categorieën ingedeeld: landbouw, losse arbeid (dagloners, dienstpersoneel, fabrieksarbeiders), textiel (spinners, wevers, ververs), Hout-bouw-

³²²DHONT (M.), *Op. cit.*, pg. 101.

³²³BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 213-218.

ameublement (metsers, schilders, timmerlui), voeding (bakkers, slaggers), kleding-leder (kleermakers, schoenmakers, naaisters), metaal, andere ambachten (drukkers, letterzetters), handel-transport (handelaars, herbergiers, winkeliers), administratie-overheid (commiezen, bedienden, politieagenten, leger), vrije beroepen (muzikanten, dokters, advocaten) en niet-productieven.³²⁴ De gemiddelde huwelijksleeftijd van de mannen, werkzaam in “Textiel” en “Losse arbeid”, is 30 jaar, terwijl de mannen uit de categorieën “Voeding”, “Andere ambacht” en “Hout-bouw-ameublement” gemiddeld op hun 25,4 jaar huwden. De vrouwen uit de categorie “Losse arbeid”, huwden gemiddeld op hun 31 jaar. Deze uit de groep “Kleding-leder” deden dit gemiddeld 3 jaar eerder, namelijk op hun 28ste. De beroepencategorieën werden door BACKS in 3 sociale klassen ingedeeld.³²⁵

De basis voor deze driedeling was het gemiddeld kadastrale inkomen, de scholingsgraad en het bezit van productiemiddelen. Een nadeel is dat beroepen die niet in een van de beroepencategorieën passen, niet werden betrokken bij het onderzoek. Ook de niet-productieven werden niet bij een van de drie klassen ingedeeld. Het is een heikele onderneming om op basis van beroepen een sociale opdeling te maken. Binnen de verschillende categorieën kan de sociale status van de beroepen zeer verschillen. Over tal van beroepen bestaat daarenboven geen duidelijkheid omtrent de sociale status die de beoefenaar ervan genoot.³²⁶ Een mogelijke verklaring voor het leeftijdsverschil tussen de mannen uit de groep “textiel-Losse arbeid” en de anderen is te zoeken in deze sociale classificatie. De eerste groep behoorde mogelijk tot de volksklasse, terwijl de tweede groep mogelijk tot de top van de volksklasse of tot de middenklasse behoorde. Deze stelling impliceert dat de “hoger geplaatsten” op de sociale ladder, meer middelen hadden en bijgevolg in tijden van economische crisis, vroeger een eigen gezin konden stichten. Door de kleine aantallen en het gebruik van de omstreden methode, om via het beroep de sociale status te meten, is deze verklaring slechts hypothetisch. Zoals steeds is verder en diepgaander onderzoek in deze materie nodig. Bij de vrouwen kan de verklaring voor het mannelijk verschil geen dienst doen, aangezien beide groepen, volgens Backs’ classificatie, tot de volksklasse behoorden. Een boeiend gegeven om bij dit onderzoek te betrekken, is de beroepen die de kinderen binnen het ouderlijk gezin uitoefenden.

³²⁴BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 214-215.

³²⁵De volksklasse (de losse arbeid, textiel, knechten uit ambachtelijke beroepen, kledingambachten voor vrouwen (infra)), de middenstand (ambachten, herbergiers, winkeliers, lagere ambtenarij, kleine zelfstandigen) en de elite (hoger opgeleiden, de meeste vrije beroepen). BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 216-217.

³²⁶*Ibidem*.

Folio	Beroep bruidegom	Leeftijd	Beroep bruid	Leeftijd
2667	Voeding	28	Kleding-leder	25
2696	Voeding	31	Niet-productief	25
2769	Andere ambacht	24	Losse arbeid	29
2793	Losse arbeid	27	Kleding-leder	33
2800	Textiel	30	Losse arbeid	34
2819	Losse arbeid	50	Losse arbeid	34
2828	Hout-bouw-ameublement	23	Kleding-leder	27
2834	Textiel	27	Losse arbeid	34
2864/5	Textiel	22	-	22
2874	Textiel	31	Losse arbeid	35
2894	Textiel	23	Handel-transport	36
2912	Hout-bouw-ameublement	21	Losse arbeid	22
2957	Metaal	44	-	30

Tabel 11: Beroep en leeftijd van de ouders bij hun huwelijk. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1820-1840.

Vrouwen - en kinderarbeid Het effect van de industrialisering op de gezinsbegroting, was niet gering. Waar men voorheen als gezin een productieve eenheid vormde, werd men nu volledig afhankelijk van een loon. Deze overgang duidt men traditioneel aan als deze van de “*family economy*” naar de “*family wage economy*”³²⁷ Het loon van de vader volstond vaak niet om een huishouden mee te beredderen. Alle leden van het gezin werden op die manier gedwongen hun arbeid te verkopen, weliswaar aan verminderd tarief voor zowel vrouwen als kinderen. Het arbeiderskorps bestond voor een vierde uit vrouwen. In de vlasnijverheid werkten zelfs tot 70% vrouwen. De textielnijverheid zou hen vooral aangetrokken hebben, wegens het lichte werk en vanwege de grote vraag naar vrouwelijke arbeiders, omwille van hun lagere verloning. Deze laatste bevinding valt zeer duidelijk af te lezen uit de verschillende enquêtes die gevoerd zijn.³²⁸ Maar dat werken in de textielsector vrouwen aantrok vanwege de relatieve lichtheid van het werk, valt sterk te betwijfelen. Ook BACKS stelt dat “*vrouwen juist de zwaarste en meest ongezonde arbeid moesten verrichten binnen de textielfabriek.*”³²⁹ Het meewerken van de vrouw kadert in een “*armoedecyclus.*”³³⁰ Een nog kinderloos paar, vulde de gezinskas aan met twee verdieners. Op dat moment zien we het gezin in een relatieve “welvarende” periode. Wanneer het eerste kind zich

³²⁷DHONT (M.), *Op. cit.*, pg. 97.

³²⁸Zie de paragraaf over het loon.

³²⁹BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 50.

³³⁰DHONT (M.), *Op. cit.*, pg. 98.

bij het gezin voegt, moet ook een extra mondje worden gevoed, maar in het slechtste geval kon maar één iemand de kost verdienen wanneer de moeder thuisbleef om voor de kroost te zorgen. De periode waarin de kinderen nog niet oud genoeg zijn om een loon te verdienen, betekent voor het gezin een tijd van grote armoede. Er is namelijk maar één verdiener voor zoveel verbruikers. Voorspoed komt eraan wanneer de oudsten het gezinsbudget aandikken met hun bijdrage. Tenslotte zien we een verouderd echtpaar opnieuw in armoede terechtkomen, daar de man andermaal als enige kostwinner voor twee personen moest werken. Deze “*armoedecyclus*” had ook zijn invloed op het verhuisgedrag van de mensen. Veel gezinnen verlieten namelijk hun kleine woonst (lees beluik) zodra het gezinsbudget – door het meewerken van de kinderen – de huur van een grotere woonst aankon. In het verslag van het Beschermingskomitee der Werkmanswoningen uit 1904³³¹ duidt men er de lezer op dat dit verhuisgedrag duidelijk af te lezen is aan het aantal kinderen per leeftijdsklasse dat in de beluiken woonde.³³²

Wijk	tot 12 jaar	12-16 jaar	16-21	ouder dan 21
1	12(v)-9(m)	9(v)-12(m)	4(v)-3(m)	4(v)-2(m)
2	408(v)-363(m)	121(v)-133(m)	85(v)-73(m)	50(v)-93(m)
3	1172(v)-1059(m)	297(v)-266(m)	263(v)-255(m)	227(v)-248(m)
4	328(v)-288(m)	85(v)-72(m)	62(v)-51(m)	62(v)-83(m)
5	575(v)-560(m)	104(v)-75(m)	95(v)-85(m)	79(v)-104(m)
6	795(v)-800(m)	186(v)-162(m)	101(v)-131(m)	115(v)-127(m)
7	549(v)-545(m)	97(v)-98(m)	111(v)-111(m)	76(v)-99(m)
Totaal/geslacht	3839(v)-3624(m)	899(v)-818(m)	721(v)-709(m)	613(v)-756(m)
TOTAAL	7463	1717	1430	1369

Tabel 12: Aantal mensen per leeftijdsklasse, geslacht en wijk in de beluiken. Bron: DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg. 36-65.

De groep kinderen die jonger dan 12 jaar was, was duidelijk in de grote meerderheid aanwezig, terwijl kinderen van 12 tot meer dan 21 in veel mindere mate in een beluik woonden. Als verklaring geeft men “*dat zolang de noodwendigheid zich doet gevoelen, men in het beluik blijft wonen, maar zodra men beter kan, men iets beters zoekt*.”³³³ Deze verklaring lijkt mij te eenduidig. Is het niet mogelijk dat de grote zuigeling - en kindersterfte de daling tussen de -12 en +12-jarigen bewerkstelligde? Naar het einde van de 19de eeuw toe, namelijk vanaf 1870 zien we geleidelijk, een soort van verburgerlijking optreden die

³³¹DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg. 76 en 77.

³³²Een groot aantal vondelingen woonde minstens een maal in een beluik. Hierover meer in punt 9.3.3.

³³³DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg. 112.

zou duren tot na de Tweede Wereldoorlog. De arbeiders, die het steeds beter begonnen krijgen, namen het voorbeeld dat de burgerij gaf, door het te bekomen prestige, langzaam maar zeker over. Het gaf de kostwinner en zijn gezin een zekere status en aanzien wanneer de vrouw des huizes thuis aan de haard kon blijven en niet moest meewerken om rond te komen. De tewerkstelling van vrouwen viel vanaf 1870 terug van 40% op 20% in de eerste helft van de 20ste eeuw.³³⁴

De meerderheid van de 19de -eeuwse kinderen werden vanaf hun 11de à 12de levensjaar tewerkgesteld in de fabriek. De meeste fabrieken aanvaardden zelfs al kinderen van 9 jaar. Een getuigenis over deze schrijnende toestanden vinden we terug in de mémoires van Pol De Witte.³³⁵ *“Ik ben weer mijn kleine monteerder kwijt, ik zal Pol meenemen. Hij is nu genoeg geleerd, en hoe vroeger zij beginnen, hoe gemakkelijker dat het werken erin komt. We zullen er ook nog drie frank per week bij uitsparen.”*³³⁶ Dat kinderen zo vroeg aan het werk gezet werden, lag niet volledig aan de fabriek die ze aanvaardde. In vele gevallen werden de ouders door de radeloosheid die de armoede met zich meebracht, gedwongen te liegen over de ouderdom van hun kroost, teneinde de gezinsbegroting evenwichtiger te maken. In de regel waren kinderen toch iets ouder dan 9 wanneer ze voor het eerste in de fabriek tewerkgesteld werden.³³⁷ Ook Pol kon er na een helse dag nog enkele jaren aan ontsnappen, daar zijn grootmoeder *“Roze vroeg aan haar dochter of ze niet beschaamd was zo een teer kind van negen jaar naar zijn dood te jagen. ... na drie weken legde vader de duim, dat is, hij gaf zijn toestemming [om terug naar school te gaan] maar niet van harte.”*³³⁸

De meeste zussen van vondelingen kregen geen beroep toebedeeld in het bevolkingsregister, maar een belangrijke groep werd tewerkgesteld in de beroepen die men traditioneel bij deze van de volksklasse indeelt, namelijk de “Losse arbeid” (dagloonsters, fabrieksarbeidsters) en de naaister, breisters, strijkster uit de “Kleding-Leder” categorie. Een meisje had als beroepsomschrijving “*prostitutée*” en nog een ander “*herbergierster*”. Deze beroepen horen ook bij deze sociale klasse.

³³⁴VANDENBROEKE (C.), *Economische groei en sociale implicaties. Sociaal-economische begrippen en modellen toegepast op de geschiedenis.*, UGent, Gent (onuitgegeven kandidaatscursus), Vakgroep Nieuwe Tijden, 2003, pg. 139.

³³⁵DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 42-47.

³³⁶DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 45.

³³⁷De leeftijd waarop de helpers van de katoenspinners in 1846 begonnen te werken was in 7,6% van de gevallen tussen de 6 en de 10 jaar, 45% was tussen de 11 en de 15 jaar en 28,8% was tussen de 16 en de 20 jaar. Zie DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 66.

³³⁸DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 46.

Beroep	Zussen vondelingen
Losse arbeid	7
Kleding-Leder	12
Vrij beroep	1
Handel-Trans.	1
Niet-product.	14
Geen vermelding	8

Tabel 13: Beroepen zussen vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters.

Beroep	Broers vondelingen
Losse arbeid	6
Textiel	2
Metaal	1
Hout-Bouw	3
Andere ambacht.	3
Administr.-Ov.	3
Niet-product.	18
Geen vermelding	9

Tabel 14: Beroepen broers vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters.

Beroep	Vondelingen
Losse arbeid	6
Textiel	4
Vrij beroep	1
Administrat.-Ov.	1
Handel-transp.	1
Niet-product.	11
Geen vermelding	8

Tabel 15: Beroepen vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters.

De broers van de vondelingen werden in meer categorieën tewerkgesteld. De meerderheid heeft ook hier geen beroepsomschrijving in het bevolkingsregister. Ook hier bevindt de meerderheid zich in de volksklasse. Slechts een viertal jongens kan men mogelijk indelen in de lagere middenklasse of hogere volksklasse, namelijk deze in de categorieën Andere

ambachten en Administratie en overheid.³³⁹ De beroepsvermeldingen van de vondelingen tijdens de periode waarin men bij het ouderlijk gezin verbleef, volgen dezelfde richting als deze van hun broers en zussen. De niet-productieven zijn opnieuw in de meerderheid, gevolgd door diegenen die losse arbeid verrichtten en in de textielsector werkzaam waren. De overige categorieën zijn vrije beroep (schrijver), administratie-overheid (soldaat) en handel-transport (kleinhandel).

9.3.3 Scholingsgraad

De geletterdheid van de vader van de vondelingen heeft een invloed op hun huwelijksleeftijd, althans bij de ouders van de cohorteleden. Geletterde mannen huwden gemiddeld op hun 25ste, terwijl de huwelijksleeftijd van ongeletterden 31,75 bedroeg. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat twee extreme waarden (50 en 44) het gemiddelde van de ongeletterde mannen verhoogt. Indien we deze waarden buiten beschouwing laten, blijft de huwelijksleeftijd van ongeletterden iets hoger (26,6) dan deze van de alfabeten. De vraag blijft in hoeverre iemand die zijn naam met instabiele hand op papier zette, kon schrijven.

Folio	Alfabeet bruidegom	Leeftijd	Alfabeet bruid	Leeftijd
2667	2	28	2	25
2696	2	31	2	25
2769	2	24	4	29
2793	4	27	4	33
2800	4	30	4	34
2819	4	50	4	34
2828	4	23	4	27
2834	4	27	4	34
2864/5	4	22	4	22
2874	4	31	2	35
2894	2	23	4	36
2912	2	21	2	22
2957	4	44	4	30

Tabel 16: Alfabetiseringsgraad van bruid en bruidegom. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1820-1840.³⁴⁰

De persoon in kwestie was mogelijk analfabeet, maar oefende het schrijven van zijn naam om op de grote dag toch zijn handtekening te kunnen zetten. Een andere mogelijkheid was, dat men ooit geleerd had te schrijven, maar het tegen de huwelijksdag reeds

³³⁹In deze categorieën bevonden zich een politieagent, een drukker, een letterzetter en een boekbinder.

³⁴⁰1= met vaste hand; 2= met onstabiele hand; 3= kruisje; 4= analfabeet

afgeleerd was. De gemiddelde huwelijksleeftijd van vrouwen die hun naam kon schrijven, was 26,75 jaar. Ongeletterde vrouwen huwden, net als de ongeletterde mannen, later, namelijk op hun 31ste. De cijfers die MATTHYS aanhaalt geven net het omgekeerde aan; dat geletterde mannen later huwden dan ongeletterden.³⁴¹ De kleine aantallen zorgen ervoor dat over de resultaten geen vergaande uitspraken kunnen worden gedaan.

9.3.4 Sociale netwerken

Aan de hand van de beroepen van de getuigen bij het huwelijk, krijgt men een beeld van de sociale leefwereld van de ouders. Net als in de vorige paragraaf, is de methode om via het beroep, sociale kenmerken te destilleren, een risicovolle onderneming. Toch is dit nagenoeg de enige manier om informatie over de sociale netwerken van personen en het sociale milieu waarin men zich bewoog, te ontdekken. In onderstaande tabel zijn de beroepen van de bruidegom, zijn bruid en deze van de vier aanwezige getuigen opgesomd. Alle koppels en hun getuigen bevonden zich naar alle waarschijnlijkheid in wat BACKS de volksklasse noemt.³⁴² Enkel bij het tweede koppel in de tabel bestaat onduidelijkheid betreffende de sociale klasse waarin men zich bevond.³⁴³

Folio	Bruidegom	Bruid	G1	G2	G3	G4
2667	Voeding	Kleding-Led.	Hout-Bouw	-	Admin-Ov	Admin-Ov
2696	Voeding	Niet-product.	Kleding-Led.	Handel-Tran.	Handel-Tran.	Losse arb.
2769	Andere amb.	Losse arb.	Andere amb.	Kleding-Led.	Metaal	Metaal
2793	Losse arb.	Kleding-Led.	-	-	-	-
2800	Textiel	Losse arb.	Hout-Bouw	Kleding-Led.	Hout-Bouw	Textiel
2819	Losse arb.	Losse arb.	Handel-Tran.	Losse arb.	Andere amb.	Metaal
2828	Hout-Bouw	Kleding-Led.	Hout-Bouw	Hout-Bouw	Hout-Bouw	Hout-Bouw
2834	Textiel	Losse arb.	Landbouw	Losse arb.	Kleding-Led.	Textiel
2864/5	Textiel	-	Textiel	Handel-Tran.	Losse arb.	Textiel
2874	Textiel	Losse arb.	Kleding-Led.	Textiel	Textiel	Textiel
2894	Textiel	Handel-Tran.	Textiel	Kleding-Led.	Textiel	Losse arb.
2912	Hout-Bouw	Lossearb.	Kleding-Led.	Hout-Bouw	Voeding	Kleding-Led.
2957	Metaal	-	Metaal	Losse arb.	Textiel	Losse arb.

Tabel 17: De beroepen van het echtpaar en hun getuigen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1820-1840.

³⁴¹MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a., Leeftijd bij eerste huwelijk.

³⁴²BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 216.

³⁴³Het beroep van de bruidegom is bakker, terwijl de bruid als “*particulier*” omschreven werd. Hun getuigen waren een schoenmaker (familie bruidegom), een koopman in wijnen (familie bruid), een winkelier en een dienstknecht. Zij behoren mogelijk tot de top van de volksklasse of tot de lagere middenklasse.

9.3.5 Migratie en woonplaats

“*Levenslopen uitspitten is geen sinecure*”, omdat de onderzoeker te maken krijgt met de hoge verhuisfrequentie van de onderzoekspopulatie.³⁴⁴ Mensen verhuisden veel gemakkelijker dan dat vandaag het geval is. Wanneer het toekomstige adres niet werd genoteerd, is het vaak zoeken naar een speld in een hooiberg. Te Gent zijn enkel vanaf de jaren 1860, de indexen bewaard gebleven. Deze zijn alfabetisch op naam gerangschikt. Wanneer de familienaam van de personen in kwestie begint met de letters D of V, is een halve dag zoeken geen uitzondering. Wanneer slechts de straatnaam gekend is, bestaat de mogelijkheid dat een volledig registers per folio moet bekeken worden.³⁴⁵ In Bijlage 10 zijn alle opeenvolgende woonplaatsen gerangschikt van alle ouderlijke gezinnen die minstens eenmaal in het bevolkingsregister werden teruggevonden. Welke gezinsleden wanneer bij wie inwoonden, de tijd die men op een bepaald adres doorbracht en de plaats van bestemming van vertrekkende gezinsleden staan eveneens vermeld in de tabel. De ouderlijke gezinnen, waarbij de vondeling werd teruggehaald, werden gevolgd tot de vondeling verhuisde of overleed. In totaal verhuisden 15 families van 16 vondelingen tot 91 keer. Een vondeling verhuisde gemiddeld 5,6875 keer tijdens zijn verblijf bij het ouderlijk gezin. De gemiddelde tijd tussen de verschillende verplaatsingen is zeer moeilijk te berekenen, door de vele hiaten in de bevolkingsregisters. Vaak ontbreken data in verband met het vertrek uit de oude en/of de aankomst in de nieuwe woonst. Vele malen stond naast het huisnummer van de ouderlijke woonst de vermelding “*poortje*”³⁴⁶ De beluiken waren een uniek gegeven, in alle opzichten verbonden met het industriële karakter van de stad Gent. Een woordje uitleg over het ontstaan en het leven in een *cité*, is hier op zijn plaats.

Gent had vroeger dan andere steden een muur rond haar gronden gebouwd. Binnen deze stadsmuur, bevond zich een relatief groot areaal landbouwgrond. Deze diende om de stad in haar levensonderhoud te voorzien. De octrooirechten die de stad hief op alle binnenkomende goederen zoals etenswaren of bouwmaterialen, zorgden ervoor dat er tamelijk weinig op vrije stukken gebouwd werd en dat de stedelingen aangespoord werden, om een minimum aan levensmiddelen zelf te kweken. In de 19de eeuw zou onder impuls van zowel de ontluikende industrialisatie als de vele crisissen die het platteland teisterden, de Gentse bevolking een loopje gaan nemen.³⁴⁷ Omwille van de beperkte mobiliteit was men in die

³⁴⁴KOK (J.), *Transities en trajecten. Op. Cit.*, pg. 309.

³⁴⁵In het geval van de Kortrijkse(poort)straat bevindt de onderzoeker zich in een penibele situatie. Er bestonden namelijk verschillende benamingen voor deze straat, die telkens (minimum) een volledig register beslaan. Het voordeel van het vinden van een persoon weegt in dit geval niet op tegen het tijdverlies.

³⁴⁶In Bijlage 11 zijn afbeeldingen te vinden uit het bevolkingsregister waar deze term werd vermeld. Voor de evolutie van het aantal beluiken en huizen, gezinnen, bevolking per beluik, zie Bijlage 12.

³⁴⁷Alhoewel in de eerste helft van de 19de eeuw, de industrie geen pull-factor kan geweest zijn, daar zij

dagen nog verplicht om wanneer men in de stad werkte, er ook te resideren. Immigranten vestigden zich daardoor definitief in de stad.³⁴⁸

Niet alleen steeg de bevolking door immigratie, ook had men te maken met een overschot dat er op een natuurlijke manier was gekomen, namelijk door het dalen van de mortaliteit en de daling van de huwelijksleeftijd. Deze twee evoluties werden niet vergezeld door een controle van de vruchtbaarheid waardoor het bevolkingsaantal door een geboorteoverschot de hoogte in ging. Een octrooi, daterend uit het jaar 1816, beschermde het grote landbouwareaal dat de stad rijk was. Hierdoor was men verplicht de nieuwkomers te huisvesten in de reeds bestaande infrastructuur. Het opdelen van grotere en later gewone huizen zodat er meerdere gezinnen konden wonen, bleek een oplossing van korte duur. Weldra volstond deze maatregel niet meer en moest men nieuwe oplossingen bedenken voor het nijpende huizentekort. Deze keer kwam de burgerij met de “*oplossing*” voor de dag.

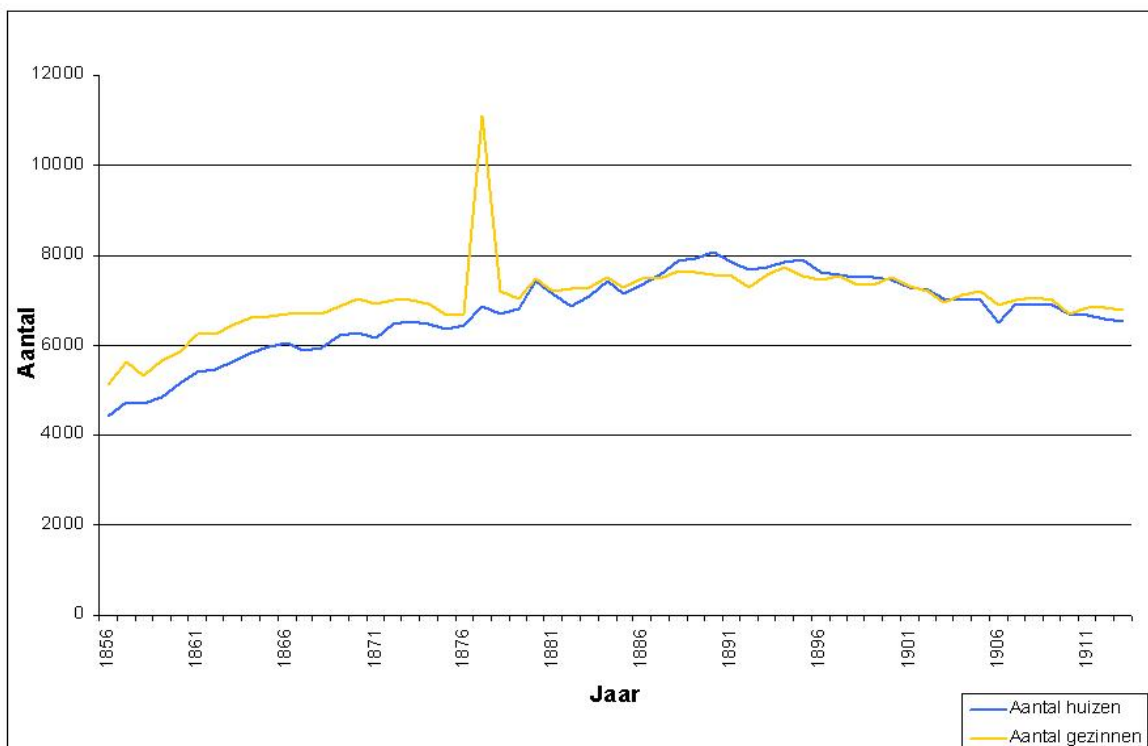
Kleine en grote zelfstandigen, die binnen de stadsmuren een even klein of groot domein bezaten, hadden het lumineuze idee gekregen dit vol te bouwen met huizen. De beluiken – zoals die kleine huizen genoemd worden – waren op een zodanige manier gebouwd, dat de kleine oppervlakte die men ter beschikking had, op een maximale wijze benut werd. Zo kwam het dat het niet zozeer de oppervlakte, dan wel de bebouwde oppervlakte zeer sterk groeide. Op een kleine 35 jaar verdubbelde deze zich. Om een beeld te geven van hoe een beluik eruit zag, neem ik als voorbeeld het Bataviabeluik.³⁴⁹ Dit beluik bevond zich waar heden de universiteitsgebouwen van de wetenschappen zich bevinden: tussen de Rozier en de Laurierstraat. Het beluik telde 4 straten en 117 huisjes, samen goed voor een oppervlakte van slechts 3000 m². In deze beluiken woonden zo’n 580 personen.³⁵⁰ Een beluikenhuisje bestond uit één, hoogstens twee ruimtes die elk zo’n 16 m² besloegen. De breedte van de straat was in de meeste beluiken amper 3 m, in het midden voorzien van een greppel, waarlangs het afvalwater het beluik zou moeten verlaten. Meestal waren deze “*straten*” niet geplaveid. Bij de minste regenval werden ze omgetoverd in ware mod-

vooral uit de stedelijke verarmde bevolking rekruteerde. Zie VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie*, *Op. cit.*, pg. 251.

³⁴⁸Tijdelijke immigratie als voorbode op een definitief vestigen in de stad moet ook veelvuldig hebben voorgekomen. Dit werd meestal door jongelingen toegepast, die er een inkomen en een huwelijkspartner zochten, om nadien een leven in de stad op te bouwen. Immigratie was in het merendeel van de gevallen een zaak van gezinnen. 1/3de van de mannelijke en de helft van de vrouwelijk immigratie, gebeurde in het kader van het gezin. *Ibidem*, pg. 252-255.

³⁴⁹De gegevens haalde ik uit: BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, *Op. cit.*, pg. 5.

³⁵⁰Uitgerekend komt dit neer op een gemiddeld aantal personen van 4,95 per huis. Dit is een zeer hoog aantal, wetende dat men op een oppervlakte van 16 m moest leven. Dit komt neer op een ruimte van ongeveer 3 m per persoon.

Figuur 14: Het aantal personen per gezin en per huis in de beluiken 1856-1913. Bron: BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken: bouwfysische, sociologische, historische en kunsthistorische evaluatie*, Gent, W.I.A.R.U.G., 1978, pg. 9-11.

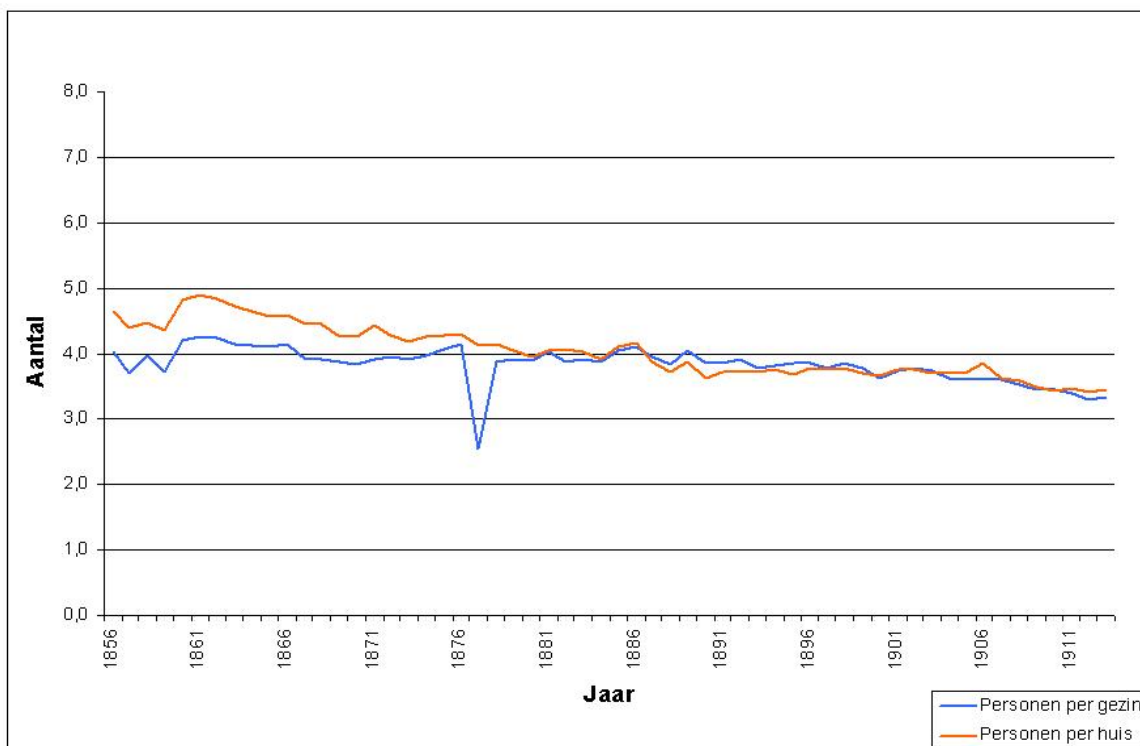
derpoelen. Velen bevonden zich onder het niveau van de straat. Hierdoor werden bij overstromingen, die in het 19de -eeuwse Gent meermaals lelijk hebben huisgehouden,³⁵¹ reeds vervuilde beluiken, door het vuile afvalwater uit de vele – bijna stilstaande – poelen en rivierarmen overspoeld. In 1845 was het in vele beluiken nog de gewoonte, het vuilnis op straat achter te laten. Deze factoren waren duidelijk een aanslag op de hygiëne in deze “*cloaques immondes*.”³⁵² Verslagen over de toestand van de beluiken geven ons een idee over de gebreken die men er aantrof. In het Bataviabeluik waren er bijvoorbeeld slechts zes toiletten en 2 pompen aanwezig voor de 580 personen die er woonden. In het onderzoek dat plaatsvond tussen mei 1855 en december 1856³⁵³ zondigen 43% van alle gebreken tegen de elementaire hygiëne.³⁵⁴ In 27% van de overtredingen, woonden mensen op zolders die niet

³⁵¹DUMONT schrijft: “*geweldige overstromingen in 1841, 1843 en vooral 1845-1846 ... alle werkmanswijken ... stonden onder water*”; DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, Deel I Tekst, Gent, RUG, 1951, pg. 72-73.

³⁵²HEYMAN en MARESKA, geciteerd in: DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, PG. 15.

³⁵³BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, *Op. cit.*, pg. 8.

³⁵⁴Waaronder een slechte afloop van het water (11,6% van alle overtredingen), het ontbreken of defect

Figuur 15: Het aantal huizen en gezinnen in de beluiken 1856-1913. Bron: BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken: bouwfysische, sociologische, historische en kunsthistorische evaluatie*, Gent, W.I.A.R.U.G., 1978, pg. 9-11.

geplafonneerd waren. Men leefde rechte reeks onder het dak. In de meeste beluiken kloeg men bovendien over het tekort aan licht en lucht, wegens het ontbreken van ramen. Door de grote vraag aan woningen en het kleine aanbod, raakten deze “krotten” toch verhuurd. Mensen leefden zelfs in kelders.³⁵⁵ Tot 1880 zien we het aantal personen per huis, het aantal personen per gezin overstijgen. Dit wijst erop dat men genoodzaakt was als gezin, een van de twee of drie ruimtes in het huisje, te verhuren aan vreemden.³⁵⁶ Het verslag van het Beschermingskomitee der Werkmanswoningen uit 1904, merkt tevens op dat “het overgrootste deel der in één huis wonende gezinnen onderling familieleden zijn. Hier is het een ingetrouwde zoon of dochter, daar zijn het broeders of zusters.”³⁵⁷

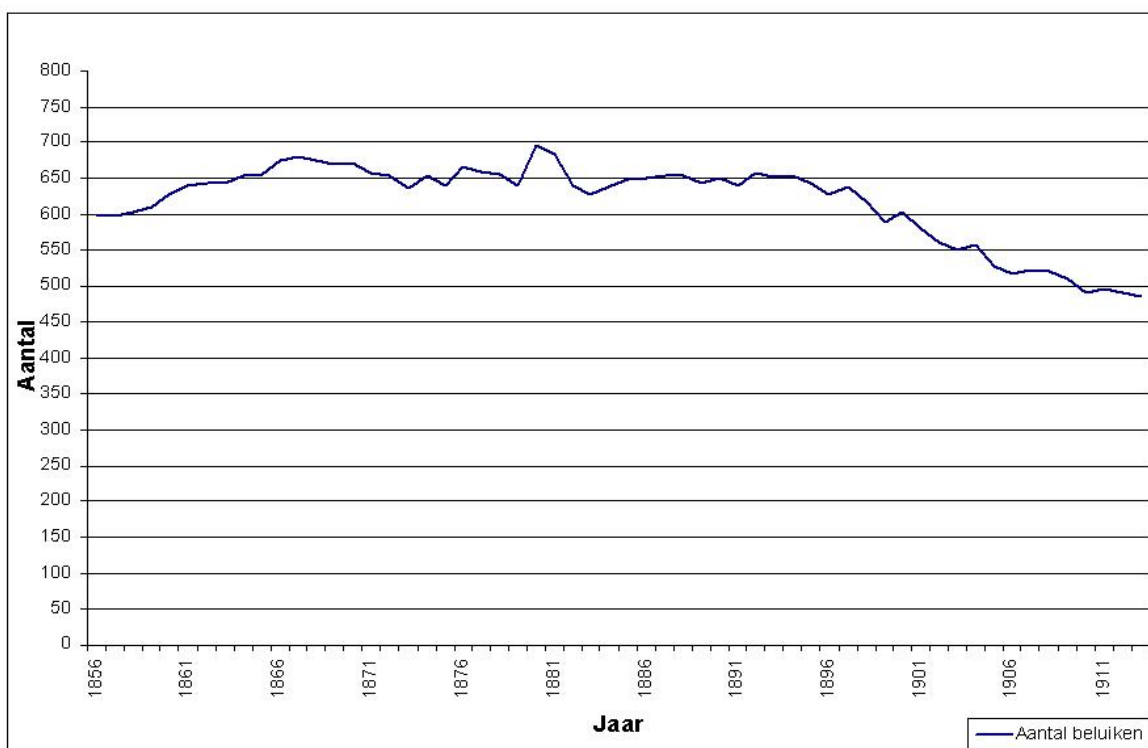
zijn van de toiletten (8,8%), een defecte aalput (6,4%), ontbrekende of defecte pompen (6,1%), “Algemene vervuiling” (5,5%) en het ontbreken van vuilnisbakken (4,4%).

³⁵⁵Ook de ouders van vondeling 2957 woonden in een kelder, op het moment dat het kind aan zijn moeder werd teruggegeven.

³⁵⁶Ook Pol De Witte getuigt hierover in zijn mémoires: “Onze kamer werd dan verhuurd aan dikke Mie, een weduwe met een zoontje, haar Jantje, die in de fabriek werkte.”; DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 36;

³⁵⁷DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *Op. cit.*, pg. 90.

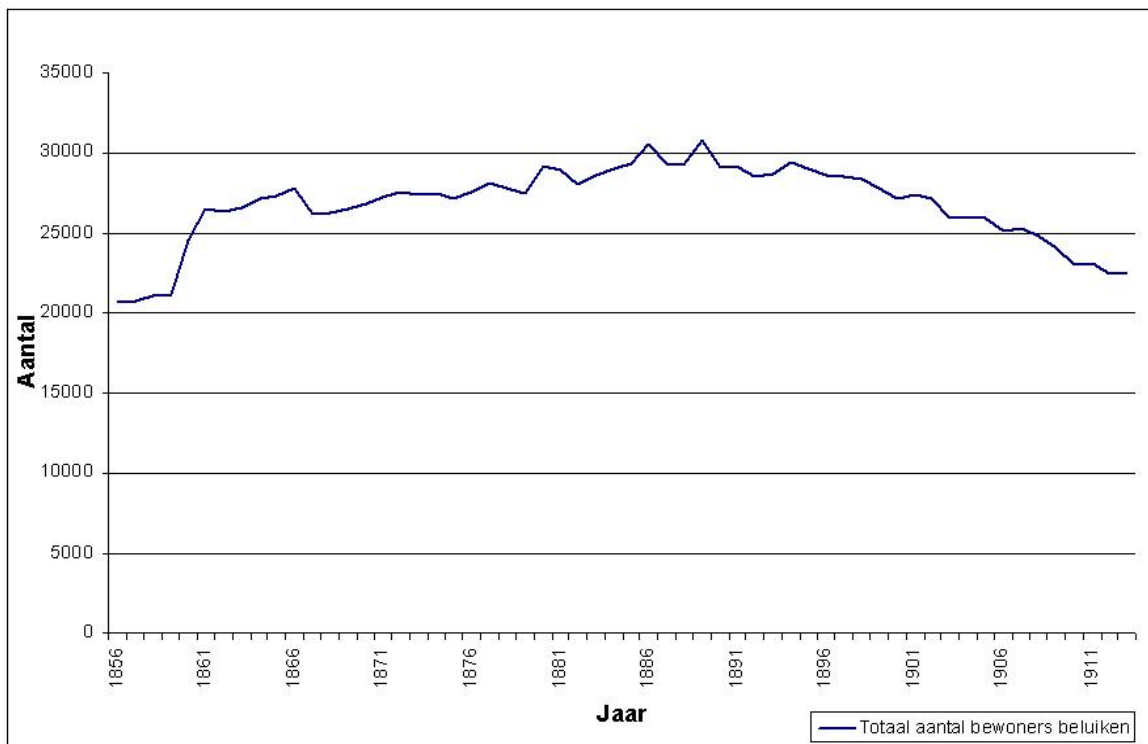
De onhygiënische toestanden, de overbevolking zouden vroeg of laat zorgen dat epidemieën vrij spel kregen. Reeds in 1832 werd Gent opgeschrikt door de eerste cholera-epidemie, in 1847 gevolgd door een tyfusepidemie, om in 1849 opnieuw de Gentse bevolking – en dan vooral deze die woonde in de beluiken – te teisteren. De burgerij schoot wakker uit vrees er zelf aan ten onder te gaan. De nationale regering opende terstond een krediet dat ter beschikking stond van de gemeenten die werkzaamheden ter verbetering van de beluiken en blinden wilden verrichten. In 1850 vaardigde het Gentse stadsbestuur tevens een regle-

Figuur 16: De evolutie van het aantal beluikbewoners 1856-1913. Bron: BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken: bouwfysische, sociologische, historische en kunsthistorische evaluatie*, Gent, W.I.A.R.U.G., 1978, pg. 9-11.

ment uit dat het bouwen van nieuwe beluiken zou moeten reguleren. Ook de gezondheid en de hygiëne zouden in de beluiken vanaf heden worden opgemeten en gerapporteerd. Het stadsbestuur bleek niet veel aan te vangen met deze informatie, daar zij steeds van mening bleef dat het bouwen van beluiken een zaak van particulieren was waar de overheid haar handen moest van af houden. Het bestraffen van overtredingen bleef als gevolg van deze visie nog lang uit. Men vond evenwel een manier om van de meest ongezonde buurten af te

geraken. Onder het motto “*De burger saneert, de arbeider migreert,*”³⁵⁸ veegde men hele

Figuur 17: De evolutie van het aantal beluikbewoners 1856-1913. Bron: BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken: bouwfyfische, sociologische, historische en kunsthifthistorische evaluatie*, Gent, W.I.A.R.U.G., 1978, pg. 9-11.

arbeidersbuurten van de kaart om er brede lanen door te trekken³⁵⁹ en de universiteit te huisvesten.³⁶⁰ De stad Gent had zich verbonden de afgebroken huizen te vervangen door nieuwe, maar deze waren van het burgertype. “*Zeër terecht vroeg de Gazette van Gendt zich af waar al de arbeidersgezinnen zouden blijven,*”³⁶¹ aangezien burgerwoningen voor arbeiders onbetaalbaar waren. De meeste mensen die uit hun huizen werden gezet, bleven echter in de stad wonen. Andere volkswijken, die tot dan minder problemen met hygiëne

³⁵⁸CAPITEYN (A.) en DECAVELE (J.), *Op. cit.*, pg. 9.

³⁵⁹Dit gebeurde onder andere met de vierde wijk, die onder invloed van de bouw van het Zuidstation en haar verbinding met de oude stadskern – plan Zolikoffer-deVigne – bijna helemaal tegen de vlakte ging. Vooral de wijk van de Nederschelde werd danig onder handen genomen. De wijk had de reputatie een der ongezondste van de stad te zijn. Bij de cholera-epidemie uit 1849, vielen er de meeste slachtoffers. Ook werd ze geteisterd door vele overstromingen. Tussen de Keizer Karelstraat en de Brabantdam, werden de vele steegjes en beluiken vervangen door een brede laan (de Vlaanderenstraat) met bijhorende herenhuizen.

³⁶⁰De universiteitsgebouwen van de exacte wetenschappen en de letteren werden gebouwd op de plaats waar voorheen het Bataviabeluik stond.

³⁶¹DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 119.

en dergelijke hadden dan de afgebroken buurten, werden op die manier overbelast door een toestroom van “*saneringsnomaden*”. Het probleem werd daardoor alleen maar verschoven naar andere delen van de stad. In 1860 werden de octrooirechten afgeschaft, waardoor de belastingen op bouwmaterialen of voedsel wegvielen. De stad barstte letterlijk uit haar voegen en met deze maatregel wenste men de arbeider uit het centrum te verjagen. Men slaagde grotendeels in zijn opzet daar er op ruimtelijk vlak een ware scheiding van arm en rijk verscheen. Rijk verkreeg het stadscentrum, terwijl de arbeiders naar de rand van stad verhuisden. De Gentse huisvesting bleef gedurende de hele 19de eeuw zeer problematisch, althans voor de lagere sociale klassen. Bovendien werden zij economisch uitgebuit en vielen als eerste uit de boot bij economische recessies. Naar het einde van de eeuw toe, voelden de machthebbers de “*arbeidersdreiging*” reëel worden en kondigde men een aantal maatregelen af. Men had als doel voor ogen de arbeider eigenaar van zijn eigen woonst te maken. De ASLK werd opgericht en verstrekke de arbeiders goedkope leningen. Ook een systeem van certificaten die een arbeider recht gaven om van een aantal fiscale voordelen te genieten werd opgericht. Beiden waren te Gent in alle geval geen groot succes. Pas in het begin van de 20ste eeuw, begon men een ware huisvestingspolitiek te voeren. Het aantal beluiken begon pas te dalen bij het inzetten van de nieuwe eeuw.³⁶²

³⁶²Ter illustratie: in 1922 leefde nog steeds 1/8 Gentenaren in een beluik.

9.4 Bij een pleeggezin

Meer dan de helft van de onderzoekspopulatie werd slechts eenmaal geplaatst.³⁶³ Bijna twee derden daarvan werden door hun ouders binnen het jaar teruggehaald. Zes vondelingen, of ruim 15 % van alle cohorteleden werden tot tweemaal toe geplaatst. Bij twee cohorteleden was dit tweede pleeggezin verwant met de ouders van de vondeling. Eveneens 15 % werd nooit geplaatst doordat de ouders van het kind zich vlug hadden bedacht. Vijf vondelingen werden meer dan driemaal geplaatst. Drie van deze cohorteleden kwamen na gemiddeld 4,6 plaatsingen terecht bij een persoon uit Gent, namelijk een zekere J. Uytfanghe. Stijn Maes heeft het in zijn scriptie over het bestaan van *hervormingsscholen*.³⁶⁴ In 1855 bleek tot 5 % van de bewoners van deze scholen, vondelingen te zijn.³⁶⁵ Men plaatste ze daar “*omdat ze slecht gedrag vertoonden en niet meer onder controle gehouden konden worden door het pleeggezin*”³⁶⁶ Mogelijk was J. Uytfanghe lid van de staf van zo’n hervormingsschool. Jammer genoeg werd de informatie betreffende deze persoon nooit gespecificeerd, waardoor de zoektocht naar deze persoon zeer bemoeilijkt werd. Ook is deze persoon niet terug te vinden in de akten van burgerlijke stand. Vier vondelingen werden te Gent geplaatst (eventueel na eerdere plaatsingen) en konden gevolgd worden gedurende hun verblijf bij het pleeggezin. Twee daarvan, kwamen zelfs terecht bij hetzelfde gezin, namelijk de familie Humblé.³⁶⁷

Folio	Naam	Beroep	Aantal eigen kinderen	Aantal vondelingen
2696	Humblé	Handel-Transport	4	3
2819	Valentyn	Hout-Bouw	2	2
2965	Neerman	Voeding	4	1

Tabel 18: De beroepen van de pleegvaders, het aantal eigen kinderen en opgenomen vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters.

Het valt op dat geen enkel Gents pleeggezin werkzaam was in de categorieën “textiel” en “losse arbeid”. De aantallen zijn opnieuw te klein om verdere uitspraken te kunnen doen. Allen hadden naast de zorg voor de vondeling, deze voor de eigen kinderen. Twee pleeggezinnen, vingen respectievelijk twee en drie vondelingen op. Bij de familie Humblé, liep een vondeling weg en overleed een tweede. Alle drie waren ze geboren in 1831. Van

³⁶³Zie Bijlag 14.

³⁶⁴MAES (s.), *Op. Cit.*, pg. 78.

³⁶⁵*Ibidem*.

³⁶⁶*Ibidem*.

³⁶⁷Deze familie werd hoger reeds vermeld, omdat vondeling 2970 na zijn vertrek uit het (pleeg)ouderlijk huis nog een tijdje samenwoonde met een aantal pleegzussen.

de familie Valentyn werd na 1838 geen spoor meer gevonden. De tweede vondeling onder hun hoede was twee jaar jonger dan het cohortelid.

9.5 De weg naar sociale integratie: het huwelijk van de cohorteleden

Van slechts 10 cohorteleden werd de huwelijksakte teruggevonden. Daarbij vormen de mannen de meerderheid.³⁶⁸ Meer dan een derde van de mannelijke en meer dan de helft van de vrouwelijke cohorteleden verdwenen uit beeld. Dit is een bijzonder groot aantal, aangezien de onderzoekspopulatie op zichzelf niet zo groot is. Iets minder dan een derde van de mannelijke cohorteleden overleden voor zij huwden. Daarvan overleed tot 66 % voor zijn eerste verjaardag. Bij de vrouwelijke vondelingen overleed een vierde voor men de kans kreeg te huwen. Helemaal anders dan hun mannelijke lotgenoten, overleden daarvan tot 75 % na hun 12de verjaardag. Bij de geboorte bedraagt de verhouding tussen de sexen 105 jongens op 100 meisjes. Jongens hebben meer kans om te overlijden in hun eerste levensjaar dan meisjes. Tijdens de jeugdijaren zouden dan weer meer meisjes overlijden.³⁶⁹ De bekomen cijfers passen geheel in deze algemene evoluties.

9.5.1 Leeftijd bij het eerste huwelijk

Leeftijd man	Leeftijd vrouw
35	37
26	42
41	36
30	25
39	38
31	36
31	29
29	25
22	18
26	25

Tabel 19: De huwelijksleeftijd van de vondelingen en hun partners. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

De gemiddelde huwelijksleeftijd van de mannen (31) blijkt iets hoger te zijn dan de cijfers die MATTHYS bekwam (30,5) maar dan weer lager dan deze die VERHAEGHE berekende (33,7).³⁷⁰ De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen in het huwelijk traden (31,1), bleek

³⁶⁸Slechts 3/16 vrouwelijke vondelingen huwden tegenover 7/22 mannelijke.

³⁶⁹MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 1. Mortaliteit.

³⁷⁰MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a, Leeftijd bij eerste huwelijk. VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 5, 1.4.1 Huwelijksleeftijd.

veel hoger te zijn dan de cijfers van zowel VERHAEGHE (26,6) als MATTHYS (26,5).³⁷¹ De mannelijke vondelingen huwden gemiddeld vroeger dan de gemiddelde huwelijksleeftijd in het derde kwart van de 19de eeuw in Vlaanderen.³⁷² Opvallende is de hoge leeftijd van de mannelijke partners van vrouwelijke vondelingen. Ook zij huwden later dan het algemene gemiddelde.

Gemiddelde leeftijd mannelijk vondeling	28,57
Gemiddelde leeftijd mannelijke partner vondeling	36,66
Gemiddelde leeftijd vrouwelijke vondeling	33
Gemiddelde leeftijd vrouwelijke partner vondeling	30,3

Tabel 20: Gemiddelde leeftijd per categorie. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

De gemiddelde leeftijd van de partners van mannelijke vondelingen is hoger dan hun eigen huwelijksleeftijd. Er huwden minder mannelijke vondelingen met een oudere vrouw, dan met een jongere. Het leeftijdsverschil tussen de mannelijke vondelingen die met een oudere vrouw huwden moet veel groter geweest zijn dan dat van vondelingen die met een jongere vrouw huwden. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen mannelijke vondelingen en hun oudere echtgenotes bedroeg 7,6 jaar. Terwijl het verschil tussen mannelijke vondelingen en hun jongere echtgenotes slechts 2,75 jaar bedroeg. Alle vrouwelijke vondelingen huwden een oudere man. Het leeftijdsverschil bij deze huwelijken bedroeg gemiddeld 3,6 jaar.³⁷³ De vondelingen huwden tevens later dan hun ouders. De gemiddelde eerste huwelijksleeftijd schommelde rond de 29 jaar. Terwijl bij de cohorteleden en hun partners, dit cijfer opliep tot gemiddeld 31 jaar.

Man jonger dan vrouw	3
Man ouder dan vrouw	7
Mannelijke vondeling jonger dan vrouw	3
Mannelijke vondeling ouder dan vrouw	4
Vrouwelijke vondeling jonger dan man	3
Vrouwelijke vondeling ouder dan man	0

Tabel 21: Leeftijdsverschillen per categorie. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

³⁷¹MATTHYS (C.), *Ibidem*. VERHAEGHE (E.), *Ibidem*.

³⁷²Voor mannen 30-31, voor vrouwen 28-29. Cijfers uit MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a, Burgerlijke Staat per leeftijdsfase.

³⁷³Het gemiddelde van de jongere mannelijke vondeling en hun oudere echtgenotes wordt door een bepaalde waarde de hoogte in gejaagd. Vondeling 2737 huwde op 26-jarige leeftijd met een 42-jarige vrouw. Dit leeftijdsverschil beïnvloedt grondig de berekeningen.

Vrouwelijke vondelingen huwden veel later dan niet-vondelingen en bovendien telkens met een oudere man, die op zijn beurt veel ouder was bij zijn huwelijk dan gebruikelijk was voor mannen in die tijd. Het negatieve stigma dat op vondelingen rustte kan geen mogelijke verklaring zijn voor dit fenomeen, daar twee van de drie vrouwelijke vondelingen werden teruggehaald door hun ouders. De vondeling die niet werd teruggehaald was zelfs het jongst bij haar huwelijk, namelijk 25 jaar. In Frankrijk, wees onderzoek uit dat mannelijke vondelingen later huwden dan niet-vondelingen, namelijk tussen 0,6 en 2,3 jaar later.³⁷⁴ Mannen die vrouwelijke vondelingen huwden, waren drie tot vier jaar ouder dan het normale gemiddelde.³⁷⁵ Bij de mannen die een cohortelid huwden, was dit tot zes jaar later. Bij de vrouwelijke vondelingen uit het Franse onderzoek, lag de huwelijksleeftijd beduidend hoger dan het nationale gemiddelde; men huwde vijf tot zes jaar later.³⁷⁶ In het geval van de vrouwelijke cohorteleden was dit iets minder, namelijk vier jaar.

9.5.2 Prenuptialen en onwettigen

Van de vondelingen die in het huwelijksbootje stapten, kregen er zeven minimum één kind. Opmerkelijk hierbij is dat het enkel de mannelijke vondelingen waren die zich waagden aan het ouderschap. Vondeling 2787 huwde op haar 25ste maar overleed reeds op 29-jarige leeftijd. De overige vrouwelijke vondelingen huwden respectievelijk op de leeftijd van 36 (2796) en 38 jaar (2874). Deze hoge huwelijksleeftijd diende mogelijk als rem op het krijgen van kinderen.

Folio	Huwelijksdatum	Kind 1
2667	27/12/1865	23/07/1868
2737	24/07/1850	13/04/1851
2787	5/12/1855	-
2796	21/09/1867	-
2874	2/02/1870	-
2892	29/05/1861	28/08/1863
2929	12/02/1863	9/07/1863
2957	8/05/1861	13/07/1860
2965	1/02/1854	7/08/1853
2970	9/09/1857	29/05/1858

Tabel 22: De huwelijksdatum en de geboortedatum van het eerste kind. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijks - en geboorteakten.

³⁷⁴BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg.164-165.

³⁷⁵*Ibidem.*

³⁷⁶*Ibidem.*

Van de zeven (mannelijke) vondelingen die huwden en kinderen kregen, wettigden er twee telkens hun eerste kind, dat gemiddeld acht maanden voor het huwelijk werd geboren. Het aantal onwettige kinderen ligt veel lager dan de waarden voor het ouderlijk gezin. Drie geboortes vonden plaats binnen de negen maanden na het huwelijk. Twee daarvan zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan het te vroeg geboren worden van de kinderen.³⁷⁷ Enkel bij vondeling 2929 is er echt sprake van een prenuptiale conceptie. Het eerste kind werd vier maanden en zevenentwintig dagen na het huwelijk geboren. Deze geboorte valt binnen de categorie *geavanceerd*.³⁷⁸

9.5.3 Definitief celibaat, tweede huwelijk en huwelijken met weduw(en)(naars)

Negen cohorteleden overleden ongehuwd, waarvan er drie ouder waren dan 20. De overige negentien vondelingen verdwenen uit beeld nog voor men een eigen gezin kon stichten. Over het definitief celibaat zijn daarom geen gegevens beschikbaar. Slechts één vondeling (2929) huwde tweemaal. Dit is een te klein aantal om te betrekken in het onderzoek. Het huwen met weduwen en weduwnaars zou bij vondelingen meer voorkomen dan bij niet-vondelingen. Ruim een vijfde van de mannen uit het Franse onderzoek, die met een vondeling huwden, waren reeds weduwnaar of gescheiden. Vrouwen die een vondeling huwden, hadden deze status in 33 % van de gevallen.³⁷⁹ Voor Italië onderzocht KERTZER het huwelijksgedrag van vrouwelijke vondelingen uit de 19de eeuw.³⁸⁰ De vondelingen huwden er niet meer dan niet-vondelingen met weduwnaars, maar de vrouwen die het wel deden, waren veel ouder dan de vondelingen die geen weduwnaar huwden. De huwelijksleeftijd van de Italiaanse vondelingen lag veel lager dan het Italiaanse gemiddelde.³⁸¹

9.5.4 Het huwelijk en de (schoon)familiale context.

Het Franse onderzoek van BIDEAU en BRUNET bracht aan het licht dat bij de personen die een vondeling huwden, in 43,9 % van de gevallen hun vader niet meer leefde.³⁸² Het negatieve beeld en het sociale stigma dat aan vondelingen kleefde, zorgde er mogelijk voor dat de vader des huizes, zijn toestemming voor het huwelijk met een vondeling niet gaf. De dood van de patriarch opende voor het koppel in kwestie perspectieven. In de helft van de gevallen was de schoonvader van het cohortelid reeds overleden bij het huwelijk. Bij 80

³⁷⁷Bij vondeling 2737 werd het eerste kind acht maanden en negentien dagen na het huwelijk geboren. Bij vondeling 2970 bedroeg de tijd tussen het huwelijk en de geboorte van het eerste kind acht maanden en eenentwintig dagen.

³⁷⁸MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.b., Burgerlijke staat en het krijgen van kinderen.

³⁷⁹BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 165.

³⁸⁰KERTZER (D.) en SIGLE (W.), *Op. Cit.*, pg. 209-210.

³⁸¹*Ibidem*.

³⁸²BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 165.

% van de huwelijken waren een of beide ouders reeds overleden. De hoge huwelijksleeftijd van de partners van de cohorteleden (32,2) is ook een van de mogelijke oorzaken van het reeds overleden zijn van een of beide schoonouders. Vier op tien partners had zelfs beide ouders verloren voor het huwelijk.

Folio	Geslacht	Vader overleden	Moeder overleden
2667	V	1	1
2737	V	1	0
2787	M	0	1
2796	M	0	1
2874	M	1	1
2892	V	0	0
2929	V	1	1
2957	V	0	1
2965	V	0	0
2970	V	1	1

Tabel 23: Reeds overleden ouders van de partners van vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, overlijdensakten.³⁸³

Folio	Geslacht	Teruggehaald	Vader overleden	Moeder overleden
2667	M	1	0	0
2737	M	0	-	0
2787	V	0	-	-
2796*	V	1	-	0
2874	V	1	1	1
2892	M	1	1	0
2929*	M	1	-	0
2957	M	1	-	-
2965	M	0	-	-
2970	M	0	-	-

Tabel 24: Gekende en reeds overleden ouders van de cohorteleden. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, overlijdensakten.³⁸⁴

De gegevens uit bovenstaande tabel zijn te divers om er enige conclusie uit te trekken. Vier vondelingen werden niet teruggehaald door hun ouders, waardoor bij drie van hen

³⁸³0= nee; 1= ja.

³⁸⁴*= kind van een ongehuwde moeder; 0= nee; 1= ja.

de vermelding zoon of dochter “*van onbekende ouders*” op de huwelijksakte stond.³⁸⁵ De twee ongehuwde moeders leefden nog op het moment van de huwelijksluiting. Bij de vier cohorteleden die wel werden teruggehaald, en waarbij beide ouders gekend zijn, gaat het telkens om een andere situatie.

9.5.5 Fertilititeit

Het gemiddelde geboorte-interval tussen alle kinderen, bedroeg ruim 32 maanden.³⁸⁶ In geen geval overschreed het geboorte-interval tussen twee kinderen 40 maanden. Bij alle gezinnen (behalve 2929, 2965 en 2970) is de overlijdensdatum en - leeftijd van de moeder gekend. In alle gevallen overleed zij na haar 45ste verjaardag.

Folio	Huwelijk	GebDKind1	GebDKind2	GebDKind3	GebDKind4	GebDKind5	GebDKind6	GebDKind7
2667	27/12/1865	M23/7/1868	M8/12/1870	-	-	-	-	-
2737	24/7/1850	M13/4/1851	-	-	-	-	-	-
2787	5/12/1855	-	-	-	-	-	-	-
2796	21/9/1867	-	-	-	-	-	-	-
2874	2/2/1870	-	-	-	-	-	-	-
2892	29/5/1861	V28/8/1863	-	-	-	-	-	-
2929*	12/2/1863	V9/7/1863	V12/11/1864	V17/9/1866	V10/2/1868	V10/7/1871	-	-
2957	8/5/1861	M13/7/1860 ¹	V7/4/1863	V15/8/1865	M6/11/1868	V1/7/1870	V4/12/1871	-
2965	1/2/1854	V7/8/1853 ¹	M10/4/1855	V21/4/1856	V1/3/1858	V15/10/1860	M29/5/1864	M30/5/1866
2970*	9/9/1857	V29/5/1858	V23/6/1860	M17/8/1862	V7/10/1864	-	-	-

Tabel 25: De eigen gezinnen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters en akten van burgerlijke stand.³⁸⁷

Geen enkele vrouw kreeg kinderen tot haar 45ste verjaardag. Maar in alle gevallen van *stopping* spreken is een hoogst onwaarschijnlijke stellingname. Slechts bij één vrouw kunnen we met zekerheid zeggen dat men duidelijk voor het einde van de vruchtbare periode stopte met het krijgen van kinderen. De ware toedracht van deze feiten is niet meer te achterhalen. De vrouw in kwestie kan bewust gestopt zijn om het kinderaantal te beperken maar kan daartoe ook gedwongen zijn, door onvruchtbaarheid na een ziekte.

³⁸⁵Vondeling 2738 werd nooit door zijn moeder teruggehaald maar bij het huwelijk werd zij wel vermeld. Ook waren twee broers getuigen op zijn huwelijk, waarvan een zelf in de schuif werd gelegd samen met vondeling 2737. Uit de zoektocht in de bevolkingsregisters bleek dat noch de vondeling, noch zijn broer (vondeling 2738) bij hun moeder hebben gewoond. Vondeling 2738 werd evenwel door de levensgezel van zijn moeder teruggehaald.

³⁸⁶De gegevens over vondeling 2929, 2965 en 2970 zijn niet opgenomen in de berekeningen. Bij vondeling 2929 overleed zijn eerste echtgenote voor 1875. De precieze datum is evenwel niet gekend. Bij vondeling 2965 overleed de vondeling, wanneer zijn echtgenote slechts 30 jaar is. Na zijn overlijden kreeg zij minimum nog één onwettig kind. Het dossier van de vondeling werd bij zijn overlijden afgesloten waardoor informatie over zijn echtgenote ook hier stopt. Vondeling 2970 verhuisde naar Armentières waardoor de geboortes van nieuwe kinderen niet bekend zijn.

³⁸⁷* = Informatie niet volledig; ¹ = Gewettigd kind; V = Vrouwelijk; M = Mannelijk.

Folio	Leeftijd bij overlijden	Leeftijd bij laatste kind
2667	64	42
2737	63	41/43
2957	75+	35

Tabel 26: Leeftijd bij overlijden en bij het laatste kind. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, geboorte - en overlijdensakten.

Het gemiddeld aantal kinderen per gehuwde vondeling was 2,8 kinderen. De grootte van dit getal werd beperkt door de drie vrouwelijke vondelingen die binnen de duur van hun huwelijk geen kinderen kregen. Het gemiddeld aantal kinderen binnen de huwelijken die niet kinderloos bleven bedroeg 4,3 kinderen. Dit is bijna 1 kind minder dan het gemiddeld aantal kinderen in de ouderlijke gezinnen.

9.5.6 Sociale endogamie

In dit deel onderzoek ik of de cohorteleden binnen hun sociale klasse een partner vonden. Dit doen we aan de hand van de beroepen bij de huwelijkssluiting. In vele onderzoeken gebruikt men bij gebrek aan een beroepsvermelding voor de bruid, het beroep van haar vader om haar sociale status te meten. In slechts een geval kreeg de bruid de vermelding “*zonder beroep*”. Haar beide ouders waren reeds overleden waardoor ook het beroep van haar vader niet gekend is.

Folio	Bruidegom	Bruid
2667	Admin.-Ov.	Kleding-Leder
2737	Losse arbeid	Losse arbeid
2787	Losse arbeid	Losse arbeid
2796	Kleding-Leder	Handel-Transp.
2874	Textiel	Losse arbeid
2892	Niet-product.	Kleding-Leder
2929	Admin.-Ov.	Niet-product.
2957	Textiel	Losse arbeid
2965	Textiel	Kleding-Leder
2970	Textiel	Losse arbeid

Tabel 27: Beroepen vondelingen en partners bij het huwelijk. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

In bijna alle gevallen gaat het om beroepen die door BACKS bij de volksklasse worden ingedeeld.³⁸⁸ Slechts twee beroepen bevinden zich op de grens tussen de volks - en de middenklasse. Vondeling 2667 was politieagent op de dag van zijn huwelijk en zou dat blijven tot zijn pensioen. Vondeling 2929 was bediende op zijn trouwdag en zou het nog brengen tot fabrieksbestuurder. Deze vondelingen bevinden zich mogelijk in de zeer heterogene middenklasse. Vondeling 2667 huwde een vrouw die we door haar beroep (naaister) in de volksklasse indelen. In de bevolkingsregisters werd zij afwisselend als “naaister” en als “huisvrouw” bestempeld. Wanneer haar man op pensioen ging, kreeg zij de beroepsvermelding van winkelierster mee. Vondeling 2929 huwde een vrouw waarvan haar beroep telkens werd omschreven als “zonder”.³⁸⁹

9.5.7 De huwelijksduur

Folio	Eerst overleden	Geslacht vondeling	Huwelijk	Overlijden	Huwelijksduur (jaren)
2667	V	M	27/12/1865	14/09/1892	26,72
2737	V	M	24/07/1850	7/07/1865	14,95
2787	V	F	5/12/1855	21/10/1859	3,88
2796	V	F	21/09/1867	22/04/1881	13,59
2874	P	F	2/02/1870	10/10/1879	9,68
2892	P	M	29/05/1861	8/02/1900	38,70
2929*	-	-	-	-	-
2957	V	M	8/05/1861	29/07/1909	48,22
2965*	-	-	-	-	-
2970	V	M	9/09/1857	20/08/1892	34,95

Tabel 28: De huwelijksduur bij de cohorteleden. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.³⁹⁰

De gemiddelde huwelijksduur kon berekend worden voor acht van de tien huwelijken. Bij de twee overige (2929 en 2965) was de informatie niet volledig.³⁹¹ De gemiddelde huwelijksduur bedroeg 23,84 jaar. Wanneer de vrouw binnen het huwelijk eerst overleed

³⁸⁸Zoals Dienstpersoneel, fabrieksarbeiders en de kledingambachten (naaisters, kantwerksters). BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 216.

³⁸⁹Met de toekomstige ontwikkelingen in het achterhoofd, is het mogelijk dat Charles Louis Duhot, ambitie had om op de sociale ladder te klimmen. Naar het goede voorbeeld van de bourgeoisie, stond het dan ook mooi om de vrouw des huizes niet te laten meewerken. Mogelijk is dit een verklaring maar de aantallen zijn in deze opnieuw te klein om degelijke conclusies uit te trekken. Ook de gebruikte methode is nog steeds omstreden.

³⁹⁰* = Onvolledige informatie; V = vondeling; P = partner; M = mannelijk; F = vrouwelijk.

³⁹¹Bij vondeling 2929 is de precieze overlijdensdatum van zijn eerste echtgenote niet gekend. De overlijdensdatum van vondeling 2965 is eveneens niet gekend.

(vrouwelijke vondelingen en partners mannelijke vondelingen), duurde het huwelijk gemiddeld 18,72 jaar. Wanneer de man eerst overleed, bedroeg de huwelijksduur 26,70 jaar. De gemiddelde huwelijksduur wanneer de man eerst overleed, was bij de cohorte van Christa Matthys minder lang dan bij de huwelijken waar de vrouw het eerst overleed.³⁹² Zij haalde het “*grote sterfterisico bij mannen*” aan om het verschil in huwelijksduur te verklaren.³⁹³ Een verklaring voor het verschil binnen mijn onderzoekspopulatie biedt zich niet meteen aan. De kleine aantallen spelen ook hier een verstorende rol. De gemiddelde huwelijksduur in de 19de eeuw, bedroeg 15 tot 20 jaar.³⁹⁴

³⁹²MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a., Gemiddelde huwelijksduur, weduwschap en volgende huwelijken.

³⁹³*Ibidem.*

³⁹⁴VANDENBROEKE (C.), *De sociale geschiedenis van het Vlaamse volk.*, *Op. Cit.* pg. 83. en MATTHIJS (K.), *Op. Cit.*, pg. 198. Beiden geciteerd in MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.a., Gemiddelde huwelijksduur, weduwschap en volgende huwelijken.

9.6 Arbeid, scholingsgraad en sociaal milieu

Uit voorgaande delen is reeds gebleken dat de meeste, om niet te zeggen alle vondelingen, tot de volksklasse behoorden. In onderstaande tabel zijn de verschillende beroepencategorieën weergegeven waarbinnen de vondeling zeker tewerkgesteld geweest is. De tabel is niet volledig vanwege de onderregistratie der beroepen in de bevolkingsregisters. Een verandering van beroep werd slechts genoteerd indien deze verandering samenging met een verhuis of het begin van een nieuw tienjaarlijks register. Wanneer de vondeling van beroep veranderde in een periode waarin hij in hetzelfde huis bleef wonen, werd het nieuwe beroep niet vermeld. Ook werd steeds slechts één beroep opgegeven. Vrouwen kregen zeer vaak “*huisvrouw*” of “*zonder beroep*” als beroepsvermelding. Deze problematiek vinden we eveneens terug in de akten van burgerlijke stand.

Folio	Beroep1	Beroep2	Beroep3
2667	Voeding	Admin./Ov.	-
2696	Losse arbeid	-	-
2737	Losse arbeid	-	-
2787	Textiel	Losse arbeid	-
2793	Losse arbeid	-	-
2796	Kleding-Leder	Handel/Transp.	Niet-product.
2800	Kleding-Leder	-	-
2874	Textiel	-	-
2892	Losse arbeid	Niet-product.	-
2912	Losse arbeid	Kleding/Leder	-
2929	Admin./Ov.	Niet-product.	Vrij beroep
2957	Losse arbeid	Textiel	Hout/Bouw
2965	Voeding	Textiel	Hout/Bouw
2970	Textiel	-	-

Tabel 29: Beroepen vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters en akten van burgerlijke stand.

In de door mij geraadpleegde bronnen was nergens een spoor te bekennen van de financiële slagkracht van de cohorteleden. Om een beeld te krijgen van wat de vondelingen met hun arbeid verdienden en hoe ze het gezinsbudget verdeelden was het bijgevolg noodzakelijk literatuur betreffende dit onderwerp te raadplegen. Voor deze delen kwamen vooral de studie van DEWEERDT en de persoonlijke herinneringen van Pol De Witte van pas.³⁹⁵

³⁹⁵DEWEERDT (D.), *Op. Cit.*, 240 pg. DE WITTE (P.), “*Op. Cit.*”, pg. 310.

9.6.1 De arbeider als producent

Gedurende de tweede helft van de 19de eeuw stegen de nominale lonen van de Gentse arbeiders. In het algemeen was deze stijging het grootst tussen 1846 en 1860. Een uitzondering op deze regel was de katoensector, waar de grootste stijging zich pas voordeed tussen 1870 en 1880. In de periode 1846-1880 verdubbelden de lonen voor zowel mannen als vrouwen in de vlassector. Gedurende de 19de eeuw werd het werken in deze sector steeds lager verloon dan dat in de katoennijverheid. Dit terwijl de arbeid in een vlasfabriek een stuk ongezonder en minder “aangenaam” was dan in een katoenfabriek. Tegen het einde van de eeuw zien we dat de lonen van de vlasnijverheid die van de katoensector grotendeels hebben ingehaald. Het verschil bedroeg in 1880 nog maar een kleine 20 cent terwijl dit in 1853 nog 75 cent bedroeg.³⁹⁶ Ook het aantal werknemers in de vlassector steeg gestaag en overtrof op het einde van de eeuw zelfs het aantal arbeiders in de katoensector. Deze factoren wijzen erop “*dat Gent als katoenstad aan belang verloor op het einde van de 19de eeuw.*” Er was een verschil in loon naargelang de sector waarin men werkte, maar ook geslacht en leeftijd waren criteria waarop men loonverschillen baseerde. De enquête uit 1853 geeft ook de nominale lonen van zowel mannen, vrouwen als kinderen weer. Mannen verdienden in de vlasindustrie zo’n 80 cent per dag, waar vrouwen 54 cent en kinderen gemiddeld 46 cent verdienden.³⁹⁷ In de katoensector lagen de lonen, althans voor de volwassenen, een stuk hoger. Mannen kregen er 1,55 frank per dag, waar vrouwen 1,08 frank verdienden. Jongens ontvingen anders dan in de vlasnijverheid meer loon dan de meisjes, respectievelijk 46 en 40 cent.³⁹⁸

De wijze waarop de lonen aan de arbeiders werden uitbetaald, gebeurde tot 1887 in vele gevallen op zo’n manier dat de arbeiders er nadeel van ondervonden. Het “*truckstelsel*” bestond erin dat de arbeiders verplicht waren hun voedingswaren in de winkel van de patroon, een familielid of beschermeling van de baas, te kopen. In deze winkels lagen de prijzen van de levensmiddelen iets hoger dan in de andere winkels. Een andere wijze waarop men de arbeiders uitbuitte langs deze weg was, dat de patroon een deel van het loon in natura betaalde, maar de prijzen van deze producten, waren hoger gerekend dan ze in werkelijkheid waren. Via het truckstelsel verdienden de fabrieksbazen twee maal; de eerste keer door de arbeid van zijn werkers en een tweede maal door te winnen op het loon van deze laatsten. Wanneer koning Leopold I in 1856 naar Gent kwam, werden alle arbeiders door hun bazen verplicht in een bepaalde klederdracht voor dag te komen,

³⁹⁶ DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 22.

³⁹⁷ Ook kinderen verdienden niet evenveel; jongens verdienden toen 45 cent terwijl meisjes hier – anders dan bij de volwassenen – meer dan de jongens kregen: 47 cent. Zie DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 22.

³⁹⁸ *Ibidem*.

opdat de vorst de vele armoede onder de werkers niet zou opmerken. “*Enige dagen voor de revue slechts was dit aan de werklieden bekend gemaakt, met het bevel erbij hoe zij moesten gekleed zijn ... allen in zwart laken ... met op het hoofd een strooien hoed, versierd met een driekleurig lint. De winkel waar de strohoeden te verkrijgen waren werd aangeduid, alsook de prijs: 3,50 fr.*”³⁹⁹ en “*Er was in die tijd bijna voor elke fabriek een plakwinkel, gehouden door meestergasten of directeurs, waarin de werklieden zich voorzagen van al wat zij nodig hadden, voor zover hun budget reikte, en waar alles veel duurder was dan in de winkels met gereed geld. Doch wie niet kocht bij de meestergast en bestuurder kon het niet lang in zo’n fabriek withouden ...*”⁴⁰⁰ De evolutie van de nominale lonen zegt ons natuurlijk niets over wat deze evolutie in het dagelijkse leven betekende. De waarde van een loon, kan alleen maar tevoorschijn komen, wanneer we het loon omzetten in materiële zaken. Wat kon men met zijn of haar loon kopen? Werd de stijging van de nominale lonen vergezeld door talrijke prijsstijgingen of was er sprake van een ware verhoging van de levensstandaard? Wat de arbeider deed met zijn loon en de waarde ervan tegenover levensmiddelen en andere zaken komen we te weten in de volgende paragraaf.

9.6.2 De arbeider als consument

DEWEERDT gaat de evolutie van de groothandel - en detailprijzen in het 19de -eeuwse Gent na.⁴⁰¹ De groothandelprijzen geven daarbij eerder een algemene indruk van de dure periodes, terwijl de detailprijzen een exactere analyse van de dure jaren weergeeft. Uit haar onderzoek bleek dat vooral de periodes 1866-1869, 1872-1874 (met hoogtepunt 1873) en 1876-1877 een grote hap namen uit het arbeidersbudget. Informatie over aan welke zaken de arbeider zijn loon spendeerde, vinden we in de budgetenquêtes. De gegevens handelen over drie soorten gezinnen, waarbij categorie 1 het armste en categorie 3 het rijkste gezin aanduidt.⁴⁰² Uit deze tabel kunnen we afleiden dat hoe meer een arbeider verdiende, hoe kleiner het deel van zijn loon was, dat hij aan voedsel zal geven. Ook het vleesverbruik springt daarbij in het oog. Rijkere mensen aten meer vlees dat bovendien nog eens van een betere kwaliteit was. Ook Pol De Witte getuigt over deze feiten:⁴⁰³ “*De werklieden aten gedurende het grootste gedeelte van het jaar ’s middags niets anders dan aardappelen met saus. ... Alleen ’s zondags kwam er bij de meest welstellenden een beetje vlees op tafel: schellekens of kortelink.*”⁴⁰⁴

³⁹⁹DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 33.

⁴⁰⁰DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 34.

⁴⁰¹DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 71-127.

⁴⁰²De katoenspinneren staan algemeen bekend als de rijksten onder de textielarbeiders en mogen dus bijgevolg onder categorie 3 gerekend worden. Anders is het gesteld met de vlasarbeider en de niet gespecialiseerde werker. Zij behoren tot de eerste categorie.

⁴⁰³DE WITTE (P.), *Op. cit.*, pg. 24.

⁴⁰⁴Met “*schellekens*” en “*kortelink*” bedoelt men vlees van mindere kwaliteit zoals soepvlees.

	Categorie 1 (%)	Categorie 2 (%)	Categorie 3 (%)
tarwebrood	50	23,29	28,68
roggebrood	6,8	12,38	1,16
gerstebrood		9,78	
groenten, aardappelen	18,9	18,34	23,85
vlees	7,4	9,86	10,5
melk, eieren, vis	3,1	3,36	2,25
boter, olie, vet	15,1	14,52	12,25
kruiden, zout, specerijen	1,3	2,9	4,9
thee, koffie, cichorei, bier, wijn	6,1	6,11	5,93
Totaal	66	69	61,49
woning	7,8	7,63	8,52
kledij	5	6,33	7,92
slaapgelegenheid	0,62	1,32	1,38
verwarming	5,95	5,59	7,53
verlichting	1,25	2,53	3
hygiëne	1,88	1,83	2,26
aankoop/onderhoud meubilair	0,62	1	1,38
onkosten voor het werk	0,75	0,73	
Totaal	96,11	96,14	93,89
cultus		0,21	0,13
school kinderen		0,2	
vakscholing			0,99
boeken, postzegels			0,31
lid onderlinge bijstand, pensioenkas		0,6	0,95
Totaal		1	2,45
herberg	3,13	1,29	1,26
tabak	0,75	0,79	0,59
verlies in het spel, loterij			0,11
toiletartikelen			1,38
publieke feesten		0,15	0,15
berg van Barmhartigheid		0,52	0,11
Totaal	3,88	2,74	3,64

Tabel 30: De economische budgetten van arbeidersgezinnen in 1853. Gemiddelden voor het arrondissement Gent. Bron: DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 96-98.

De uitgaven voor kledij, hygiëne en verlichting stegen allen naarmate het inkomen groter werd. Hetzelfde geldt voor wat de slaapgelegenheid betreft. De uitgaven hiervoor bleven bij het gezin van categorie 1 relatief beperkt, maar bij de twee rijkere gezinnen zien we dat de onkosten voor deze post de hoogte ingaan. DEWEERDT concludeert hieruit “*dat*

men bij een hoger inkomen eerst het beddegoed verbeterde, vooraleer een gunstiger woning te zoeken.⁴⁰⁵ Het aandeel van de uitgaven van religieuze, morele en intellectuele aard wordt eveneens groter, naarmate we met een rijker gezin te maken hebben. Bovendien gaat men minder geld besteden aan tabak, alcohol en herbergbezoek dan de armere gezinnen. “Een hoger inkomen betekende dus niet alleen een beter materiële levensstandaard ... hij maakte ook aanwinsten op moreel gebied.”⁴⁰⁶

9.6.3 Sociale netwerken

Net als bij het ouderlijk gezin, onderzoek ik ook hier het sociale netwerk van de cohorteleden aan de hand van het beroep van de getuigen op hun huwelijk.

Folio	Bruidegom	Bruid	G1	G2	G3	G4
2667	Losse arb.	Kleding-Led.	Handel-Tran.	Losse arb.	Losse arb.	Admin.-Ov.
2737	Losse arb.	Losse arbeid	Hout-Bouw	Textiel	Losse arbeid	Losse arbeid
2787	Losse arb.	Losse arbeid	Landbouw	Admin.-Ov.	Ambacht	Handel-Tran.
2796	Kleding-Led.	Handel-Tran.	Textiel	Admin.-Ov.	Admin.-Ov.	Admin.-Ov.
2874	Textiel	Losse arb.	Metaal	Textiel	Ambacht	Textiel
2892	Niet-product.	Kleding-Led.	Ambacht	Niet-product.	Losse arb.	Losse arb.
2929	Admin.-Ov.	Niet-product.	Admin.-Ov.	Admin.-Ov.	Admin.-Ov.	Losse arb.
2957	Textiel	Losse arb.	Textiel	Losse arb.	Metaal	Losse arb.
2965	Textiel	Textiel	Voeding	Metaal	Metaal	Hout-Bouw
2970	Textiel	Losse arb.	Admin.-Ov.	Textiel	Textiel	Landbouw

Tabel 31: Beroepen echtpaar en getuigen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

In vele gevallen lijkt het beroep van de bruidegom overeen te komen met dat van ten minste de helft van de getuigen. Vaak deden vaders, broers of collega's van op het werk dienst als getuige op de grote dag. Dit is een mogelijke verklaring voor de gelijkenissen tussen de beroepen van de bruidegoms en deze van zijn getuigen. Vooral het beroep van de bruidegom, bepaalde het sociale milieu waarin het koppel zich bewoog. De mannen in de losse arbeid en textiel, hadden voornamelijk getuigen in dezelfde categorieën. De personen die zich (op basis van hun beroep) op de grens tussen de volks - en de middenklasse bevonden, vroegen duidelijk getuigen uit dezelfde sociale sfeer om erbij te zijn op de dag van hun huwelijksluiting.

9.6.4 Scholingsgraad en sociaal-intellectuele netwerken

Net als bij de beroepen, lijkt de scholingsgraad van de bruidegoms bepalend te zijn voor het intellectuele niveau van de getuigengroep.

⁴⁰⁵DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 101.

⁴⁰⁶DEWEERDT (D.), *Op. cit.*, pg. 103.

Indien de bruidegom zijn naam kon schrijven, kon minstens de helft van de getuigen dit ook. Indien de bruidegom verklaarde niet te kunnen tekenen, waren ook de meerderheid van de getuigen ongeletterd.

Folio	Bruidegom	Bruid	G1	G2	G3	G4
2667	2	2	2	4	4	4
2737	4	4	4	4	4	4
2787	4	4	2	4	4	4
2796	2	2	2	1	1	1
2874	1	4	1	4	1	4
2892	4	4	1	4	4	4
2929	1	1	2	2	1	4
2957	4	1	4	4	4	2
2965	4	4	4	4	1	4
2970	1	4	1	4	1	4

Tabel 32: Scholingsgraad echtpaar en getuigen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, huwelijksakten 1850-1875.

De helft van de bruidegoms kon zijn naam schrijven op de huwelijksakte.⁴⁰⁷ Drie op vijf bruidegoms, schreef zijn naam met vaste hand. Vier bruiden konden eveneens hun trouwakte zelf ondertekenen. Daarbij valt op dat drie van hen dezelfde scholingsgraad hadden als hun echtgenoot. In 1843 gingen tot 5 % meer jongens dan meisjes naar de lagere school.⁴⁰⁸ Ook bij VERHAEGHE huwden gealfabetiseerde meisjes met een man die kon schrijven.⁴⁰⁹ Onder de zes ongeletterde bruiden, kozen vier van hen een echtgenoot die eveneens niet geletterd was. Ook bij VERHAEGHE was dit het geval. “*Dit is een nieuwe aanwijzing voor het trouwen binnen de eigen stand.*”⁴¹⁰

⁴⁰⁷Vijf bruidegoms, waarvan er drie cohorteleden waren, ondertekenden hun trouwakte.

⁴⁰⁸VERHAEGHE (E.), *Op. Cit.*, Deel 5, Hoofdstuk 3, 3.1. Alfabetisering van de meisjes.

⁴⁰⁹*Ibidem.*

⁴¹⁰*Ibidem.*

9.7 Migratie en woonplaats

Het verhuizen naar een goedkopere woning of een streek met meer werkgelegenheid, kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Tot voor kort zagen onderzoekers meer heil in de pessimistisch-deterministische benadering van het fenomeen. Verhuizen deed men pas wanneer men met de rug tegen de muur stond, en was met andere woorden een “*wanhoopsdaad*”.⁴¹¹ Deze visie wordt pas recent aangevuld door een meer vrijere visie op het leven van de mens. Migratie kan ook een bewuste keuze zijn, een strategie, zowel een individuele als een gezinsstrategie.⁴¹²

9.7.1 Moeilijkheden betreffende het onderzoek naar migratie

De hinderpalen in het onderzoek naar het verhuisgedrag van een cohorte zijn talrijk. De kwaliteit van de 19de -eeuwse bronnen die voor het onderzoek werden gebruikt, liet vaak te wensen over. De vele hiaten in de gegevens betreffende de migratie van een gezin zorgen ervoor dat het reeds arbeidsintensieve spoorwerk bij het volgen van een levensloop een nog meer tijdrovende bezigheid wordt. Het ontbreken van de data in verband met vertrek uit het oude huis en aankomst in de nieuwe woonst, het ontbreken van een huisnummer, een folionummer als enige aanwijzing, zonder jaartal of boeknummer, het gewoon verdwijnen van cohorteleden. Dit zijn slechts een aantal voorbeelden van hoe een onderzoek wordt geplaagd door tegenslagen. In vele gevallen boden de aanwezige indexen geen soelaas, aangezien deze onvolledig waren, beschadigd of gewoon te omvangrijk.⁴¹³ De nalatigheid van de ouders van de vondelingen en de vondelingen zelf speelt natuurlijk ook een rol in het verdwijnen van zovele cohorteleden.

9.7.2 De redenen en de afstand van de migratie

Door de gebrekkige notering van de beroepen (slechts wanneer een nieuw register werd begonnen) is het moeilijk de migratie in verhouding tot de beroepsmobiliteit te bekijken. Het verhuizen van een persoon of een gezin dat samenvalt met een beroepsverandering, is daar niet steeds direct aan verbonden. Van de tien vondelingen die samen met hun gezin gevolgd werden, verhuisden er acht pas na hun huwelijk naar een gemeenschappelijke woonst.⁴¹⁴ Nog geen 10 % van de migraties gebeurde naar een plaats buiten Gent, of met andere woorden, meer dan 90 % van de migraties, voltrok zich binnen de stad Gent. Indien men Gent verliet, ruilde men het voor een grotere of gelijknamige stad, ook al lag deze

⁴¹¹MATTHYS (C.), *Op. Cit.*, Deel 2, Hoofdstuk 4, 2.d. Gezin, huwelijk en migratie.

⁴¹²*Ibidem.*

⁴¹³Wanneer een familienaam begint met een voor namen populaire beginletter zoals de “D” of de “V” kan het zoeken heel wat tijd in beslag nemen.

⁴¹⁴De verschillende woonplaatsen van de eigen gezinnen van de cohorteleden vindt u in Bijlage 13

in het buitenland. Populaire buitenlandse bestemmingen waren de Noord-Franse steden Roubaix en Armentières. De opeenvolgende crisissen in de textielnijverheid, was voor velen de aanleiding om het geluk elders te gaan beproeven. Gentse textielarbeiders waren gegeerde werkkrachten in de ontluikende Noord-Franse industriesteden, daar zij te Gent reeds kennis gemaakt hadden met de mechanisering van de industrie.⁴¹⁵ In drie gevallen gaat het om een tijdelijke migratie van een persoon, namelijk de (mannelijke) vondeling zelf. Een van deze drie cohorteleden ging mogelijk op prospectie, omdat enkele jaren na zijn afwezigheid, zijn gezin hem volgde. Een vierde geval (vondeling 2965) betreft een gezinsmigratie in volle crisisjaren: men vertrok in 1861 en kwam pas terug in 1864. In 1866 ging men terug naar Roubaix, waar de vondeling overleed. Ook Antwerpen en Brussel waren steden waar vondelingen zich (vaak tijdelijk) vestigden.⁴¹⁶ De overige twee migraties naar een woonplaats buiten de stad Gent, gebeurden na het overlijden van de vondeling (2667) en gezamenlijk als koppel (2796).⁴¹⁷

Voor het gemiddeld aantal migraties werd enkel naar deze van de vondeling, tussen het vertrek uit de ouderlijke woonst en het overlijden of verdwijnen, gekeken. De gevolgde vondelingen verhuisden gemiddeld 6,9 keer. Dit is ruim één keer meer dan het gemiddeld aantal migraties binnen het ouderlijke gezin. De negentien migraties van vondeling 2957 beïnvloeden uiteraard dit cijfer.

⁴¹⁵VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 251.

⁴¹⁶Ook binnen het ouderlijk gezin was Brussel vooral voor broers en zussen van vondelingen een populaire stad om zich (tijdelijk) te vestigen. Zie Bijlage 10.

⁴¹⁷Deze laatste vondeling huwde een man die afkomstig was uit Brussel. De tijdelijke migratie is in dit geval mogelijk verbonden met de reeds aanwezige verwanten in de nieuwe vestigingsplaats.

9.8 Het overlijden van de cohorteleden en hun partners

Van 19 cohorteleden, werd een overlijdensakte teruggevonden. Dit is net de helft van de onderzoekspopulatie. Wat er met de overige cohorteleden gebeurde, vindt u in onderstaande tabel.

Spoor kwijt	Geen spoor gevonden	Verhuisd
6	10	3

Tabel 33: Lot overige vondelingen. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, bevolkingsregisters.

De andere helft van de onderzoekspopulatie verdween uit beeld, meestal door het ontbreken van een link tussen het vondelingenregister en de akten van burgerlijke stand of de bevolkingsregisters. Ruim vier op tien cohorteleden (42 %) overleed thuis, gevolgd door de hospitalen in de Kluyskensstraat en de Bijloke (31 %). Een cohortelid overleed in het vondelingenhuis, een ander te Armentières en de twee overige cohorteleden overleden bij hun “*voedstermoeder*”.⁴¹⁸ De meerderheid van de vondelingen die thuis overleden (5/8), waren vrouwelijke cohorteleden.

Leeftijd mannen	Leeftijd vrouwen
62	12
42	50
8	29
26	3
0,5	59
0,5	22
47	36
2,5	-
0,5	-
60	-
78	-
82	-

Tabel 34: Leeftijd bij overlijden van de mannelijke en vrouwelijke cohorteleden. Bron: Archief Dienst Bevolking stad Gent, overlijdensakten 1830-1913.

De gemiddelde leeftijd bij overlijden van de mannelijke cohorteleden bedroeg 34 jaar. De meerderheid (7/12) overleed na zijn 20ste verjaardag. De mannelijke vondelingen die in

⁴¹⁸Bij een cohortelid werd de plaats van overlijden niet meegedeeld in de overlijdensakte.

hun kinderjaren overleden, deden dat in de meerderheid van de gevallen voor hun 3de levensjaar. De vrouwelijke cohorteleden overleden gemiddeld op 30-jarige leeftijd. Ook hier overleed de meerderheid (5/7) na hun 20ste. In 16 gevallen, werd de overlijdensakte van ten minste één ouder teruggevonden. De gemiddelde leeftijd waarop de moeders van de cohorteleden overleden, bedroeg 50 jaar. De vaders overleden gemiddeld rond hun 57ste levensjaar. De leeftijd bij overlijden van de ouders ligt hoger omdat deze personen uiteraard hun kinder- en jeugdjaren overleefd hebben. De vondelingen werden van bij de geboorte gevolgd, waardoor een aantal onder hen reeds toen overleden. Wanneer we deze laatste overlijdens niet bij de berekeningen betrekken, verkrijgen we voor de mannelijke cohorteleden een cijfer dat dit van de vaders benadert, namelijk 56,7. Bij de vrouwelijke cohorteleden blijft het gemiddelde beduidend lager dan de moeders, ook na het verwijderen van de overlijdens in de kinder- en jeugdjaren. De doodsoorzaken van de cohorteleden wordt niet besproken, wegens het gebrek aan informatie in de geraadpleegde bronnen.

10 Algemeen besluit: over het leven van een vondeling

Doorheen de 19de eeuw, heeft de arbeider het zwaar te verduren gehad. Lange werkdagen, hard labeur, erbarmelijke woonomstandigheden, monotone voeding etc. vulden het dagelijks leven van de modale fabrieksarbeider. Vooral de vrouwen bevonden zich in een kwetsbare positie. Zij werden veel minder betaald dan hun mannelijke collega's en verrichtten voornamelijk het zwaarste en meest vuile werk onder alle textielarbeiders. Ook maakten zij het grootste deel uit van de huisarbeiders, die er nog slechter voorstonden, dan hun beroepsgenoten in de fabriek. De hoge huwelijksleeftijd en het grote aantal definitief celibatairen, hadden niet tot gevolg dat ook het seksuele leven aan banden werd gelegd. Vele ongehuwde vrouwen werden zwanger, waardoor het aantal onwettige kinderen, maar ook het aantal vondelingen steeg. Een vrouw kon onmogelijk een kind in die tijd alleen grootbrengen, daar ze met haar loon, amper zichzelf kon onderhouden. Pas naar het einde van de 19de eeuw toe, kwam er verbetering voor de arbeiders. De lonen stegen, vooral tussen 1846 en 1860. Maar ook de prijzen van de levensmiddelen gingen naar omhoog. Door het toedoen van de arbeidersbeweging, ontstonden coöperaties, die deze ontwikkeling trachtten tegen te gaan. Vrouwen - en kinderarbeid werd ook pas geregeld in de laatste jaren van de 19de eeuw, wanneer ook de arbeidsduur verminderde. Door het toedoen van de socialisten, stemde men bovendien een aantal sociale maatregelen, zoals de oprichting van het Werklozenfonds in 1898. De verbetering van de woonomstandigheden van de Gentse arbeidersklasse, zou er pas echt na Wereldoorlog II komen. De bouw van sociale woningen in het begin van de 20ste eeuw, voldeed niet aan de immense vraag.

Vondelingen werden op vele momenten in hun leven geconfronteerd met het marginale uit de toenmalige maatschappij. Ruim 80 % van de cohorteleden, waarbij de geboorteaakte werd gevonden, was een onwettig kind. Slechts 20 % daarvan, werd door een laattijdig huwelijk gewettigd. De overige vondelingen bleven leven met een illegaal statuut. Door je ouders in de vondelingenschuif gelegd worden, stond zo goed als gelijk aan een korte levenswandel. Bijna 3,5 vondelingen op 10 overleed voor zijn eerste verjaardag. Meer dan de helft van de opgenomen kinderen haalde zijn of haar 12de verjaardag niet.

Je eigen kind in deze draaiende doodskist stoppen, was geen louter rationeel-economische kosten-batenafweging. Meer dan 11 % van alle vondelingen uit 1830 en 1831 werd voor hun 12de levensjaar teruggehaald door een of beide ouders. Je kon als vondeling maar beter ouder dan een maand zijn, wanneer je in de schuif gelegd werd. Want uit dit onderzoek blijkt, dat hoe ouder een vondeling was, hoe minder lang het kind moest wachten op de

terughaling door zijn ouders. Ook het terughalen van de vondeling lijkt daarmee niet louter een strategische keuze. De band met het kind speelt in beide gevallen een grote rol. Ruim 60 % van alle vondelingen uit 1830 en 1831 kregen een briefje mee waarop vaak de naam en of het kind al dan niet gedoopt was, meegedeeld werd. In vele gevallen wilde men hiermee vermijden dat hun kind door het leven zou moeten gaan met een *vondelingennaam*.⁴¹⁹ Het briefje diende vaak als legitimatie voor het achterlaten van een kind. De woorden “*uit armoede*” en “*uit noodzaak*” kwamen zeer dikwijls voor op deze korte notities. Een laatste functie van de briefjes, was een herkenningsteken zijn indien men zich later bedacht. Een identiek briefje bewees namelijk dat men de vader of moeder was van een kind dat ooit met eenzelfde stukje papier in de schuif werd gelegd.

De meerderheid van de kinderen werd slechts eenmaal uitbesteed. De hoge mortaliteit onder de zuigelingen zorgde ervoor dat het kind reeds bij zijn of haar eerste pleeggezin overleed.⁴²⁰ De meeste kinderen werden bij gezinnen op het platteland uitbesteed. In die tijd, kwam men de vondeling in de stad ophalen, en keerde men naar de plaats van bestemming terug met paard en kar of in het slechtste geval te voet. In elk seizoen werden kinderen op deze manier naar de woonplaats van hun pleegouders gebracht. De cohorteleden die werden teruggehaald, moesten gemiddeld twee jaar wachten op deze (heugelijke?) dag. Een aantal kinderen was reeds ouder dan 5 jaar, wanneer het voor het eerst opnieuw kennis maakte met zijn of haar ouders.⁴²¹

De ouders van de vondelingen, waren in vele gevallen niet gehuwd, wanneer het kind werd geboren. Meer dan 85 % van de huwelijken werden na de geboorte van het eerste kind voltrokken. Een aantal moeders van vondelingen bleef zelfs ongehuwd tot haar overlijden, het overlijden van de vondeling of tot het moment waarop men uit beeld verdween. Vele moeders oefenden op het moment van de geboorte een beroep uit dat vooral door vrouwelijke immigranten uit het platteland werd uitgeoefend. Dit gegeven wijst er mogelijk op dat de moeders van de cohorteleden, het platteland verlieten om in de stad een beter toekomst te vinden. Dit plan werd danig verstoord door een (mogelijk on)gewenste zwangerschap. In eerste instantie bood de te Gent aanwezige vondelingenschuif een oplossing. Dit is slechts een van de vele mogelijke scenario's die zich in de jaren 1830 hebben afgespeeld.

⁴¹⁹Indien de naam van het kind niet bekend was, bedacht men een naam die niet zelden uit een woordenboek kwam. Namen als “Appel”, “Blydschap” of “Gevonden” stimuleerde het stigmatiseren van het kind in kwestie.

⁴²⁰Bijna alle kinderen die in de schuif werden gelegd, waren jonger dan 1 jaar.

⁴²¹Eén vondeling (2667) kwam van bij een pleeggezin na 1 jaar en 9 maanden bij zijn tante terecht en bleef er tot zijn zestiende verjaardag. Ook vondeling 2929 werd na vier jaar bij een pleeggezin gewoond te hebben, door zijn tante teruggehaald en zou pas op 6-jarige leeftijd terug bij zijn ouders wonen.

De ouders, broers en zussen van de cohorteleden, waren voornamelijk werkzaam in beroepencategorieën die men tot de volksklasse rekent.⁴²² Velen woonden in krappe huizen die deel uitmaakten van de vele stegen en beluiken die Gent toen rijk was. Het leven in een beluik was vaak onhygiënisch. Overbevolking, geen drinkbaar water, defecte toiletten, geen lucht en geen licht zorgden ervoor dat de meeste slachtoffers tijdens de vele epidemieën die Gent aandeden, in deze 19de -eeuwse *getto's*. De slechte levensomstandigheden werden aangevuld door zware, onderbetaalde arbeid in de fabriek. Het meeste huishoudgeld ging naar de primaire behoeften; eten, kledij, verwarming, licht en onderdak. Veel bezittingen, behoudens een stoof en een paar strozakken, had men niet, waardoor het verhuizen naar een goedkopere woonst niet gehinderd werd. Een vondeling verhuisde in de periode waarin hij bij het ouderlijk gezin verbleef meer dan vijf keer. Vaak verhuisde men binnen eenzelfde buurt of parochie.⁴²³

De cohorteleden, sloegen een andere weg in dan hun ouders. Geen enkele vondeling – die niet uit beeld verdween – bleef ongehuwd. Geen enkele vrouwelijke vondeling werd ongehuwd moeder. De vrouwelijke cohorteleden die gevolgd werden, huwden en bleven kinderloos, of overleden voor men in het huwelijk trad. Allen wachtten zeer lang om het *ja-woord* te geven. De gemiddelde huwelijksleeftijd van de mannelijke cohorteleden bedroeg 28,57 jaar. De vrouwelijke vondelingen wachtten om te huwen tot hun 33ste levensjaar. Anders dan bij het Franse onderzoek dat BRUNET en BIDEAU voerden, hadden de cohorteleden niet meer onwettige kinderen dan niet-vondelingen.⁴²⁴ Ook woonde men pas samen na de huwelijkssluiting, waar in Frankrijk de vondelingen duidelijk een tendens vertoonden meer samen te wonen dan niet-vondelingen. Net zoals de Franse vondelingen, waren reeds een of beide ouders van de partners van de cohorteleden overleden bij de huwelijksluiting.⁴²⁵ Een mogelijke verklaring voor dit fenomeen zoeken BRUNET en BIDEAU bij het negatieve aura dat rond vondelingen hing.⁴²⁶ Een andere verklaring is de hoge huwelijksleeftijd van de huwelijkspartners. Vrouwen die met een vondeling huwden, waren gemiddeld 30 jaar, en hun mannelijke collega's waren zelfs ouder dan 36 jaar. De gezinnen die de vondelingen zelf stichtten, hadden gemiddeld één kind minder dan de ouderlijke gezinnen.

Net als de ouders van de cohorteleden, maakte de meerderheid van de vondelingen deel

⁴²²Voor de indeling van de beroepen en sociale klassen baseerde ik me op BACKS (J.), *Op. Cit.*, pg. 213-218.

⁴²³Telkens in de volkse buurten van Gent.

⁴²⁴BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 169

⁴²⁵*Ibidem*

⁴²⁶*Ibidem*.

uit van de volksklasse. Een aantal van hen, slaagde erin zich op te werken tot de top van deze sociale klasse. Bijna alle vondelingen bewogen zich eveneens voort in dit sociale milieu. “*Soort zoekt soort*” is ook bij de cohorteleden van toepassing, zowel bij de partnerkeuze, als in de vriendenkring. De vondelingen uit het Franse onderzoek, vertoonden een grotere neiging tot scheiden.⁴²⁷ Bij slechts één vondeling, vond ik de term “*séparé de fait*”, wat zoveel als feitelijk gescheiden wil zeggen. Van echtscheiding was in dit onderzoek geen spoor te bekennen. De huwelijken van de cohorteleden duurden gemiddeld langer dan gebruikelijk was in de 19de eeuw.

Tot 90 % van alle migraties, gebeurden binnen de stad Gent. Net als bij het ouderlijk gezin, verhuisde men vaak binnen dezelfde buurt of parochie. Men verhuisde gemiddeld bijna zeven keer tussen het verlaten van de (pleeg)ouderlijke woonst en het overlijden of verdwijnen. Eén vondeling ging de weg op die van hem werd verwacht. Een vondeling werd door anderen gezien als een soort mens waar je beter niet mee te maken kreeg. De kinderen zouden een slecht en lastig karakter hebben en bijgevolg zeer vatbaar zijn voor criminele activiteiten. Eén vondeling voldeed aan dit stereotype profiel. Albertus Verbonden (2965) werd tot vijfmaal toe geplaatst wanneer hij bij een Gents pleeggezin terecht kwam. In 1844 verdween hij zelfs een jaar uit beeld, nadat hij bij zijn pleeggezin uit Seveneken was weggelopen. Een lastig kind met een lastig karakter kwam uiteindelijk terecht bij bakker Neerman. Hier leerde Albert de kunst van het broodbakken. Op 18-jarige leeftijd, trok hij de wereld in en vestigde zich te Gent in een woonst waar nogal wat onguere types verbleven. Mannen met de bijnaam “*Den Halve*” en “*De Zeerover*” en een lang strafblad leefden er samen met de vondeling. Het duurde dan ook niet lang, vooraleer ook hij in dit milieu terechtkwam. Bij een zestal (gekende) veroordelingen, zat Albert 3 jaar en 4 maanden in de gevangenis.⁴²⁸

⁴²⁷BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), *Op. Cit.*, pg. 171.

⁴²⁸Bewijzen van Alberts kleurrijke verleden vindt u in Bijlage 15.

Bibliografie

Niet uitgegeven bronnen

Archief Dienst Bevolking stad Gent, Bevolkingsregisters 1818-1910

Archief Dienst Bevolking stad Gent, Geboorteakten 1828-1831

Archief Dienst Bevolking stad Gent, Huwelijksakten 1820-1875

Archief Dienst Bevolking stad Gent, Overlijdensakten 1830-1925

Archief OCMW Gent, Vondelingenregisters 1830-1831

DEVRIEZE (L.), “Van Section de l'Egalité tot 4de politiewijk. Stedelijke administratieve indeling van het Gentse grondgebied in de 19de en 20ste eeuw.”, (onuitgegeven artikel) in: *Gandavum*, Gent, 2006, XI nr. 3.

Literatuurlijst

BACKS (J.), *Mortaliteit in Gent (1830-1950)*, Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, Gent, Deel XXIX, 2003, pg.298.

BALTHAZAR (H.) in: DECAVELE (J.) e.a., *Gent, apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pg. 446.

BALTHAZAR (H.) (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, *Op. cit.*, pg. 124.

BARDET (J-P.), “Le Mort des enfants trouvés, un drame en deux actes”, *Annales de démographie historique*, 1994, pg. 135-150.

BLOM-VERLINDEN (M.), “Vondelingen en bestede kinderen te Gent en Antwerpen, 1750-1815.” in: *Annalen van de Belgische vereniging voor hospitaalgeschiedenis*, X, 1972, pg. 72-129.

BRUNET (G.), BIDEAU (A.) en GERBE (M.-N.), “Vers une insertion sociale? Le mariage des enfants abandonnés Lyon au XIXe siècle.”, *Annales de démographie historique*, 2002, nr. 2, pg. 161-174.

CAPITEYN (A.), DECAVELE (J.) (e.a.), “*Gentse torens achter de rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895.*”, Gent, Dienst voor Culturele Zaken, 1983, pg. 179.

COOLENS (E.), “Armenzorg in het negentiende-eeuwse Gent. Analyse van de jaarrekening en van de Gentse Burgerlijke Godshuizen (1820-1925). in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Deel LII, Gent, 1998, pg. 57-82.

CUYPERS (E.) en VAN DEN BROECK (E.), *MSAccessXP*, Antwerpen, De Boeck, 2004, pg. 213.

DE MAEYER (J.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914).*,

Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 304.

DE MORGEN van 30-06-2006 “*Jonge vrouwen krijgen meer kinderen*”, te raadplegen via <http://www.demorgen.be>.

DE RYCKE (I.), VAN RENTERGHEM (J.) EN DE BUCK (P.), *De beluiken binnen de stad Gent. Verslag over het onderzoek, gedaan ten jare 1904, door de Heeren De Rycke Ign., Van Renterghem J. en De Buck P.*, St-Amandsberg, Beschermingskomiteit der Werkmanswoningen van het arrondissement Gent, 1904, pg. 132

DEVOS (I.), *Historische Demografie*, Gent, vrije cursus, 2005.

DEVRIENDT (R.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914)*., Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 304.

DEVRIEZE (A.) en VANHAUTE (E.), “Working-class girls. The life-course of 33 women cotton workers in Ghent around 1900.”, *Belgische Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 2001, 3-4, pg. 557-578.

DEWEERDT (D.), *De Gentse textielbewerders en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881: bijdrage tot de sociale geschiedenis van Gent.*, Leuven, Nauwelaerts, 1959, pg. 240.

DHONT (M.), *Opgroeien in een beluik. Levensloopenanalyse van de generatie geboren in 1867 en 1868 in de Gentse Bataviawijk.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2004, (Vakgroep Nieuwste Geschiedenis)

DICKS (J.) *Kinderen van de rekening: de zorg voor wezen, verlaten kinderen en vondelingen in het Brugse (1796 - 1925)*., Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, (Vakgroep Nieuwste Geschiedenis). Geraadpleegd via www.ethesis.net.

DUCPÉTIAUX (E.), *Du sort des enfants trouvés et abandonnés.*, Bruxelles, s.n., n.d., pg. 64.

DUMONT (M.E.), *Gent, een stedenaardrijkskundige studie.*, 2dln, Gent, RUG, 1951, pg. 164.

FRANÇOIS (L.), “De politieke evolutie onder het Directoire (1795-1799) en de impact op de Gentse situatie.” in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Deel LI, Gent, 1997, pg. 219-228.

HASQUIN (H.), *Gemeenten van België: geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. Deel I Vlaanderen*, Brussel, La Renaissance du livre, 1980, 4 dl.

KERTZER (D.), “The marriage of female foundlings in nineteenth-century Italy”, *Continuity and Change*, 1998, nr. 2, pg. 201-220.

KNOTTER (A.), *Inleiding* in: KNOTTER (A.), PAPING (R.) en VANHAUTE (E.), *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw.*, Groningen/Wageningen, Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 1999, pg. 1-17.

- KOK (J.), *Evaluatie: het onderzoek naar gezinsstrategieën*. in: KNOTTER (A.), PAPING (R.) en VANHAUTE (E.), *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw.*, Groningen/Wageningen, Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 1999, pg. 231-241.
- KOK (J.), "Transities en trajecten. De levensloopbenadering in de sociale geschiedenis.", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 2000, nr. 3, pg. 309-329.
- LALEMAN (M.C.) en THOEN (H.), in: DECAVELE (J.) e.a., *Gent, apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pg. 446.
- MAES (S.), *Het leven van een vondeling. Over de opvang, onderhoud en de opvoeding van vondelingen*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg. 47-150.
- MATTHIJS (K.), *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering.*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, pg. 296.
- MATTHYS (C.), *Ondergaan of ondernemen? Levensloonderzoek van de generatie 1830/31 in Assenede.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, (Vakgroep Nieuwste Tijden). Geraadpleegd via www.thesis.net
- RENSON (R.) in: ART (J.), DE NIL (B.) en JACOBS (M.) (e.d.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1914).*, Gent, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2005, pg. 304.
- VANDENBROEKE (C.), *Economische groei en sociale implicaties. Sociaal-economische begrippen en modellen toegepast op de geschiedenis.*, UGent, Gent (onuitgegeven kandidaatscursus), Vakgroep Nieuwe Tijden, 2003
- VANDENBROEKE (C.), *Sociaal-economische geschiedenis (16de -18de eeuw)* in ART (J.) *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 12-18 eeuw.*, Gent, Centrum voor Geschiedenis, Universiteit Gent, Stichting Mens en Kultuur Uitgeverij, 1994, pg. 263.
- VANDENBROEKE (C.), *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk.*, Leuven, Kritak, 1984, pg. 304.
- VANHAUTE (E.), *Bevolking, arbeid, inkomen*, in: ART (J.) en VANHAUTE (E.), *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent, Mens en Cultuur Uitgevers Gent, 2003, pg. 416.
- VERBEURGT (G.), *Onwettigen en vondelingen te Gent in de 17de en 18de eeuw*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1987, (Vakgroep Nieuwste Tijden), pg.298.
- VERMEULEN (A.-M.), "De huwelijksakten van de burgerlijke stand als bron voor sociaal-economische geschiedschrijving. Beroepsoriëntatie en sociale homogamie in het 19de - eeuwse Gent.", *Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde Gent*, 1985, pp. 203-222.
- VERMEULEN (A.M.), *Structuuranalyse van een stedelijke populatie.*, *Op. cit.*, pg. 248-257.

VERMEULEN (L.), VAN WASSENHOVE (A.) en DE SMET (R.), “Het historisch archief van het OCMW-Gent. Collectie vondelingenregisters.”, *OCMW Visies*, 18, nr. 4, 2003, pg. 54-60.

VERHAEGHE (E.), *Sporen uit hun bestaan. Levensloonderzoek toegepast op vrouwen geboren in 1830/31 en 1880/81 te Zwevegem.*, UGent, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, (Vakgroep Nieuwste Tijden). Geraadpleegd via www.thesis.net.

VRIELINCK (S.), *De territoriale indeling van België (1795-1963)*, Leuven, 2000, 3 dl.